

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Галицький історико-політологічний центр

СЕРГІЙ АДАМОВИЧ

ДОНБАС
У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ
УКРАЇНИ
(1991-2005 рр.)

Івано-Франківськ

Місто НВ

2006

ББК 63.3 (2 Ук 55)

УДК 94 (477.6)

А – 28

Донбас у суспільно-політичному житті України (1991-2005 рр.). – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2006. – 72 с.

У брошурі досліджено донецький економічний регіоналізм та особливості політичних процесів у Донбасі в умовах становлення та розбудови незалежної України на сучасному етапі. Для науковців, студентів вузів та широкого загалу читачів.

Рецензенти:

Добржанський О.В., доктор історичних наук, професор, декан факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (м.Чернівці)

Кононов І.Ф., кандидат філософських наук, доцент, завідувач кафедри філософії і соціології Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка (м. Луганськ)

Сворак С.Д., доктор історичних наук, професор, начальник Прикарпатського юридичного інституту Львівського державного університету МВС України (м.Івано-Франківськ)

Рекомендовано до друку Вченою радою Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, протокол № 5 від 10 лютого 2006 р.

Видання здійснене за сприяння Олександра Володимировича Єрешенка

ISBN 966-428-000-3

© С.Адамович, 2006

Зміст

Вступ	С.4
Розділ І. Донбас в умовах українського національно-державного відродження в кінці 80-х – на початку 90-х рр. ХХ століття.....	С.7
Розділ ІІ. Особливості етнополітичного розвитку регіону у 1991 – 2004 рр.....	С.16
Розділ ІІІ. Ідея економічного регіоналізму Донбасу в незалежній Україні	С.23
Розділ ІV. Сепаратистські та федералістські прояви на Сході України в умовах президентської виборчої кампанії 2004 р...	С.27
Розділ V. Донбас після Помаранчевої революції.....	С.52
Висновки	С.60
Список використаних джерел і літератури	С.61

Вступ

Дезінтеграційні та національно-визвольні рухи, що охопили СРСР наприкінці 80-х рр. XX століття, торкнулися і Донбасу. Суспільно-політичні, економічні та етнокультурні особливості зумовили специфічну реакцію населення краю на становлення незалежності України та процеси державотворення. Як влучно зазначив відомий японський дослідник, викладач Індіанського університету (Блумінгтон, США) Куромая Гіроакі, “непокоря Донбасу стала одним із найтяжчих політичних викликів Києву”¹.

Вчені-географи включають до складу Донецького району територію Донецької (26,5 тис. кв.км.) і Луганської (26,7 тис. кв. км.) областей, які характеризуються значними запасами корисних копалин, високою територіальною зосередженістю індустриального виробництва, великим рівнем урбанізації, багатонаціональним населенням².

Донбас як нова металургійна та паливна база Російської імперії почав формуватися з кінця XVIII століття, коли згідно з указом Катерини II від 14 листопада 1795 р. були засновані Луганський завод і вугільна ломка в урочищі “Лисича балка”³.

Від кінця XVIII століття, часу і до наших днів Донбас відрізнявся вугільно-металургійною спеціалізацією. Вона спричинилася до того, що регіон склався як промисловий та урбаністичний. Хоча територія Донбасу становить лише 8,8% території України, тут мешкає понад 15% її населення. 89% населення Донбасу—це городяни (в Донецькій області—90,3%, в Луганській—86,5%). Промислова продукція становить у регіоні 90% усього суспільного продукту. У структурі промислової продукції 78% належить продукції важкої

¹ Куромая Гіроакі. Свобода і терор у Донбасі: Українсько-російське пограниччя, 1870-1990-і роки. – К.: В-во Соломії Павличко “Основи”, 2002. –С.473.

² Заставний Ф.Д. Географія України: У 2-х книгах. – Львів: Світ, 1994. – С.360-363.

³ Кононов І.Ф. Донбас в етнокультурних координатах України (соціологічний аналіз). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора соціологічних наук (22.00.04—спеціальні та галузеві соціології).—К.: Вид-інформ. Центр Луганського національного педагогічного університету імені Т.Шевченка, 2005.—С.13.

промисловості (20,5%—паливна промисловість, 28,1%—чорна металургія, 17,4%—металообробка і машинобудування)⁴.

Зі стрімкою індустріалізацією Донбасу, що притягувала робочу силу з місць аграрного перенаселення, виник суспільний механізм, який спрямовував переселенські потоки з українських та російських губерній в регіон, що формувався. У підсумку збільшилася питома вага росіян і зросла кількість етнічних груп, представники яких мешкали в Донбасі. Але незважаючи на наявність представників різних етнічних груп, основу етнічної структури Донбасу утворили українсько-російські відносини⁵.

Дослідження значення і ролі Донбасу в історії незалежної України дасть змогу в майбутньому більшою мірою врахувати в державній політиці особливості регіону та сприятиме єдності країни. Розв'язання окресленої проблеми започатковано в працях О.Бойка, Б.Бахтєєва, Т.Болбата, В.Заблоцького, Г.Куромая, І.Кононова, Н.Пашиної, С.Телешуна⁶.

У докторській дисертації І.Кононова “Донбас в етнокультурних координатах України (соціологічний аналіз)” розроблено концепцію етнокультурної специфіки Донбасу як регіону України, аналізується історія становлення і розвитку його етнічної структури та культурної специфіки й визначаються можливості використання знань для розробки стратегії регіонального розвитку країни⁷.

⁴ Кононов І. Жителі Донбасу: особливості культури і здатність до самореалізації за умов суспільних змін (Аналізуючи матеріали сфокусованих групових інтерв'ю) // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2002. – №3. – С.82.

⁵ Кононов І.Ф. Донбас в етнокультурних координатах України (соціологічний аналіз). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора соціологічних наук (22.00.04—спеціальні та галузеві соціології).—К.: Вид-інформ. Центр Луганського національного педагогічного університету імені Т.Шевченка, 2005.—С.14.

⁶ Бойко О.Д. Україна в 1985-1991 рр: основні тенденції суспільно-політичного розвитку: Монографія. – К.: ПІЕНД, 2002. – 306 с.; Бахтєєв Б. А України все ж таки дві... // Сучасність. – 2004. – №10. – С.94-99; Болбат Т.В. Проблема государственного устройства Украины в деятельности общественных организаций Донбасса в начале 1990-х гг. // http://iai.donetsk.ua/_u/iai/dtp/CONF/1_2005/articles/stat22.html; Заблоцький В. Чому Донбас “порожняк не гонить”, або як формувався ментальний ландшафт регіону // Віче. –2004. – №11. – С.45-51; Куромая Гіроакі. Свобода і терор у Донбасі: Українсько-російське пограниччя, 1870-1990-і роки. – К.: В-во Соломії Павличко “Основи”, 2002. –510 с.; Кононов І. Донбас: етнічні характеристики регіону // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2003. – №2. – С. 72-97; Пашина Н. Етномовний чинник політичної ідентичності в Донбасі // Політичний менеджмент. – 2005. – №1. – С.24-34.

⁷ Кононов І.Ф. Донбас в етнокультурних координатах України (соціологічний аналіз). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора соціологічних наук (22.00.04—спеціальні та галузеві соціології).—К.: Вид-інформ. Центр Луганського національного педагогічного університету імені Т.Шевченка, 2005.—С.3.

Вчений відзначає суттєві відмінності у формуванні сучасної української нації в Галичині і Донбасі. На його думку, на заході України ми спостерігаємо формування національної спільноти за принципом співвідношення безумовно домінантної етнічної більшості та національних меншин – шлях формування етнонації. Натомість на Східній Україні, насамперед у Донбасі, сучасна нація формується як результат виникнення домінантної етнічної коаліції* українців і росіян, до яких також примикають білоруси – шлях націєтворення через категорію співгромадянства⁸. Одночасно українсько-російський бікультуралізм перш за все повинен знайти вираження в двомовності⁹.

Натомість донбаська економічна модель, за визначенням І.Кононова, передбачає клієнтальну організацію елітних груп, особистісні зв'язки в їх межах. Для елітних груп соціальний простір уявляється результатом домовленості між патронами клієнтальних груп. Отже, в його основі передбачаються певні волюнтаристські рішення. Вони можуть змінюватися, а з ними – і конфігурація простору клієнтел.

Донбаські патрони клієнтальних груп, на думку дослідника, сповідували і сповідують свою версію економічного націоналізму, згідно з яким на внутрішньому ринку преференціями повинен користуватися саме національний капітал. Але цей варіант економічного націоналізму не передбачає соціальної справедливості, солідаризму між бізнесом та робітниками¹⁰.

Натомість Я.Грицак серед рис донецької ідентичності визначає те, що вона не вкорінена більше в жодній ідентичності. Вчений вважає, що Донецьк переживає дуже динамічну ломку ідентичностей, але спостерігається деяке побільшення кількості людей, які вважають себе українцями, або громадянами

* Поняття “домінантна коаліція” І.Кононов трактує як порозуміння між групами або особами, які впливають на прийняття рішень, що сприяє досягненню консенсусу у справі визначення їх цілей.

⁸ Кононов І. Донбас: етнічні характеристики регіону // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2003. – №2. – С.78.

⁹ Кононов І.Ф. Донбас та Галичина: причини напруженості в стосунках та пошук історичного компромісу / І.Ф.Кононов // Стосунки Сходу та Заходу України: минуле, сьогодення та майбутнє: Матеріали Всеукраїнської конференції, Луганськ, 25-26 травня 2006 р. / Наук. ред. І.Ф.Кононов. – Луганськ: Знання, 2006. – С.7.

¹⁰ Кононов І.Ф. Донбас та Галичина: причини напруженості в стосунках та пошук історичного компромісу / І.Ф.Кононов // Стосунки Сходу та Заходу України: минуле, сьогодення та майбутнє: Матеріали Всеукраїнської конференції, Луганськ, 25-26 травня 2006 р. / Наук. ред. І.Ф.Кононов. – Луганськ: Знання, 2006. – С.8.

України. Крім того, Донбас сильно відрізняється від іншої України у співвідношенні ідентичності та мови¹¹.

М.Рябчук у праці “Дві України: реальні межі, віртуальні війни” назвав Донецьк поряд зі Львовом своєрідним географічним і геополітичним символом “двох Україн” (ідентичності советсько-православно-східнослов’янської та української ідентичності), умовними полюсами українського “глобуса”. Але, на його думку, існування “двох Україн” не загрожує єдності України, оскільки регіони між умовним “Львовом” і умовним “Донецьком” є надзвичайно різнорідними, кожен зі своєю власною комбінацією “українськості” і “російськості”, “європейськості” “советизму”, а крім того, українське суспільство є амбівалентним і роздвоєним¹². Дослідниця О.Кривицька, виходячи з пріоритетів у культурній, економічній і партійних сферах, виокремлює поряд з “українським” (галицьким) типом ідеологічної орієнтації і “радянський” (донецький тип)¹³.

Ще більш радикальних поглядів дотримувався відомий письменник і громадський діяч Ю.Андрухович, який завжди вважав, що “Україна занадто велика, непогано б її зробити компактнішою”. Він з певною часткою жалю констатував, що Україна у найкращий для сепаратизму 1992 р. не позбулася Донбасу. На його думку, “завдяки цьому російської мови в країні стало б відчутно менше, несвідомого заляканого електорату і аварій на шахтах теж...”¹⁴.

Визнаючи це політнекоректним, Ю.Андрухович ризикував стверджувати про одночасне існування в Україні двох історично-соціальних типів – людини середньовічно-феодальної (з центром в Донецьку) та модерно-буржуазної (столиця та західні регіони)¹⁵.

В.Заблоцький обґрунтовує осібність Донецького краю через регіональні ментальності. Він вважає, що “існування специфічного донбаського психотипу

¹¹ Грицак Я. Життя, смерть та інші неприємності / Ярослав Грицак. – К.: Грані-Т, 2008. – С.176-177.

¹² Рябчук М. Дві України: реальні межі, віртуальні війни. – К.: Критика, 2003. – С.22.

¹³ Пашина Н. Етномовний чинник політичної ідентичності в Донбасі // Політичний менеджмент. – 2005. – №1. – С.25.

¹⁴ Андрухович Ю. Тринадцять слів з розгорнутим трактуванням // Україна молода. – 2004. – 20 серпня. – С.4.

є реальністю”. На доказ існування “донбаського характеру” дослідник навіть стверджує, що серед жителів регіону, засновник Донецько-Криворізької республіки Артем (Сергеєв) користувався і користується більшою повагою ніж В.Ленін¹⁶. Одночасно вчений відзначає, що “феномен так званих російськомовних українців є явищем у принципі цілком нормальним і роздмухується у суто політичних кон’юнктурних цілях”¹⁷. Серед рис донецької регіональної ідентичності він виокремлює:

- 1) вміння постояти за себе донбасівців як носіїв яскраво вираженого почуття власної гідності;
- 2) колективізм, згуртованість, взаємодопомога, сила характеру;
- 3) відсутність прагнення до національної відокремленості та елементи багатовікових традицій різних народів у культурі;
- 4) явища маргіналізації та інші прояви соціальної девіації внаслідок суперечливого процесу формування високоурбанізованого регіону (високий рівень злочинності, пияцтва та ін.)¹⁸.

Однак, на нашу думку, частину з названих рис можна приписати жителям Київщини і т.д., а явища маргіналізації та соціальних девіацій зникнуть в умовах покращення соціально-економічного становища.

Луганська дослідниця Н.Пашина для підтвердження своєї концепції, що серед українських регіонів особливою своєрідністю етнокультурних традицій у порівнянні з іншими регіонами відзначається саме Донбас, акцентує увагу на особливостях місцевого фольклору. Дослідниця стверджує, що мовні процеси в регіоні відзначаються “явищем україно-російського культурного синтезу”, і на Донеччині “властиве таке розуміння мови, що з цілого ряду параметрів не

¹⁵ Андрухович Ю. Шукаючи Dreamland // Критика. – К., 2005. – січень-лютий. – 2005. – С.3.

¹⁶ Осіян О. “Голос Добасса” як дзеркало помаранчевої революції і використання локальної ідентичності у передвиборній кампанії Віктора Януковича // <http://forum.bukinfo.cv.ua>.

¹⁷ Заблоцький В. Чому Донбас “порожняк не гонить”, або як формувався ментальний ландшафт регіону // Віче. – 2004. – №11. – С.47,49.

¹⁸ Заблоцький В. Чому Донбас “порожняк не гонить”, або як формувався ментальний ландшафт регіону // Віче. – 2004. – №11. – С.47-51.

збігається з теперішнім лінгвістичним членуванням східнослов'янського лексико-граматичного масиву на українську і російську”¹⁹.

На думку І.Кононова, взаємодія між українцями та росіянами в Донбасі вже в другій половині ХІХ століття почала породжувати синтетичні явища в культурі і стала проявом системних якостей нової етнотериторіальної спільноти. Індикатором, який дозволяв їх зафіксувати була поява власної фольклорної традиції, в якій синтезувалися українські та російські елементи²⁰.

Ще більш радикальніший у своїх висновках Б.Бахтєєв. Він стверджує, що для надто багатьох донбасівців Україна є щось відмінне, якщо не чуже, а стосунки “Донбас – Україна” розглядаються за парадигмою “ми-вони”, “свої-чужі”. Вчений вважає, що “в Донбасі є найбільший в Україні вплив типово російського менталітету – з сакралізацією територіального розширення та силових доказів вищості власної цивілізації, – то неважко здогадатися, що перетворення України на колонію Донбасу розглядається багатьма донбасівцями як цілком бажаний стан речей”²¹.

Натомість І.Кононов вважає, що на Луганщині панує, не пов’язаний з “регіональним шовінізмом”, позитивний регіональний автостереотип. З точки зору дослідника в краї не помітно серйозної тенденції в громадській свідомості, яка була б спрямована на вивищення регіону в порівнянні з іншими регіонами України і тут зафіксовано “найвищу толерантність стосовно трьох східно-слов’янських народів”²².

Т.Болбат, аналізуючи програмні документи громадських об’єднань Донбасу, відстоює думку, що в регіоні не було прагнень до утворення самостійної держави чи приєднання до Росії. Натомість заклики до утворення федеративної землі у 1991 р. він розцінює як наслідок страху перед

¹⁹ Пашина Н. Етномовний чинник політичної ідентичності в Донбасі // Політичний менеджмент. – 2005. – №1. – С.26, 31.

²⁰ Кононов І.Ф. Донбас в етнокультурних координатах України (соціологічний аналіз). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора соціологічних наук (22.00.04—спеціальні та галузеві соціології).—К.: Вид-інформ. Центр Луганського національного педагогічного університету імені Т.Шевченка, 2005.—С.14.

²¹ Бахтєєв Б. А України все ж таки дві... // Сучасність. – 2004. – №10. – С.95, 96.

²² Кононов І.Ф. Донбас в етнокультурних координатах України (соціологічний аналіз). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора соціологічних наук (22.00.04—спеціальні та галузеві соціології).—К.: Вид-інформ. Центр Луганського національного педагогічного університету імені Т.Шевченка, 2005.—С.15.

перспективою примусової українізації і вибуху націонал-екстремізму, а також розриву господарських зв'язків з республіками СРСР²³.

Дослідниця Кузьміна С.В. проаналізувала причини, форми, розвиток та наслідки шахтарського страйкового руху кінця 80-90-х років ХХ ст. На її думку, робітничий клас у 1990-1991 рр. став одним з ініціаторів державної незалежності України, проявив рішучість у досягненні мети²⁴.

Активно відгукнулися вчені і політики також на прояви сепаратизму на сході України в умовах Помаранчевої революції. Так, на думку відомого громадсько-політичного діяча М.Стріхи, південно-східний сепаратизм був породжений урядом В.Януковича та генеральним прокурором Г.Васильєвим, а також відсутністю правових й фінансових гарантій справжньої незалежності територіальних громад²⁵. Письменниця Р.Іванченко вважає, що сценарій регіоналізації чи автономізації українських земель готувався російськими політиками К.Затуліним, С.Тарагановим, В.Жириновським, О.Дугініним²⁶.

Учений і публіцист М.Мінаков стверджує, що південно-східна фронда виплеснула своє незадоволення переважно в руслі “провінція versus столиця” через бажання українців сходу обстоювати свої права та права регіону. На його думку, на цій основі політичним технологам було досить легко “каналізувати” суспільний неспокій у термінах болючих питань України: мовне питання, проблема стосунків Сходу і Заходу та питання вибору між Росією та Європою²⁷.

У відповідь на поширюваний сепаратистами під час Помаранчевої революції міф про Донбас як “двигун” економічного розвитку України спеціаліст Міжнародного центру перспективних досліджень А.Блінов відстоював думку, що “східні регіони найбільше сприяють наповненню держбюджету, але саме вони і є рекордсменами за обсягами державних дотацій”²⁸. У майбутньому, як

²³ Болбат Т.В. Проблема государственного устройства Украины в деятельности общественных организаций Донбасса в начале 1990-х гг. // http://iai.donetsk.ua/_u/iai/dtp/CONF/1_2005/articles/stat22.html.

²⁴ Кузьміна С.В. Шахтарський страйковий рух України в 1989-1991 роках. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук (спеціальність 07.00.01—історія України).—Донецьк, 2007.— С.15.

²⁵ Стріха М. Сепаратизм: останній козир агонізуючої влади? // Українське слово. – 2004. – 1-7 грудня. – С.2.

²⁶ Ісаєв В. Як ділять Україну? // Експрес. – 2004. – 9-16 грудня. – С.7.

²⁷ Мінаков М. Майдан і фронда // Критика. – К., 2005. – січень-лютий. – С.16.

²⁸ Камінецький М. Кому потрібен ПіСУАР? // Вечірня газета. – 2004. – 3-9 грудня. – С.13.

відзначав відомий економіст О.Пасхавер, відірвана від багатогалузевого економічного комплексу моногалузева територія Донбасу могла б стати зоною бідності²⁹.

Власне тлумачення специфіки Донецького регіону подає японський дослідник історії Донбасу Куромая Гіроакі. Він вважає, що “ні “клас”, ні “нація” не захопили серце й думки мешканців Донбасу³⁰. Дослідник це пояснює тим, що жителі Донбасу поводитися як люди межової території або козаки, для кого збереження свободи було важливішим, ніж будь-яка справа політичного центру. У свою чергу окраїнні землі, на його думку, уособлюючи свободу для будь-кого, хто її шукає, забезпечували ідентичність: людям не потрібно було шукати ідентичність³¹.

Отже, в сучасній історіографії значна увага приділена вивченню політичних і соціально-економічних відмінностей Донбасу як регіону України. Але не існує спеціального комплексного дослідження ролі краю в суспільно-політичних процесах в незалежній Україні, недостатньо вивченими залишаються феномен донецького економічного регіоналізму і сепаратистські дії донецької еліти в умовах президентських виборів 2004 р.

Автор ставить перед собою завдання проаналізувати політику донецької політико-економічної еліти та тенденції економічного регіоналізму в умовах становлення державності України, а також висвітлити децентралістські процеси на Сході України в умовах Помаранчевої революції.

Розділ I. Донбас в умовах українського національно-державного відродження в кінці 80-х – на початку 90-х рр. ХХ століття

Суспільно-політична ситуація в Донбасі в кінці 80-х на початку 90-х рр. ХХ століття вкрай загострилася і “наближалася до вибухового стану”³². Так, згідно з інформаційними листами ЦК Компартії України у 1990 р. більше 60%

²⁹ Пасхавер А. Экономический кризис: не будите зверя // Зеркало недели. – 2004. – 4 декабря. – С.13.

³⁰ Глобалізація. Регіоналізація. Регіональна політика. Хрестоматія з сучасної зарубіжної соціології регіонів / Укладачі Кононов І.Ф. (науковий редактор), Бородачів В.П., Топольсков Д.М. – Луганськ: Альма матер–Знання, 2002. – С.547.

³¹ Глобалізація. Регіоналізація. Регіональна політика. Хрестоматія з сучасної зарубіжної соціології регіонів / Укладачі Кононов І.Ф. (науковий редактор), Бородачів В.П., Топольсков Д.М. – Луганськ: Альма матер–Знання, 2002. – С.547, 549

населення шахтарських міст і селищ Донецької області втратило віру в позитивні результати перебудови, здатність тогочасного керівництва країни і республіки, партійних і радянських органів змінити ситуацію на краще. Становище в регіоні загострювалося через різкий стрибок ринкових цін і дефіцит товарів, а також внаслідок діяльності страйкових комітетів³³.

В Донецькій області майже половина шахт була побудована в дореволюційний період, 70% діючих шахт не реконструювались протягом 20 і більше років³⁴. В Донбасі ускладнювалися гірсько-геологічні умови видобутку вугілля, недостатніми були інвестиції в розвиток вугільного комплексу регіону, а отже зростала ціна видобутого вугілля. Це призвело до того, що в 90-ті роки ХХ століття знос основних фондів у вугільній промисловості сягнув 44%, а в чорній металургії—навіть 75%. Почалося падіння обсягів видобутку вугілля. Якщо у 1975 р. в Донбасі було видобуто 181,3 млн. т. вугілля, то у 1987-му р.—лише 170 млн. т. А в 1989 р. вже вся Україна підняла на-гора 170 млн. т. вугілля (14 млн. т. припадало на Львівсько-Волинський вугільний басейн)³⁵.

Не кращою була ситуація в соціально-побутовій сфері регіону. Так, загальна черга на отримання житла в Донецькій області складала 61 тисячу сімей і тривала 15 і більше років. З наявного житлового фонду підприємств, що становив 19,8 млн. кв. м., 1,2 млн. кв. м. підлягали зносу, а 27% житла потребувало капітального ремонту³⁶.

Введення в шахтарських регіонах країни нормування продуктів харчування не зняло гостроти проблеми, так як в відповідності з нормами в день приходилося на особу круп і макаронів—10 грам; жирів—8-11 грам, м'ясопродуктів—10-20 грам. Але і талони не отоварювалися повністю, а в

³² ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2860. – Арк.92.

³³ ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2860. – Арк.91-92.

³⁴ ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2802.—Арк.46.

³⁵ Кононов І. Жителі Донбасу: особливості культури і здатність до самореалізації за умов суспільних змін (Аналізуючи матеріали сфокусованих групових інтерв'ю) // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2002. – №3. – С.83.

³⁶ ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2802.—Арк.46.

окремих робітничих їдальнях через відсутність м'яса навіть не готувалися другі блюда³⁷.

Складною у краї була криміногенна ситуація. Зокрема, тільки у Донецькій області нараховувалося 450 тисяч осіб, які раніше були позбавлені волі, приблизно 30% з них працювало на вугільних підприємствах³⁸.

Не кращим був екологічний стан регіону. Наприклад, в Луганську в кінці 80-х рр. ХХ століття, через відсутність рішучих заходів по оздоровленню навколишнього середовища, концентрація пилу і шкідливих речовин в атмосфері перевищувала нормативи в 1,5-3 рази, а в окремих зонах—до 10 разів. Погіршилась якість підземних вод в місті—склад нітратів в них зріс в 2,5-3,5 рази, підвищився рівень мінералізації, особливе занепокоєння у жителів викликав стан річок Лугані і Ольхової³⁹.

Українська культура і мова, за оцінками самих же функціонерів Компартії України, перебувала в регіоні в жалюгідному становищі, не велася робота по створенню умов для оволодіння українською мовою всіма громадянами, які постійно проживали на території області. Так, у всіх містах, у Краснодонському, Славянськом, Перевальському і Станично-Луганському районах Луганської області на кінець 80-х рр. ХХ століття не було шкіл з українською мовою навчання і виховання; в цих же районах, а також в Лутугинському і Попаснянському районах—дошкільних закладів. Крім того, 4% учнів шкіл області були звільнені від вивчення української мови, у тому числі кожний шостий у місті Ворошиловграді (сьогодні м. Луганськ)⁴⁰.

Відзначимо, що на екранах кінотеатрів, відеозалів були практично відсутні художні і документальні фільми на українській мові, повільно поповнювався український репертуар театральних і музичних закладів регіону⁴¹.

Активізація суспільно-політичного життя в умовах перебудови торкнулася і Донбасу. В регіоні виникали політичні і громадські організації, що

³⁷ ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2939.—Арк.34.

³⁸ ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2860. — Арк.92.

³⁹ ДАЛуО, ф.П-5, оп.37, спр.12.—Арк.22.

⁴⁰ ДАЛуО, ф.179, оп.75, спр.12.—Арк.5.

⁴¹ ДАЛуО, ф.179, оп.75, спр.12.—Арк.5.

намагалися підтримати демократичні процеси, репрезентувати інтереси населення регіону. Так, станом на осінь 1990 р. лише в Луганській області функціонувало 15 різноманітних суспільно-політичних об'єднань і партій⁴². Деякі лідери і активісти неформальних об'єднань (“Комітет підтримки перебудови”, “Асоціація молодих істориків”, “Діалог”—м. Ворошиловград; “Квітень-85”—м. Стаханов; “Зелений світ”—м. Сіверськодонецьк; “Комітет громадського самоуправління”—м. Молодогвардійськ) уже на етапі виборів народних депутатів СРСР проводили з використанням провокаційних акцій агітацію проти партійних кандидатів, намагались висувати своїх прихильників і справляли негативний вплив на ідеологічну ситуацію⁴³. Зокрема, у Ворошиловградському державному педагогічному інституті ім. Т.Г.Шевченка 20 травня 1988 р. виник громадський Комітет підтримки перебудови, який підтримував курс реформаторів у керівництві КПРС і виступав за розвиток національних культур всіх народів СРСР⁴⁴.

В містах Антрациті і Комунарську були здійснені спроби під лозунгами боротьби з застійно-бюрократичними нашаруваннями утворити об'єднання “Народний фронт на підтримку перебудови” і “Громадянський союз”, в програмних документах яких передбачалося встановлення контактів і тісна взаємодія з лідерами “Народних фронтів” м. Москви, республік Прибалтики, висувалася вимога самостійності рад у відносинах з партійними органами⁴⁵.

У 1989 р. в Донбасі почали створюватися національні громадські об'єднання (єврейський культурно-просвітницький центр в Донецьку “Алеф”, товариство греків Приазов'я та ін.). На установчому з'їзді греків Приазов'я навіть піднімалося питання щодо створення грецької держави на терені СРСР, при чому на першому етапі це могло б бути відродження у Приазов'ї національно-територіальних утворень 1920-х рр. однак після дискусії члени Донецького обласного товариства греків Приазов'я на конференції 12 серпня

⁴² ДАЛуО, ф.179, оп.77, спр.47.—Арк.4.

⁴³ ДАЛуО, ф.179, оп.75, спр.20.—Арк.26.

⁴⁴ Кононов І. Громадський комітет підтримки перебудови у Ворошиловградському державному педагогічному інституті ім. Т.Г.Шевченка (1988-1989 рр.): проблеми ідейної еволюції // Бахмутський шлях. – 2000. – №3-4. – С.67-73.

1989 р. прийняли рішення про недоцільність створення національно-територіальної автономії греків у Донецькій області (“за” голосувало 120 осіб, “проти”—3)⁴⁶.

В Донецькій області були створені також найбільш масові робітничі організації (“Вільні профспілки трудящих” (1-1,5 тис. осіб); “Спілка трудящих Донбасу” (2 тис. осіб); “Союз робітників Горлівки”; місцеве відділення “Об’єднання соціалістичних профспілок СРСР”⁴⁷.

В Харкові теж створюються організації, які висували загальнодемократичні і національні вимоги. Одними з перших організацій такого типу були “Спадщина”, товариство української мови ім. Т.Г.Шевченка, яке очолював проф. А.Кондратенко, “Меморіал” (керівники Ю.Мещеряков і П.Цимбал), Товариство єврейської культури, Товариство прихильників російської мови і культури “Русь”, білоруське, єврейське, татарське, вірменське національно-культурні товариства⁴⁸.

Зміни в суспільній свідомості населення Донбасу засвідчили результати всесоюзного референдуму у березні 1991 р. Так, 42% молодих людей м. Луганська у віці до 30 років не прийняли участі в голосуванні, а 28% студентів міста висловилися проти існування СРСР. В Луганську важливим фактором впливу на результати референдуму стало те, що Рух, Українська республіканська партія і інші опозиційні формування діяли організованіше і наступальніше ніж на парламентських виборах 1990 р. (розповсюджено 600-700 тисяч листівок, опозиційні спостерігачі були присутні на 106 зі 190 виборчих дільниць)⁴⁹.

У свою чергу в Харківській області проти підписання Союзного договору висловилося приблизно 20% творчої інтелігенції, 15% науково-технічної

⁴⁵ ДАЛуО, ф.179, оп.75, спр.20.—Арк.26.

⁴⁶ Болбат Т.В. Виникнення громадських об’єднань національних меншин на Сході України (1989 р.) // Збірник наукових праць. Серія “Історія та географія” / Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди.—Харків: Майдан, 2007.—Вип.25-26.—С.93.

⁴⁷ ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2767.—Арк. 163.

⁴⁸ Харків—моя мала Батьківщина: Навчальний посібник з народознавства / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди / За ред. І.Ф.Прокопенка.—Х.: ОВС, 2003.—с.29.; ДАХО, ф.2, оп.207, спр.750.—арк.45.

⁴⁹ ДАЛуО, ф.П-5, оп.41, спр.71.—Арк.38.

інтелігенції і студентства, від 2 до 5% робітників. Не визначилися зі своєю позицією до 15% населення області⁵⁰.

Процеси українського національно-демократичного відродження в кінці 80-х рр. ХХ століття спонукали компартійні структури поширювати серед російськомовного населення Донбасу українофобство і сепаратистські ідеї задля стримування дезінтеграційних процесів в СРСР.

У цей час то в Донецьку, то в Луганську “інтернаціоналісти” (великороські шовіністи) порушували питання про відновлення Донецько-Криворізької республіки, проголошеної 9 лютого 1918 р. більшовиками Артемом (С.Сергєєвим), С.Васильченком, М.Жаковим, Б.Магідовим, М.Рухимович і В.Філовим на IV обласному з’їзді Рад робітничих і солдатських депутатів Донецько-Криворізького басейну⁵¹. Однак регіоналістські настрої були властиві досить вузькому прошарку не тільки жителів України, але й більшовиків⁵².

Сепаратисти початку 90-х рр. апелювали до таких чинників: а) переважна російськомовність населення областей, що мала увійти до Донецько-Криворізької республіки; б) значний рівень урбанізації цієї території України; в) значний економічний потенціал; г) підвищена етнічна строкатість регіону⁵³.

Так, ще на початку осені 1990 р. серед луганчан пішли чутки про відокремлення східної частини України від західної⁵⁴. У цей час у “Литературной газете” з’явилася стаття С.Кисельова “Луганск отделяется”, у якій було згадано про Донецько-Криворізьку республіку 1918 р.⁵⁵. Пріоритет у формулюванні ідеї згаданої республіки відводили одному з ініціаторів створення Конгресу громадянської дії академіку В.Мамутову⁵⁶.

⁵⁰ ДАХО, ф.2, оп.207, спр.762.—Арк.59.

⁵¹ Павлів П. Донецько-криворізька республіка: правда і вимисел // Голос України. – 1993. – 12 червня. – С.14.

⁵² Солдатенко В. Донецько-Криворізька республіка – ілюзія і практика національного нігілізму // Зеркало недели. – 2004. – 4 грудня. – С.19.

⁵³ Бондаренко К. Розкольники. Кому вигідний “дербан” України? // Галицькі контракти. – 2004. – №6. – 9 лютого. – С.26.

⁵⁴ Адамович Сергій. Донецький регіон у суспільно-політичному житті України (1991 – 2004 рр.) // Визвольний шлях. – 2005. – №6. – С.11.

⁵⁵ Чепурнов Ю. Чи приміряти Луганську Донську папаху? // Голос України. – 1991. – 23 січня. – С.5.

⁵⁶ Болбат Т.В. Проблема державного устрою України в діяльності громадських організацій Донбасу в началі 1990-х гг. // http://iai.donetsk.ua/_u/iai/dtp/CONF/1_2005/articles/stat22.html.

Навіть в інформації ідеологічного відділу ЦК КПУ від 29 березня 1991 р. зазначалося: “В ряді регіонів пропагуються також плани відродження Донецько-Криворізької республіки, яка проіснувала неповних два місяці в 1918 році, включення її на правах автономії до Російської федерації”⁵⁷.

У регіоні почали з’являтися політичні структури, що намагалися відстоювати інтереси населення краю. У листопаді 1990 р. у м. Донецьку відбулася конференція нової організації – “Інтерруху Донбасу”. Представники області обрали Центральну раду Інтерруху, прийняли статут, обговорили ситуацію в регіоні. Організація виступала проти сепаратизму, на захист Союзного договору і збереження єдиного загальносоюзного ринку в економіці⁵⁸.

Варто зазначити, що на Дону з 1989 р. почали відроджуватися козацькі організації і військові круги. Газета “Донское слово” (м.Ростов-на-Дону, 1990, №9) відзначала: “...приєднатись до Дону бажають не тільки козаки Волгоградської області, як заявлено на з’їзді в Москві (з’їзд Спілки козаків у червні 1990 р.), а й частина верхньої Кубані і навіть козаки, які проживають на сусідній Україні...”⁵⁹. Подібні заяви в 1991 р. були поширені як на Дону, так і в Луганщині, а в Станично-Луганському районі навіть було створено Товариство донських козаків на чолі з отаманом М.Рильшиковим. Подібні настрої підсилювалися тим, що під час громадянської війни значна частина Луганщини входила до складу Облaсті Війська Донського (Краснодон, Свердловськ, Ровеньки, Красний Луч)⁶⁰. Перебування частини Донбасу у складі Війська Донського сепаратисти використовували також як підставу для переходу Донецького регіону до складу Росії⁶¹.

Яскраво ці тенденції розкриває витяг з листа Р.Р.Казимірського у редакцію “Літературної України”: “Невже не розумієте: чим агресивніше себе будете вести, тим гірше для...української мови. Скажемо прямо, якщо атаки

⁵⁷ Бойко О. Україна в останні місяці імперії (серпень – грудень 1991 р.): хроніка та аналіз // Людина і політика. – 2004. – №3. – С.79.

⁵⁸ ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2907. – Арк.10; Державний архів Івано-Франківської області, ф.П-1, оп.1, спр.5620.–Арк.8.

⁵⁹ Чепурнов Ю. Чи приміряти Луганську Донську папаху? // Голос України. – 1991. – 23 січня. – С.5.

⁶⁰ Чепурнов Ю. Чи приміряти Луганську Донську папаху? // Голос України. – 1991. – 23 січня. – С.5.

⁶¹ Худан М. Чортополох // Літературна Україна. – 1991. – 7 лютого. – С.6.

твердолобих націонал-шовіністів будуть відбуватися в тому ж дусі, придніпровсько-донецький район поставить питання також про автономію”⁶².

Ставлення до української національної ідеї в Донбасі дещо змінилося під час шахтарських страйків навесні 1991 р. У 1989 р. страйки були спонтанними й широкими; наприклад, страйкували всі шахти Донецька. Причиною актів непокори стали інтенсифікація вугільної галузі з ініціативи М.Горбачова й перекачування більшої частини коштів до Кузнецького регіону⁶³.

Основні нарікання були економічними, варіюючись від дефіциту споживчих товарів до низької зарплати та незадовільних житлових умов. Страйкарі відкидали Компартію, ліквідовуючи де-не-де партійні осередки і створюючи страйкові комітети, але майже (а той узагалі) не виявляли цікавості до створення “якоїсь іншої партії” чи альтернативної профспілки типу польської “Солідарності”⁶⁴.

Зокрема, страйкові комітети гірників у липні 1989 р. поставили перед комісією уряду СРСР лише соціально-економічні вимоги (скорочення управлінських ланок, надання повної економічної і юридичної самостійності шахтам, удосконалення оплати праці, збільшення терміну відпустки, газифікації і забезпечення водою шахтарських селищ)⁶⁵. Пік страйкової активності прийшовся на 15-28 липня 1988 р., коли з 252 українських шахт страйкували 190⁶⁶.

Проте уже на Установчому з’їзді Руху восени 1989 р. голова страйкового комітету однієї з шахт Донбасу, член парткому шахти П.Побережний у своєму виступі заявив: “Це неправда, що шахтарі Донбасу висували тільки економічні вимоги. Вже те, що ми вийшли з протестом на площу біля обкому партії, свідчить про політичне спрямування страйку. Ми хочемо вільно

⁶² Худан М. Чортополох // Літературна Україна. – 1991. – 7 лютого. – С.6.

⁶³ Бондаренко К. Епоха вугілля. Новітня історія Донбаського регіону // Галицькі контракти. – 2004. – 6 грудня. – С.26.

⁶⁴ Куромая Гіроакі. Свобода і терор у Донбасі: Українсько-російське пограниччя, 1870-1990-і роки. – К.: В-во Соломії Павличко “Основи”, 2002. –С.471-472.

⁶⁵ ДАЛуО, ф.179, оп.75, спр.28.—Арк.3.

⁶⁶ Кузьміна С.В. Шахтарський страйковий рух України в 1989-1991 роках. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук (спеціальність 07.00.01—історія України).—Донецьк, 2007.— С.10.

розпоряджатися своєю працею. Політична свідомість шахтарів зміцніла після страйку”⁶⁷.

Рада міністрів СРСР після шахтарських страйків 1989 р. здійснила цілий комплекс заходів для покращення соціально-економічного і політичного становища в вугільних регіонах і виконання постанови від 3 серпня 1989 р. №608 “Про заходи для забезпечення виконання спільних рішень, прийнятих урядовими комісіями за участю ВЦРПС і страйковими комітетами трудящих вугільних регіонів країни”. Так, на 1 квітня 1990 р. вугільним підприємствам було дозволено продавати по комерційним цінам надлишки продукції, переходити на повну самостійність. Мінвуглепром СРСР погодився на скорочення на 31% статистичної звітності, була впорядкована відрядна система, скорочено число управлінців і інспекторського складу. Уряд намагався покращити вирішення житлового питання, медичного забезпечення і відпочинку гірників, розширив перелік професійних захворювань гірників, збільшив розцінки оплати праці і пенсійного забезпечення. Крім того, міністерства і відомства СРСР докладали зусиль для забезпечення вугільних підприємств матеріально-технічними ресурсами, покращення транспортного забезпечення⁶⁸.

У 1990 р. шахтарські колективи ще намагалися домогтися демократизації і підвищення ефективності роботи організацій Компартії України. Так, 7 лютого 1990 р. на організованому галузевим робітничим страйковим комітетом виробничого об’єднання “Донецьквугілля” несанкціонованому мітингу в Донецьку через незадоволення ходом виконання заходів накреслених урядом і страйковими комітетами вугільних регіонів країни у 1989 р. була прийнята резолюція з вимогою відставки бюро обкому партії.

Проте розширений пленум Донецького обкому Компартії України, який відбувся 9-14 лютого 1990 р., висловив довіру бюро обласного комітету. Крім того, було прийнято постанову наблизити строки проведення XXV обласної

⁶⁷ Камінський А. На перехідному етапі. “Гласність”, “перебудова” і “демократизація” на Україні / А.Камінський. – Мюнхен: Вид-во М.Баб’юка, 1990. – С.249.

⁶⁸ ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2803.—Арк.10-37.

партконференції і досягнути широкого залучення до роботи первинних парторганізацій⁶⁹.

Міський страйковий комітет продовжував наполягати на відставці бюро обкому партії, а 1 березня 1990 р. 34 страйкомівці розпочали голодування в будівлі обкому партії. На підтримку голодуючих колективи семи шахт Донецька і окремі колективи в Макіївці, Красноармійську оголосили одноденний страйк. Однак до вимог страйкому обком Компартії не дослухався і домігся зупинки протестних акцій⁷⁰.

Більше того, партійні функціонери заявляли, що резолюція донецького страйкому “завезена з-поза меж республіки”. Зокрема таку невпевненість у можливостях шахтарських робітничих страйкомів ставити власні політичні цілі і завдання висловив на розширеному Пленумі ЦК Компартії України 22 лютого 1990 р. перший секретар Маріупольського міськкому партії Ю.Хотлубей⁷¹.

Відзначимо, що на Донбасі поряд із західними регіонами України найактивніше розгорталися антикомуністичні й антипартійні акції, чинився тиск на партійні комітети з метою виведення їх за межі підприємств, як правило, не зустрічаючи осуду і активної протидії самих комуністів⁷². На більшості вугільних підприємств реальна влада знаходилася в руках Рад трудових колективів⁷³. Секретарі шахтпарткомів Донецька навіть звернулися в липні 1990 р. до першого секретаря ЦК Компартії України С.Гуренка з проханням про внесення в Верховну Раду УРСР питання про правову оцінку дій опозиційних організацій⁷⁴.

У регіоні посилювався вихід з рядів Компартії України. Якщо у 1989 р. в м. Луганську здали партбілети 380 осіб, то за 8 місяців 1990—1660 (з них 70%—робітники, 18%—службовці, 7%—пенсіонери), в окремих випадках навіть розформувалися парторганізації через вихід комуністів з партії⁷⁵.

⁶⁹ ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2772.—Арк.16.

⁷⁰ ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2772.—Арк.17.

⁷¹ ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2848.—Арк.151.

⁷² ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2872.—Арк.161.

⁷³ ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2860.—Арк.94.

⁷⁴ ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2751.—Арк.100.

⁷⁵ ДАЛуО, ф.П-5, оп.39, спр.7.—Арк.85.

Українські націонал-демократи в умовах зростаючої активності профспілкового і шахтарського руху Донбасу демонстрували підтримку робітничих вимог з ціллю поширення на Схід України національної ідеології. Так, на мітингу, присвяченому 281-ій річниці Полтавської битви, 8 липня 1990 р. в Полтавській області націонал-демократи Л.Лук'яненко, О.Шевченко, І.Заєць одночасно з критикою партійно-радянського керівництва закликали до проведення 11 липня 1990 р. політичного страйку на підтримку шахтарів Донбасу. Крім того, у резолюції мітингу в пункті №4 значилося: “Шахтарям Донбасу – нашу солідарність, підтримку їх справедливих вимог”⁷⁶.

Квінтесенцією ставлення націонал-демократів до робітничого руху став виступ п. Крижанівського на установчому з'їзді УРП у квітні 1990 р. Зокрема, він зазначав: “Паростками нашого суспільства є потужні страйкоми. Вони ще досить консервативні, але це вже паростки. І з цих паростків виросте вільна незалежна Україна”⁷⁷.

Вихідці із західних областей України становили в Донецькій області 25% населення, а тому Рух доклав великих зусиль, щоб сформувати на підприємствах осередки західноукраїнського земляцтва і організаційно об'єднати їх. Депутати від опозиційної парламентської групи “Народна Рада” розподілили шахтарські міста між собою, постійно проводили в них агітаційно-пропагандистську роботу⁷⁸. Рух, не маючи особливої підтримки в містах, працював в сільській місцевості, завойовував окремі підприємства⁷⁹.

Націонал-демократичні організації у своїй діяльності в Донбасі намагалися враховувати першочергові проблеми населення. Так, на засіданні Ради УРП 11-12 серпня 1990 р. В.Маврин зазначав: “Потрібно перш за все піднімати економічні проблеми, які “болять” шахтарям... То, чи не слід, розгортаючи агітацію саме в Донецьку за відродження української державності починати саме з економічних інтересів шахтарів? Бо саме та партія, яка поведе трудовий

⁷⁶ ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2764. –Арк.112, 116.

⁷⁷ ЦДАГО України, ф.271, оп.1, спр.3. – Арк. 26.

⁷⁸ ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2860. –Арк.92.

⁷⁹ ДАХО, ф.2, оп.207, спр.577.—Арк.66.

люди на демонтаж системи і зміну економічних відносин, очолить перетворення й здобуде найвищий престиж у тих, хто працює”⁸⁰.

У свою чергу, незважаючи на зусилля засобів масової інформації по розвінчання опозиційного характеру положень програми Народного Руху України, в ряді колективів продовжував проявлятися до нього активний інтерес, а критика Руху сприймалася як “бажання адміністративно-бюрократичного апарату зберегти свої привілеї”⁸¹.

Відзначимо, що представники Донбасу взяли участь в установчому з’їзді Народного руху України за перебудову у вересні 1989 р. Так, від Ворошиловградської (сьогодні—Луганської) області була присутня делегація в складі 22 осіб, 5 з яких отримали мандати делегатів. Частина учасників з’їзду, в їх числі представники страйкомів, відмежувалися від Народного руху, друга ж частина мала наміри утворити в області осередки об’єднання⁸².

Одночасно напередодні II Всеукраїнських зборів Руху восени 1990 р. на Донеччині було створено 20 жовтня 1990 р. альтернативну Крайовій організації Народного Руху України обласну організацію “Демократичний Рух”, яка охопила осередки міст Маріуполя, Горлівки, Макіївки, Артемівська, Уасова Яра, Донецька і сіл Артемівського району⁸³.

Крім того, С.Хмара під час свого звіту про поїздку до Донецька на засіданні проводу УРП 9 жовтня 1990 р. зазначав: “Донецький Рух має прокомуністичний напрям, керівні посади займають бувші обкомівські функціонери. Потрібно у західних областях шукати талановитих пропагандистів і налагоджувати серйозну роботу в Донбасі”⁸⁴.

Саме з Донбасу та Півдня України було зорганізовано органами влади багато осудливих телеграм проти Установчого з’їзду Народного Руху, подібно як в 1930-х рр. робітники осуджували “ворогів народу”⁸⁵.

⁸⁰ ЦДАГО України, ф.271, оп.1, спр.5.—Арк.4.

⁸¹ ДАЛуО, ф.179, оп.75, спр.20.—Арк.25-26.

⁸² ДАЛуО, ф.179, оп.75, спр.37.—Арк.3.

⁸³ ЦДАГО України, ф.270, оп.1, спр.87.—Арк.14.

⁸⁴ ЦДАГО України, ф.271, оп.1, спр. — Арк.5.

⁸⁵ ЦДАВО України, ф.5235, оп. 1, спр.1270.—Арк.27.

Прихильники Руху в Донбасі, зокрема В.Шутов, вже на засіданнях Руху в серпні 1989 р. зазначав, що ситуація в регіоні складна і ідея “про автономію Донбасу від України сприймається як належне”, а також ускладненим є створення українських шкіл⁸⁶.

В умовах загострення національного питання в країні Компартія України намагалася перехопити ініціативу. Так, згідно рішення бюро Луганського обкому від 20 березня 1990 р. партійні органи повинні були посилити роз’яснювальну роботу серед учнів і їх батьків з питань вивчення української мови і літератури в школах з російською мовою навчання, в дошкільних закладах проводити ознайомлення дітей з творами українського фольклору, художньої літератури і образотворчого мистецтва, а в профтехучилищах, технікумах і вузах сприяти формуванню факультативних груп для вивчення української мови⁸⁷.

У свою чергу на бюро Харківського обкому Компартії України в червні 1990 р. було розглянуто питання “Про стан і заходи активізації роботи по реалізації в області програми розвитку української національної культури і виконання Закону “Про мови в Українській РСР”. Важливе місце питання національної політики займали в матеріалах і рішеннях XXVIII обласної партконференції⁸⁸.

Арешт 17 листопада 1990 р. в приміщенні українського парламенту народного депутата С.Хмари став ознакою загального посилення реакції в країні. В цих умовах українські націонал-демократи розуміли важливість політичної позиції Сходу і Півдня України. Так, секретар ідеологічно-теоретичного відділу УРП Р.Коваль на засіданні Ради УРП 17 листопада 1990 р. зазначав: “Великою мірою доля України залежить від шахтарів. Я пропоную провести виїзд шахтарів Червонограда в Донбас. Відрядити керівників УРП та народних депутатів для ведення переговорів з шахтарями”⁸⁹.

⁸⁶ ЦДАГО України, ф.270, оп. 1, спр.3. – Арк.27.

⁸⁷ ДАЛуО, ф.179, оп.77, спр.28.—Арк.26.

⁸⁸ ДАХО, ф.2, оп.207, спр.750.—арк.45.

⁸⁹ ЦДАГО України, ф.271, оп.1, спр.5.—Арк.12.

У 1991 р. настрої робітників Донбасу швидко змінилися на користь української суверенності і врешті української незалежності. Почуття глибокого відчуження від Москви разом з упевненістю, що СРСР просто експлуатує Донбас, схилило шахтарів до думки, що їм було б краще в незалежній Україні, яка не експлуатуватиме Донбас так, як експлуатувала Москва⁹⁰.

Морально-психологічний клімат в шахтарських колективах Донбаса загострився до межі в кінці 1990—на початку 1991 р. через невирішеність питань ціни на вугілля, дотацій вугільній промисловості, матеріально-технічного забезпечення, особливо лісоматеріалами. Ступінь кризи в регіоні засвідчило те, що навіть Донецький міськком Компартії України підтримав вимоги гірників⁹¹.

Так, невдоволення шахтарів і страйкову ситуацію викликало рішення Ради міністрів СРСР про підняття оптових і закупівельних цін на ліс, нафтопродукти, машини і обладнання у 2-3 рази з 1 січня 1991 р., а на українське вугілля ціни підвищились лише на 19%. У той же час ціни на вугілля по країні зросли в 1,7 рази. Відзначимо, що шахти Донбасу працювали на найбільш великих глибинах, за найвищих температур, на найбільш заводнених ділянках і у найскладніших гірськогеологічних умовах⁹².

Мінвуглепром СРСР також крайньо повільно вирішував питання розширення економічної самостійності підприємств і організацій галузі і переходу на нові форми організації управління⁹³.

У зв'язку із закликом страйкових комітетів Кузбасу провести 18 січня 1991 р. політичний страйк засідання Регіонального союзу страйкових комітетів Донбасу прийняло рішення утриматися від участі в політичному страйку, але вимагало від керівництва Верховної Ради і Ради міністрів УРСР провести переговори з страйковими комітетами.

⁹⁰ Куромая Гіроакі. Свобода і терор у Донбасі: Українсько-російське пограниччя, 1870-1990-і роки. – К.: В-во Соломії Павличко “Основи”, 2002. – С.472.

⁹¹ ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2939.—Арк.2.

⁹² “Верю в чувство гражданского долга”. Выступление по украинскому телевидению председателя Совета министров УССР В.Фокина // Голос України. – 1991. – 28 лютого. – С.3.

⁹³ ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2802.—Арк.40.

Для ведення переговорів з представниками страйккомів шахтарських міст від імені уряду республіки 26 січня 1991 р. у м. Донецьк прибув Голова Ради міністрів УРСР В.Фокін. Під час переговорів гостра полеміка розгорнулася довкола вимоги, щоб уряд республіки гарантував шахтарям підвищення зарплати робітника основних професій у 2,5, а решті – у 2 рази. Не дивлячись на настійливі вимоги і навіть погрози заклику до страйку у випадку відмови уряду, В.Фокін відстояв думку, що таке підвищення зарплат не витримає бюджет республіки⁹⁴.

У результаті 26 січня 1991 р. Рада міністрів УРСР і Регіональний союз страйкових комітетів Донбасу підписали протокол переговорів. Згідно з ним ціни на вугілля були підняті в 2,4 рази, встановлювалася дотація в сумі 12,9 мільярдів рублів для розвитку шахтарських міст і селищ, з бюджету виділявся 1 млрд. рублів капіталовкладень. Уряд погодився з пропозиціями щодо рівня держзамовлення, було узгоджено питання пенсійного забезпечення.

У результаті переговорів було вирішено забезпечити працівників напередодні створеного Держкомітету УРСР вугільної промисловості службовими приміщеннями і квартирами протягом 1991 р., але уряд не погодився на підвищення заробітної платні в 2-2,5 рази. Рада міністрів знайшла можливість підвищити зарплату працівникам вугільної галузі з 25 лютого 1991 р. тільки на 24 %⁹⁵. Уряд пояснював неможливість збільшення виплат шахтарям 15 млрд. бюджетним дефіцитом у республіці, а забезпечення вимог шахтарів означало додати до цієї небезпечної цифри ще 6 млрд. рублів⁹⁶.

Крім того, було прийнято рішення про перехід вугільної промисловості у підпорядкування республіки⁹⁷. Внаслідок підписання протоколу сторони дійшли згоди по 6 пунктах із 7 запропонованих регіональною спілкою⁹⁸.

⁹⁴ ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2907. –Арк.47-48.

⁹⁵ “Верю в чувство гражданского долга”. Выступление по украинскому телевидению председателя Совета министров УССР В.Фокина // Голос України. – 1991. – 28 лютого. – С.3.

⁹⁶ Першин Є. “Гордїїв вузол” Донбасу // Урядовий кур’єр. – 1991. – лютий. – №3. – С.3.

⁹⁷ Постанова Верховної Ради Української РСР “Про становище в шахтарських регіонах республіки” // Голос України. – 1991. – 2 березня. – С.3.

⁹⁸ Першин Є. “Гордїїв вузол” Донбасу // Урядовий кур’єр. – 1991. – лютий. – №3. – С.1.

Активізації шахтарського страйку в Донбасі в 1991 р. сприяла позиція Центру. Прем'єр-міністр В.Павлов відмовився розпочати з страйкарями переговори, а відомчий міністр М.Щадов взагалі утримався від коментарів⁹⁹. Отже, компромісна позиція уряду УРСР вигідно відрізнялася від ставлення центральних органів влади, що провокувало шахтарські колективи до зростання симпатій стосовно української державності.

На думку відомого історика О.Бойка, страйк був спровокований союзним і меншою мірою республіканським урядом з метою “випускання пари” невдоволення економічною політикою та нанесення превентивного удару по демократичних силах України, з іншого боку – цей страйк став яскравим проявом загострення політичного протистояння між консерваторами та демократичною опозицією¹⁰⁰.

Попри спроби українського уряду вирішити шахтарські проблеми, страйк все-таки охопив вугільну галузь. Уже 18 лютого 1991 р. Регіональний союз страйкових комітетів Донбасу заявив про припинення відвантаження вугілля і підготовку до страйку з 1 березня 1991 р. у випадку невиконання урядом республіки вимоги про підвищення зарплати шахтарям у 2-2,5 рази¹⁰¹.

Питання про страйк було розглянуто 26 лютого 1991 р. Регіональним союзом страйкових комітетів Донбасу за участю представників 32 шахтарських міст Донецької, Луганської, Дніпропетровської і Ростовської областей. Страйкоми 25 міст висловилися за початок страйку 1 березня 1991 р. Шахтарі виставляли вимоги про підвищення зарплати, виплату пенсій за новим законодавством, підписання угоди з урядом по тарифах, надання суверенітету України статусу закону, розпуску КПРС і націоналізації її майна. Кінцеве рішення про припинення роботи шахт мало прийматися в трудових колективах¹⁰².

⁹⁹ Доценко Ю. Страйк шахтарів набирає сили // Голос України. – 1991. – 13 березня. – С.4.

¹⁰⁰ Бойко О.Д. Україна в 1985-1991 рр: основні тенденції суспільно-політичного розвитку: Монографія. – К.: ППІЕНД, 2002. – С.242.

¹⁰¹ ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2907. – Арк.56.

¹⁰² ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2939. — Арк.33.

Уже на початку страйку найбільш складне становище склалося в об'єднаннях “Красноармійськвугілля” (страйкувало 5 із 6 шахт), Донецьквугілля (страйкувало 5 із 21 шахти) Донецької області і “Первомайськвугілля” (страйкувало 5 із 8 шахт) Луганської області. До 12 березня 1991 р. до страйкарів приєдналися окремі шахти і колективи в об'єднанні “Селідоввугілля” Луганської області і “Павлоградвугілля” Дніпропетровської області, припинилося відвантаження вугілля об'єднанням “Укрзахідвугілля”¹⁰³.

Від самого початку страйків різні політичні групи надсилали представників у Донбас, щоб схилити страйкарів до політичних вимог. Українські групи також були активними. Наприклад, Українська Гельсінська спілка і Народний Рух України (НРУ) діяли тут з перших днів страйку¹⁰⁴. Серед іншого НРУ та опозиційні структури прагнули завдяки страйку відволікти частину населення від участі у референдумі 17 березня 1991 р. і отримати більш сприятливі результати в цілому по Україні¹⁰⁵.

Під час прес-конференції Української республіканської партії з приводу референдуму 17 березня 1991 р. Л.Лук'яненко підтвердив факт переговорів з шахтарями і зазначив: “З ними (шахтарями) побалакали, домовились і доповнили їх вимоги політичними питаннями”¹⁰⁶. Велика кількість страйкуючих шахтарів і робітників інших підприємств, які приймали в Донбасі участь в страйку, навіть вступили кандидатами в члени УРП¹⁰⁷.

Серед єдиних вимог, вироблених 17 березня 1991 р. на нараді підприємств Донбасу, що страйкували, були пункти про надання конституційного характеру Декларації про суверенітет України і створення ради конфедерації суверенних держав з повноваженнями координаційного органу¹⁰⁸. Головною

¹⁰³ ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2907. –Арк.85.

¹⁰⁴ Куромая Гіроакі. Свобода і терор у Донбасі: Українсько-російське пограниччя, 1870-1990-і роки. – К.: В-во Соломії Павличко “Основи”, 2002. –С.472.

¹⁰⁵ ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2907. –Арк.86.

¹⁰⁶ ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2905.—Арк.109.

¹⁰⁷ ЦДАГО України, ф.271, оп.1, спр.18.—Арк.103.

¹⁰⁸ Єдині вимоги шахтарів Донецька // За вільну Україну. – 1991. – 20 березня. – С.1.

політичною вимогою страйкуючих було надання конституційної ваги Декларації про державний суверенітет України¹⁰⁹.

Донеччани погодилися підтримати червоноградських шахтарів і включити в спільні вимоги питання негайного звільнення ув'язненого націонал-радикала С.Хмару. Опозиційні діячі М.Горинь, Я.Кендзьор і М.Косів після зустрічі з представниками шахтарських колективів Донецького і Львівсько-Волинського вугільних басейнів зробили висновок, що “ковбасна філософія зараз не популярна й серед гірників”¹¹⁰. Пізніше, під час II з'їзду УРП 1-2 червня 1991 р., лідер Донецької обласної організації УРП М.Олійник навіть зазначала, що в результаті співпраці шахтарів і націонал-демократів “негативний образ бандерівця був знищений”¹¹¹.

Журналісти-очевидці шахтарського страйку так оцінили зсуви суспільної свідомості у регіоні: “Як це не дивно, але сьогодні шахтарські колективи стали головними носіями ідеї нашої незалежності. За кілька тижнів Донбас українізувався так, що львів'яни, на мою думку, ризикують втратити пальму першості у національно-визвольному русі”¹¹².

Натомість Л.Кравчук вважав, що галицькі агітатори в шахтарських районах готові були розвалити все для того, щоб на уламках вилізти кудись вище не розумом, не політикою, а шляхом руйнування¹¹³.

Вимоги шахтарів у Верховній Раді були озвучені 22 березня 1991 р. головою територіального комітету профспілок Червонограду С.Бесагою. У виступі профспілковий діяч закликав до подальшого розвитку державного суверенітету республіки, прийняття законів, які вивели б економіку України з-під диктату центру та ін. Дещо несподіваною і менш зрозумілою для більшості депутатського корпусу стала вимога промовця, яку він фактично поставив на перший план, припинити справу народного депутата С.Хмари¹¹⁴. Відзначимо, що

¹⁰⁹ Бровченко Л. Міна сповільненої дії // Голос України. – 1991. – 13 квітня. – С.11.

¹¹⁰ Косів М. Не все зразу здійснимо...// За вільну Україну. – 1991. – 22 березня. – С.1.

¹¹¹ ЦДАГО України, ф.271, оп.1, спр.18.—Арк.256.

¹¹² Терещук В. Шахтарі у Києві. А де ж галичани? // Молода Галичина. – 1991. – 18 квітня. – С.1.

¹¹³ Кравчук Л. Україна хоче мати реальний суверенітет // Голос України.—1991.—3 квітня.—С.6.

¹¹⁴ Краслянський А. Відкинемо ультиматуми // Голос України. – 1991. – 23 березня. – С.2.

шахтарі також просили Верховну Раду УРСР прийняти Конституцію Української РСР у 1991 р. до підписання Союзного договору¹¹⁵.

Пізніше С.Хмара в інтерв'ю газеті “Молода Галичина” відзначив, що за допомогу у звільненні з-під варти в першу чергу дякує “страйкуючим шахтарям і всім червоноградцям”¹¹⁶.

Яскравим прикладом пробудження національної свідомості шахтарів Донбасу та спроб соборницького єднання з населенням Західної України стало “Звернення до західноукраїнського регіону” страйком шахти ім. О.Стаханова. У документі галичан закликали підтримати страйк, який повинен був об'єднати “наші зусилля до реального суверенітету України” і декларувалося: “Основне, за що ми боремося – за свободу України, за її реальний суверенітет, за свободу борців-патріотів Хмари, Ратушного, Батолкіна та інших. Тільки у вільній державі вирішиться решта проблем – побутових і соціальних”¹¹⁷.

У відповідь на декларування шахтарськими колективами підтримки національно-державницької ідеї галичани намагались матеріальними і моральними засобами надати допомогу страйкарям. Так, члени Підволочиської організації УРП Тернопільської області привезли для страйкуючих гірників шахти “Соціалістичний Донбас” у Донецьку продукти харчування. У відповідь на це у страйкомі і над будівлею шахтоуправління за підтримки більшості шахтарів було встановлено національні прапори. Від імені 10-тисячного колективу заступник голови профкому О.Міщенко зазначив: “Перш за все ми висуваємо політичні вимоги, бо розуміємо – тільки господарі своєї землі можуть збудувати щасливе життя і достаток”¹¹⁸.

У телеграмі, яка прийшла в страйком шахти “Південнодонбаська-3” від опозиційної парламентської групи “Народна Рада”, шахтарям обіцялося за умови продовження страйку і боротьби проти підписання Союзного договору виплатити середню зарплату і ще за два місяці наперед, а також відправити в

¹¹⁵ Взаємоузгоджений протокол парламентської комісії ВР УРСР, уряду республіки і представників ради страйкуючих колективів шахтарів (17-18 квітня 1991 р.) // Голос України. – 1991. – 20 квітня. – С.2.

¹¹⁶ Дашкович М. С.Хмара: “Свобода малим коштом не дається” // Молода Галичина. – 1991. – 10 квітня. – С.1.

¹¹⁷ Звернення до західноукраїнського регіону // За вільну Україну. – 1991. – 5 квітня. – С.2.

¹¹⁸ // За вільну Україну. – 1991. – 13 квітня. – С.1.

Донецьк 50 машин з продуктами¹¹⁹. З ініціативи галицьких республіканців 500 донецьких дітей отримали запрошення на відпочинок під час літніх канікул у Карпатах¹²⁰. На підтримку страйкуючих шахтарів 13 квітня 1991 р. офіційно виступила також Демократична партія України¹²¹.

Відзначимо, що існують і протилежні оцінки ролі українських націонал-демократичних організацій в страйковому русі 1991 р. Так, О.Гарань вважає, що у квітні 1991 р. під час шахтарського страйку Народна рада і Рух виявилися неспроможними ефективно підтримати страйкарів¹²².

Член президії Донецької міськради В.Колесников так описував розгортання шахтарського страйку: “Кульмінацією страйкового руху став день 2 квітня. Підвищення цін привело на майдани тисячі людей. До шахтарів приєдналися частина металургів, машинобудівників, текстильники, робітники інших галузей промисловості”¹²³.

У відповідь на спроби впливу українських націонал-демократів на хід страйку 12 квітня 1991 р. у Донецьку було знову арештовано через несанкціоновані мітинги С.Хмару¹²⁴. Після цього 15 квітня 1991 р. у Донецьку з 10.00 і до пізнього вечора тривав мітинг на підтримку С.Хмари з гаслами, що закликали консолідуватися у боротьбі проти засилля імперських структур¹²⁵.

Відзначимо, що підтримка страйкуючих шахтарів в Галичині відбувалася навіть всупереч побажанням уже нової демократичної влади регіону. Зокрема, голова Львівської облради В.Чорновіл з цього приводу зазначав, що “страйк в демократичній Галичині—то удар у спину демократії”¹²⁶. Львівська обласна влада засудила страйк, як такий, що руйнує “економіку, поглиблює серед населення соціальну напругу, зводить нанівець наші ще незначні здобутки в

¹¹⁹ Чернівецький обласний державний архів, ф.П-1, оп.60, спр.450. —Арк.104.

¹²⁰ Ейсмонт В. Українська республіканська партія 1990-1994. Дати, події, факти.—К.: Укр. республіканська партія, 1994.—С.8.

¹²¹ ЦДАГО, ф.272, оп.1, спр. 8.—Арк.9.

¹²² Гарань О.В. Убити дракона (3 історії руху та нових партій України).—К.: Либідь, 1993.—С.187.

¹²³ Колесников В. Час виконувати обіцянки. Роздуми депутата-шахтаря // Голос України. — 1991. — 10 липня. — С.7.

¹²⁴ // За вільну Україну. — 1991. — 13 квітня. — С.1.

¹²⁵ // За вільну Україну. — 1991. — 16 квітня. — С.1.

¹²⁶ Козловський Б. Велике бачиться здалеку // За вільну Україну.—1991.—18 травня.—С.1.

русі до державності”. Голова львівського облвиконкому С.Давимука відзначав, що “революційні галичани пішли на безстроковий страйк і гинуть”¹²⁷.

Натомість праворадикальні політики вважали, що у цьому питанні керівництво Львівської облради допустилося прикрої помилки, бо “не зрозуміло величній ролі політичних вимог страйкуючих гірників”¹²⁸.

Після кількатижневих страйків на місцях у середині квітня гірники вирушили до Києва з протестом, який хотіли передати до Верховної Ради УРСР, сподіваючись підняти на виступ трудівників не тільки столиці, а й усієї України. 15 квітня 1991 р. у Києві був створений республіканський страйковий комітет, який очолив О.Нагорний (“Красноармійськвугілля”).

На мітингу, організованому профспілками, у Києві 16 квітня 1991 р. О.Нагорний та інші шахтарі наголошували на політичних вимогах страйку, а схвалена резолюція засвідчила близькість позицій робітничих профспілок Сходу країни і української націонал-демократії. Зокрема, серед пунктів резолюції значилося надання Декларації про державний суверенітет “чинності конституційного закону”, націоналізація майна КППС, департизація всіх підприємств і установ, введення власних грошей, відміна постанови про страйки, усунення Президента і Верховної Ради СРСР, прийняття закону про індексацію цін, деідеологізацію системи, створення національної армії¹²⁹. Того ж дня розпочався “круглий стіл” Верховної Ради з шахтарями, причому серед парламентаріїв були представники і комуністичної більшості, і демократичної опозиції¹³⁰.

Керівництво шахтарського страйку намагалося мобілізувати на свою підтримку широкі верстви суспільства у всій Україні. Так, 21 квітня 1991 р. на мітингу у Києві співголови республіканського страйкового комітету О.Нагорний та Л.Берланд закликали киян приєднатися до страйкового руху задля політичних і економічних цілей, в основі своїй пов’язаних із розвалом Союзу,

¹²⁷ // За вільну Україну. – 1991. – 18 квітня. – С.1.

¹²⁸ Хмара С. І все ж оце перемога // За вільну Україну.—1991.—18 травня.—С.1.

¹²⁹ ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2907. – Арк.106.

¹³⁰ Лилик С. Страйки – реальність. Що робити? // Молода Галичина. – 1991. – 25 квітня. – С.1.

самостійністю України, повним позбавленням КПРС влади. При цьому, як заявив О.Нагорний, економічні вимоги шахтарів “відходять на другий план”¹³¹.

І хоча широкомасштабного страйку не відбулося (далися взнаки його низька організованість, недостатня підготовленість і та оперативність, з якою парламентська комісія Верховної Ради УРСР, республіканський уряд та представники шахтарів підписали взаємопогоджений протокол та ін.), ці події мали широкий резонанс¹³².

Страйк тривав два місяці і охопив у своєму апогею більш як 20% видобувних підприємств, тримаючи у напрузі весь народногосподарський комплекс. За березень-квітень на-гора не було піднято майже 5,4 мільйона тонн вугілля, на яких чекали споживачі багатьох суміжних областей¹³³.

У страйку прийняли участь 239 підприємств народного господарства; кількість учасників страйку склала 175,9 тисяч осіб, втрати робочого часу склали майже 8 млн. людиноднів¹³⁴. В інформації ЦК Компартії України від 3 червня 1991 р. зазначалося, що в цілому втрати від страйків шахтарів склали: національного доходу – 260 млн.крб. (0,7%); у промисловості республіки – більше 900 млн. крб. (1% обсягів продукції і 1,4% продуктивності праці); у будівництві – 83 млн. крб. обсягів будівельно-монтажних робіт і 22 млн. крб. фонду оплати праці внаслідок недопоставок металопрокату¹³⁵.

9-10 травня 1991 р. у м. Павлограді Дніпропетровської області відбулася ініційована Всеукраїнським об’єднанням страйкових комітетів (ВОСК) та “Незалежною демократичною Україною” конференція представників робітничих і страйкових комітетів, які висловилися за з’єднання демократичного і робітничого рухів, створення Всеукраїнського об’єднання (політичної коаліції) демократичних громадських організацій, політичних партій,

¹³¹ ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2907. – Арк.111.

¹³² Бойко О.Д. Україна в 1985-1991 рр: основні тенденції суспільно-політичного розвитку: Монографія. – К.: ППЕНД, 2002. –С.242.

¹³³ Відлуння шахтарського страйку // Урядовий кур’єр. – 1991. – травень. – №10. – С.3.

¹³⁴ Кузьміна С.В. Шахтарський страйковий рух України в 1989-1991 роках. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук (спеціальність 07.00.01—історія України).—Донецьк, 2007.—С.12.

¹³⁵ Чернівецький обласний державний архів, ф.П-1, оп.60, спр.450. –Арк.109.

альтернативних профспілок, робітничих і страйкових комітетів та масових рухів¹³⁶.

В ході обговорення підкреслювалася необхідність об'єднати зусилля всіх політичних партій демократичної спрямованості з організованим робітничим рухом. Ціллю такого об'єднання декларувалася “побудова в Україні ненасильницьким шляхом незалежної демократичної правової держави”¹³⁷. Учасники конференції також закликали страйкові комітети та громадсько-політичні організації негайно розпочати підготовку до Всеукраїнського політичного страйку протесту проти укладення нового союзного договору¹³⁸.

На продовження цієї ідеї 21-23 червня 1991 р. відбувся з'їзд Всеукраїнського об'єднання комітетів солідарності трудівників (попередня назва – ВОСК), на якому провідними були теми створення і діяльності об'єднання, побудови незалежної України, ставлення до Союзного договору і партій. Стрижневою темою з'їзду стало об'єднання в майбутньому профспілок робітничих інституцій в єдину незалежну профспілку, як противагу Федерації незалежних профспілок УРСР. З'їзд доручив президії Координаційної ради вирішити питання про підготовку і проведення з'їзду незалежних профспілок¹³⁹.

Відзначимо, що на думку журналістів на з'їзді ВОСКу не було розмежування по Збручу. Це пояснювалося тим, що галичани ретельно дотримувалися обіцянки прислухатися до Сходу¹⁴⁰.

Участь у створенні незалежних профспілок українських націонал-демократичних партій засвідчила прагнення українських незалежників створити через сприяння вимогам робітничих організацій підтримку серед населення Сходу республіки ідеї самостійності України. Натомість обкоми партії, згідно рекомендацій секретаріату ЦК Компартії України, повинні були

¹³⁶ Чернівецький обласний державний архів, ф.П-1, оп.60, спр.450. –Арк.113.

¹³⁷ ЦДАГО, ф.1, оп.32, спр. 2969.—Арк.37.

¹³⁸ Заява конференції представників робітничих і страйкових комітетів, громадських організацій і політичних партій демократичної орієнтації та народних депутатів України (9-11 травня в шахтарському Павлограді Дніпропетровщини) // За вільну Україну.—1991.—16 травня.—С.1.

¹³⁹ Чернівецький обласний державний архів, ф.П-1, оп.60, спр.450. –Арк.117.

¹⁴⁰ Гулик І. Про кролів, капусту і... велику політику // За вільну Україну.—1991.—27 червня.—С.3.

“зривати наміри демократів змикати робітничий рух з партіями деструктивного толку, утворювати страйками на підприємствах, об’єднувати їх в обласні і республіканські структури”¹⁴¹.

Однак, 20 липня 1991 р. в газеті “Комсомолец Донбасу” була надрукована стаття члена Єнакіївської міської організації Соціал-демократичної партії України В.Чередниченко “Донецька автономна республіка—можливо, це вихід?”, в якій було запропоновано провести обласний референдум і вияснити чи залишатися Донецькій області в складі України чи утворити автономію в її складі, ввійти до складу Росії в якості республіки чи автономії, чи ж “підвищити свій статус і стати Донецькою республікою”. Проте, соціал-демократи м. Єнакієве відмежувалися від цієї публікації і виключили В.Чередниченко з рядів партії¹⁴².

У вересні-жовтні 1991 р. в цій же газеті появились подібні статті народних депутатів Верховної ради СРСР О.Бойка і В.Гончарова. Так, останній заявив про необхідність “відвоювати” виокремлення ряду східноукраїнських областей в “територіальне автономне утворення” (республіку, область і т.п.) але не виходити зі складу УРСР. Рішення про створення Донецько-Криворізької автономної республіки повинно було бути прийнято на місцевому референдумі¹⁴³.

В Донецькій області за автономний статус в 1991 р. виступав Інтеррух Донбасу. 28 серпня 1991 р. Центральна Рада Інтерруху прийняла заяву “Про суспільно-політичну ситуацію”, в якій висловлювалася тривога в зв’язку з тим, що Донбас може стати ареною “серйозних сутичок різних політичних сил, і тому до 1 грудня 1991 р. тут повинен бути проведений референдум про надання Донецькій області статусу автономії у складі УРСР”. Проте в документі підкреслювалося, що Інтеррух “не мислить себе в відриві ні від України, ні від Росії”.

¹⁴¹ ЦДАГО, ф.1, оп.32, спр. 2969.—Арк.40.

¹⁴² Болбат Т.В. Проблема государственного устройства Украины в деятельности общественных организаций Донбасса в начале 1990-х гг. // http://iai.donetsk.ua/_u/iai/dtp/CONF/1_2005/articles/stat22.html.

¹⁴³ Болбат Т.В. Проблема государственного устройства Украины в деятельности общественных организаций Донбасса в начале 1990-х гг. // http://iai.donetsk.ua/_u/iai/dtp/CONF/1_2005/articles/stat22.html.

В Луганській області за автономний статус регіону виступав рух “Демократичний Донбас”, Народний рух Луганщини, луганське історико-культурне товариство “Відродження”. Так, у вересні 1991 р. в луганській газеті “Молодогвардієць” була опублікована стаття одного з членів оргкомітету руху “Демократичний Донбас” Г.Литвака з закликом до депутатів всіх рівнів регіону провести Донецьку асамблею, де прийняти рішення про утворення республіки Малоросії (Донецька і Луганська область з центром в м. Луганську) з умовним виходом зі складу СРСР. У випадку виходу України зі складу СРСР Малоросія мала залишатися самостійною державою, інакше—автономією і “в українському парламенті захищати свої інтереси, а не танцювати під Києво-Галицьку дуду”¹⁴⁴.

Однак, радикальні сепаратистські заклики викликали спротив навіть серед членів названих організацій. Так, на установчих зборах руху “Демократичний Донбас” 24 делегати (з них 10 депутатів) покинули зал після заяви про необхідність створення в регіоні власних збройних сил “для захисту кордонів”. Не була підтримана більшістю і заява про потребу створення республіки Малоросія. У підсумку, в програмі руху “Демократичний Донбас” і Зверненні до громадян України одною з основних задач проголошувалося закріплення в новій Конституції України принципу її федеративного устрою і проведення обласних референдумів щодо надання Донецько-Криворізькому краю статусу автономії (території з самоуправлінням) в складі України¹⁴⁵.

Радикальні політичні групи краю активізувалися після проголошення Акту про незалежність України і з наближенням всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р. Зокрема, у Маріуполі восени 1991 р. була створена ініціативна група “Руху на захист інтересів російськомовного населення Донбасу”¹⁴⁶. У зверненні організації закликалося: “Визнати необхідність федеративного (земельного) принципу державного устрою України. Забезпечити Донбасу, як

¹⁴⁴ Болбат Т.В. Проблема государственного устройства Украины в деятельности общественных организаций Донбасса в начале 1990-х гг. // http://iai.donetsk.ua/_u/iai/dtp/CONF/1_2005/articles/stat22.html.

¹⁴⁵ Болбат Т.В. Проблема государственного устройства Украины в деятельности общественных организаций Донбасса в начале 1990-х гг. // http://iai.donetsk.ua/_u/iai/dtp/CONF/1_2005/articles/stat22.html.

суб'єкту України – федерації, право на власне законодавство, власні органи охорони правопорядку, бюджет, економічну ініціативу, пропорційність розвитку мов і культури народів та народностей, які заселяють область”. Земельною мовою в регіоні згідно зі зверненням повинна була стати російська¹⁴⁷. Діячі іншого місцевого руху “Демократичний Донбас” визначили головною небезпекою для краю “ползущою українізацією”¹⁴⁸.

Проти незалежності України виступав Інтерфронт Донбасу. На думку членів новоявленої організації, прийнятий Верховною Радою Акт проголошення незалежності суперечив чинній Конституції. Сепаратисти також противилися загальноукраїнському референдуму, натомість прагнули провести свій – донбасівський¹⁴⁹. Водночас Луганський обласний комітет молодіжної революційно-патріотичної спілки “Промені Чучхе” закликав “прикласти всіх зусиль”, щоб Донбас був не частиною самостійної України, а Незалежною Комуністичною Республікою¹⁵⁰.

Навіть на засіданні Регіонального союзу страйкових комітетів Донбасу восени 1991 р. обговорювалася ідея автономії, яку проштовхували комуністи в робітничий рух, але відзначалося, що “федералізм заслуговує на увагу”¹⁵¹.

24 вересня 1991 р. відбулося засідання Донецької облради з залученням депутатів всіх рівнів з ціллю створення Донецької автономії. Поновилося діяльність Донецького страйкому, який теж виступав за автономізацію краю¹⁵².

Відзначимо, що в жовтні 1991 р. сесія Донецької облради розглянула питання про статус області. 6 жовтня 1991 р. в багатьох містах були проведені мітинги під лозунгом “Ні-Донецькій Апаратній республіці”. 8 жовтня 1991 р. під цим же лозунгом відбулося пікетування будівлі облради, в якому взяли участь представники національно-демократичних організацій і шахтарі. В той

¹⁴⁶ Басай В., Адамович С. Єднання Донеччини і Галичини у боротьбі за незалежність України у 1991 р. // Українознавчі студії. – 2004-2005. – №5-6. – С.294.

¹⁴⁷ Печальне ремесло // Літературна Україна. – 1991. – 7 листопада. – С.6.

¹⁴⁸ Соколов В. Думає і вибирає! Відкритий лист моєму донецькому другові // Літературна Україна. – 1991. – 21 листопада. – С.7.

¹⁴⁹ Інтерфронт. Спочатку Прибалтика. А тепер Донбас? // Молода Галичина. – 1991. – 1 жовтня. – С.1.

¹⁵⁰ // Молода Галичина. – 1991. – 8 жовтня. – С.1.

¹⁵¹ Болбат Т.В. Проблема государственного устройства Украины в деятельности общественных организаций Донбасса в начале 1990-х гг. // http://iai.donetsk.ua/_u/iai/dtp/CONF/1_2005/articles/stat22.html.

же час на центральній площі м. Донецька члени Інтерруху Донбасу проводили збір підписів на підтримку вимоги автономії Донбасу. У підсумку сесія Донецької облради прийняла Звернення до Верховної Ради України з пропозицією внести в нову Конституцію положення про федеративний устрій держави¹⁵³.

26 жовтня 1991 р. в м. Донецьку відбулась нарада народних депутатів всіх рівнів Півдня і Сходу України, до яких звернулися делегати установчої конференції Демократичного руху Донбасу “Братство” з закликом підтримати ідею федералізму, яка дає можливість “зберегти історичну, економічну, національно-культурну самобутність регіонів”. Однак, голова Донецької облради Ю.Смірнов, уже відкриваючи нараду, заперечив будь-які сепаратистські наміри і задекларував дорадчий характер зборів. Цікаво, що делегація дніпропетровської області в складі 23 осіб зразу ж заявила, що не буде брати участі в роботі наради, яка є неправомочною

Результатом наради стало прийняття Звернення до народу України і Заяви до Верховної Ради України, в яких значилося: “Внести положення про федеративно-земельний устрій України в проект Конституції України; протягом листопада 1991 р. обговорити проект нової Конституції України і винести його на всенародне обговорення”¹⁵⁴.

Натомість проти федералізму виступали місцеві обласні організації Української республіканської партії, Демократичної партії України, Партії демократичного відродження України, Народного руху України, Товариства української мови імені Т.Шевченка та ін.¹⁵⁵

Попри все соціологічні дослідження, проведені в Донбасі напередодні референдуму, свідчили про поступові зміни в свідомості населення регіону на користь незалежності України. Зокрема, опитування жителів м. Луганська у

¹⁵² ЦДАГО України, ф.271, оп.1, спр.20. – Арк.17.

¹⁵³ Болбат Т.В. Проблема государственного устройства Украины в деятельности общественных организаций Донбасса в начале 1990-х гг. // http://iai.donetsk.ua/_u/iai/dtp/CONF/1_2005/articles/stat22.html.

¹⁵⁴ Болбат Т.В. Проблема государственного устройства Украины в деятельности общественных организаций Донбасса в начале 1990-х гг. // http://iai.donetsk.ua/_u/iai/dtp/CONF/1_2005/articles/stat22.html.

¹⁵⁵ Болбат Т.В. Проблема государственного устройства Украины в деятельности общественных организаций Донбасса в начале 1990-х гг. // http://iai.donetsk.ua/_u/iai/dtp/CONF/1_2005/articles/stat22.html.

жовтні 1991р. показали, що проголошення незалежності повністю підтримували 28%; частково – 35%, а 22% вважали Акт проголошення незалежності “винаходом національної бюрократії”. 67% опитуваних були переконані, що Україна повинна бути єдиною і неподільною державою з єдиним центром, якому належить вся повнота влади, а 29% – висловились за федеративний устрій республіки з наданням права автономії¹⁵⁶.

У свою чергу, політичні організації Західної України намагалися покращити сприйняття жителями східного регіону ідеї незалежної України. Так, львівська організація Демократичної партії України на початку жовтня 1991 р. провела круглий стіл “Захід-Схід”, на який було запрошено 100 представників трудових колективів Донецької області. Донеччанам дали можливість зустрітися з робітниками Львівщини, послухати лекції вчених¹⁵⁷.

Отже, шахтарські страйки 1991 р. засвідчили можливість тісної співпраці і соборницького єднання між націонал-демократичним Заходом і русифікованим Сходом задля побудови української державності. Готовність донеччан сприйняти незалежність проявилася в результатах всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р. У Донецькій області у ході референдуму 1 грудня 1991 р. проголосувало 76,6% громадян і 84% підтримали незалежність. У Луганській області відповідні цифри становили 80,7% і 83,9%¹⁵⁸.

Розділ II. Особливості етнополітичного розвитку регіону у 1991 – 2004 рр.

Набуття Україною незалежності, пошук правлячим класом країни нових символічних засобів панування (української ідеї) спричинили проблеми існування регіональної спільноти Донбасу. Причому існування Донбасу проблематизувалося як для України, так і для жителів цього регіону. У першому випадку, як відзначає І.Кононов, Донеччина була викликом офіційній моделі

¹⁵⁶ Луганськ – про незалежність // Молода Галичина. – 1991. – 31 жовтня. – С.1.

¹⁵⁷ Круглий стіл – Захід-Схід // Молода Галичина. – 1991. – 17 вересня. – С.4.

¹⁵⁸ Куромая Гіроакі. Свобода і терор у Донбасі: Українсько-російське пограниччя, 1870-1990-і роки. – К.: В-во Соломії Павличко “Основи”, 2002. –С.472.

культурної ідентичності України як об'єктивна перешкода на шляху культурної уніфікації нашої країни¹⁵⁹.

Це призвело до того, що теоретики-ідеологи, які дотримуються лінії збігу політичної, етнічної й культурної (насамперед мовної) лояльностей, сформували уявлення про регіон як про певну аномалію в українському організмі. На підставі такої побудови думок неважко дійти висновку, що історичні аномалії потрібно виправляти, забезпечуючи для України культурну гомогенність.

Значного поширення в Україні набуло трактування регіону як зони культурного, перш за все мовного “зросійщення”. Фактично це означало поширення у міжрегіональних стосунках в Україні негативного гетеростереотипу Донбасу. Для більшості його мешканців така концепція “історичного псування” їх регіону була неприйнятною¹⁶⁰.

Ситуація проблематизувалася і для мешканців Донбасу. Це було пов'язано із кризою індустріалізму та переосмисленням своєї етнокультурної природи у межах держави Україна. Не випадково третина міських жителів регіону культурне майбуття Донбасу уявляла надто невизначеним¹⁶¹.

Пошуки ідентичності для жителів Донбасу ускладнювалися економічною кризою початку 90-х рр. ХХ століття. З 278 діючих вугледобувних підприємств 228 працювали без реконструкції понад 20 років, хоча за нормативами процес оновлення основних фондів повинен був здійснюватися за 14-16 років, не більше. Погіршувало ситуацію й те, що план житлобудівництва в Донбасі був виконаний у 1992 р. лише на 57%, хоч на квартобліку перебував кожний шостий працівник¹⁶².

За умов відсутності у держбюджеті України необхідних коштів для дотування вугільної промисловості Кабінет Міністрів ухвалив рішення про

¹⁵⁹ Кононов І. Донбас: етнічні характеристики регіону // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2003. – №2. – С.72.

¹⁶⁰ Кононов І.Ф. Донбас в етнокультурних координатах України (соціологічний аналіз). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора соціологічних наук (22.00.04—спеціальні та галузеві соціології).—К.: Вид-інформ. Центр Луганського національного педагогічного університету імені Т.Шевченка, 2005.—С.22.

¹⁶¹ Кононов І. Донбас: етнічні характеристики регіону // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2003. – №2. – С.73.

¹⁶² Литвин В.М. Історія України (У 3-х томах). Том III. Новітній час (1914–2004). Книга друга / В.М.Литвин. – К.: Альтернативи, 2005. – С.441.

початок реструктуризації вугільної промисловості. З 1995 р. почалося масове закриття шахт, для чого було створено спеціальну структуру—Державну компанію “Укрвуглереструктуризація”¹⁶³.

Трансформація, яка відбувалася через кризу, викликала масове закриття промислових підприємств та шахт. Для Донбасу, де 86% мешканців живуть в містах, а близько половини робочої сили на початок суспільної трансформації були зайняті в паливній та металургійній галузях, це було рівноцінно катастрофі¹⁶⁴.

Найбільше потерпіла від політики закриття шахт Луганська область, яка на момент здобуття української незалежності видобувала 32,7% вугілля країни (Донецька область—30,8%); з 1996 р. кількість шахт тут скоротилася на 26,8 тис. осіб; працевлаштовано було лише 12,4% звільнених гірників і тільки 5%—на вугільних підприємствах¹⁶⁵. На думку відомого соціолога І.Кононова, реструктуризація вугільної промисловості Донбасу зачепила навіть засади регіональної ідентичності¹⁶⁶.

Для усвідомлення соціальних наслідків реструктуризації вугільної промисловості в Донбасі, необхідно зважити на особливості шахтарських населених пунктів. Відзначимо, що більшість шахтарських міст Луганщини свій міський статус набули лише у 1930-ті роки. Їхнє господарство недостатньо диверсифіковане, а 63 шахтарські населені пункти області взагалі вирізнялися моновиробничою зайнятістю населення.

Соціальні проблеми в регіоні були обтяжені серйозними екологічними бідами зумовленими закриттям шахт. Серед найгостріших—підтоплення

¹⁶³ Кононов І. Жителі Донбасу: особливості культури і здатність до самореалізації за умов суспільних змін (Аналізуючи матеріали сфокусованих групових інтерв'ю) // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2002. – №3. – С.83.

¹⁶⁴ Кононов І.Ф. Донбас в етнокультурних координатах України (соціологічний аналіз). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора соціологічних наук (22.00.04—спеціальні та галузеві соціології).—К.: Вид-інформ. Центр Луганського національного педагогічного університету імені Т.Шевченка, 2005.—С.22.

¹⁶⁵ Кононов І. Жителі Донбасу: особливості культури і здатність до самореалізації за умов суспільних змін (Аналізуючи матеріали сфокусованих групових інтерв'ю) // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2002. – №3. – С.84.

¹⁶⁶ Кононов І. Жителі Донбасу: особливості культури і здатність до самореалізації за умов суспільних змін (Аналізуючи матеріали сфокусованих групових інтерв'ю) // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2002. – №3. – С.93.

територій, деградація ґрунтів, погіршення якості питної води, просідання ґрунтів¹⁶⁷.

Ейфорія від незалежності скоро поступилася глибокому розчаруванню внаслідок катастрофічного економічного спаду в незалежній Україні. У 1993-1994 рр. Донбас відсахнувся від Києва, який, як і Москва, нібито експлуатував його. Населення регіону голосувало за комуністів та вимагало регіональної автономії і створення вільної економічної зони¹⁶⁸.

Яскраво охарактеризував зміну суспільно-політичної ситуації в регіоні на засіданні проводу УРП 24 жовтня 1992 р. лідер республіканців Донбасу п. Діденко. Зокрема, він зазначив: “активізація проімперських сил особливо відчутна у нас на Донбасі. Увесь час мусується програма федералізації України. Українські шахтарі підтримують це...”¹⁶⁹.

Так, у лютому 1992 р. відбувся конгрес “Руху за відродження Донбасу”. У форумі взяли участь понад 300 осіб, у тому числі 7 депутатів Верховної Ради України, 10 депутатів облради, керівники підприємств та лідери партій та рухів.

Головною темою розмови на конгресі стало критичне економічне й екологічне становище Донбасу, вихід з якого більшість вбачала у створенні на території області зони вільного підприємництва, залученні іноземного капіталу і технологій для модернізації основних галузей промисловості. Розквіт демократії в Україні пов’язували з принципом федеративно-земельного устрою, з подальшим розширенням самостійності регіонів в економічному плані.

У своїй програмній заяві фундатори утворення висловилися за створення землі Донбас, закріплення статусу російської мови як другої державної, за формування національної гвардії за територіальним принципом з місцевих жителів і підлеглість їх місцевій владі, проти створення “величезної української армії”, за відкритість кордонів України тощо¹⁷⁰.

¹⁶⁷ Кононов І. Жителі Донбасу: особливості культури і здатність до самореалізації за умов суспільних змін (Аналізуючи матеріали сфокусованих групових інтерв’ю) // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2002. – №3. – С.84.

¹⁶⁸ Куромая Гіроакі. Свобода і терор у Донбасі: Українсько-російське пограниччя, 1870-1990-і роки. – К.: В-во Соломії Павличко “Основи”, 2002. –С.473.

¹⁶⁹ ЦДАГО України, ф.271, оп. 1, спр.36.—Арк. 75.

¹⁷⁰ Доценко Ю. Протиріччя залишаються // Голос України.—1992.—18 лютого.—С.7.

У 1992 р. було знову актуалізовано проблему донського козацтва. Весною-на початку 1992 р. кілька тисяч жителів Луганської області—донських козаків присягнули на вірність Російській федерації. У свою чергу Луганське обласне керівництво направило Президенту України листа, де однозначно висловилася: на рівні області проблеми не вирішити, потрібно державне втручання¹⁷¹.

До теми можливого відокремлення, приєднання і возз'єднання багато представників луганської обласної влади зверталися протягом всієї новітньої історії України. Так, після оголошення опозиції про акції протесту в 2002 р. обласна влада відповіла “Заявою депутатів Луганської обласної ради у зв’язку з акцією “Повстань Україно”, в якій засудила “хрестовий похід проти Президента”. Звертаючись до П.Симоненка і О.Мороза, а також Ю.Тимошенко і В.Ющенка, депутати заявили наступне: “Якщо справа дійде до реалізації проголошених вами вимог – повного розриву всіх відносин з Росією – обов’язково знайдуться політичні сили здатні ставити питання інакше – про приєднання України до союзу Росії і Білорусі і вирішити його шляхом проведення референдуму”¹⁷².

Попри короткотривале існування Донецько-Криворізької республіки, серед нечисленних груп ліворадикальної молоді як у Росії, так і в Україні існували прихильники відновлення республіки¹⁷³.

За федеративність України в Донбасі виступали осередки Народного Руху України, Соціал-Демократичної партії України та інші. Деякі організації пропонували негайний перехід до побудови в Україні федерації: серед них Донецька міська організація партії “Слов’янське єднання”, Український рух за відродження Донбасу, Народний рух Луганщини, партія “Демократичний Донбас”. Однак у вищезазначених організаціях концепція федерально-земельного

¹⁷¹ Скиба С. Коли консенсусу нема // Голос України.—1992.—23 червня.—С.2.

¹⁷² Старцев В. Съезд победителей // Зеркало недели. – 2004. – 4 декабря. – С.4.

¹⁷³ Кульчинський Р. Начальник Донбасу // Галицькі контракти. – 2004. – 6 грудня. – С.24.

устрою була не розроблена достатньою мірою, не був також визначений механізм федералізації¹⁷⁴.

14 червня 1993 р. 15 сесія Донецької облради розглянула питання про соціально-економічне становище області і передумови переходу до “регіональної самостійності”, а також висунула вимогу проведення “економічного правового експерименту в Донецько-Криворізькому басейні”¹⁷⁵.

Проте уже мало що свідчило про спротив Донбасу незалежності України, хоча він і вимагав тісніших зв’язків із Росією. Сумнівним було і те, що виборці Донбасу справді хотіли відновити старе комуністичне керування економікою, адже їхня вимога статусу вільної економічної зони суперечила старій централізованій плановій економіці¹⁷⁶.

Так, у червні 1993 р. 376 делегатів першої міжобласної та міжрегіональної конференції підприємств, що страйкували, зняли вимогу про регіональне самоврядування або автономію Донбасу чи Донецької області у будь-якій формі, оскільки це могло призвести до розколу України¹⁷⁷.

Рух протесту шахтарів мав суто економічні причини і комплексно проблем регіону не ставив. У 1992-1999 рр. основними причинами розвитку страйкового руху гірників були: загальні труднощі трансформації адміністративно-командної економіки в ринкову; розрив економічних зв’язків країнами СРСР; невирішені з радянських часів проблеми вугільної галузі (зношеність основних фондів вугільної галузі і низька продуктивність шахт; скорочення обсягів капітального будівництва; поступове згортання вуглевидобутку в Україні; недостатні обсяги капітальних вкладень); поява нових невирішених проблем—заборгованість по зарплаті і різним формам виплат; відтік кваліфікованих кадрів; високий рівень травматизму; не виважені

¹⁷⁴ Телешун С.О. Державний устрій України: проблеми політики теорії і практики. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. –С.68-69.

¹⁷⁵ Мальгин А.В. Украина: Соборность и регионализм / А.В.Мальгин. – Симферополь: Сонат, 2005. – С.154.

¹⁷⁶ Куромая Гіроакі. Свобода і терор у Донбасі: Українсько-російське пограниччя, 1870-1990-і роки. – К.: В-во Соломії Павличко “Основи”, 2002. –С.473.

¹⁷⁷ // Голос України. – 1993. – 26 червня. – С.1.

дії уряду стосовно реформування вугільної галузі; постійні підвищення цін і інфляція без належного механізму соціального захисту населення¹⁷⁸.

Лише у 1993 р. гірники страйкували з політичними вимогами. Так, в червні 1993 р. страйкували більш ніж 218 підприємств народного господарства з вимогами: відставка Президента і уряду; проведення всенародного референдуму; підвищення мінімального розміру зарплати; оголошення мораторію на підвищення цін; розробка чіткої програми виходу з кризи¹⁷⁹.

Шахтарські страйки використовували в своїх цілях прокомуністичні і проросійські сили. Так, підтримуючи страйкарів. Донецька облрада на чолі з головою, колишнім секретарем обкому КПУ В.Чупруном, закликала до автономізації Донбасу, проведення незаконного референдуму з питання територіального устрою¹⁸⁰.

Проте в більшості випадків мешканці Донбасу пристосовувалися до нових умов життя індивідуалістично, використовуючи фамілістські структури солідарності. Найбільш розповсюдженими стратегіями пристосування до нових умов в Донбасі стали: 1) вимушена трудова мобільність, включаючи масову трудову міграцію; 2) практика “культури злиденності”; 3) практика антисоціальних дій, які прискорюють деградацію соціального середовища, але не тотожні класичній злочинності¹⁸¹.

Донецька регіональна еліта одночасно з львівською у 1991 – 1994 рр. почала активно претендувати на визначальну роль у загальноукраїнській політиці. Показовим є той факт, що у 1991-1995 рр. три з чотирьох прем'єр-міністрів (В.Масол, В.Фокін, Ю.Звягільський, причому В.Масол обіймав цей пост двічі) були вихідцями з Донбасу. Як можна побачити, головна стратегія донецької регіональної еліти у боротьбі за Київ, була спрямована на посади у

¹⁷⁸ Кузьміна С.В. Шахтарський страйковий рух України в 1989-1991 роках. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук (спеціальність 07.00.01—історія України).—Донецьк, 2007.— С.12-13.

¹⁷⁹ Кузьміна С.В. Шахтарський страйковий рух України в 1989-1991 роках. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук (спеціальність 07.00.01—історія України).—Донецьк, 2007.— С.13.

¹⁸⁰ ЦДАГО України, ф.272, оп.1, спр. 8.—Арк.45.

вищих ешелонах виконавчої влади. Згодом донецька група додала до цього ключові позиції у трансрегіональному та столичному бізнесі¹⁸².

На початку 90-х рр. починають створюватися політичні партії з “донецькою припискою”, в діяльності яких був задіяний донецький капітал (Партія праці на чолі з директором заводу “Норд” В.Ландиком, Ліберальна партія на чолі з бізнесменом І.Маркуловим і Комуністична партія України на чолі з колишнім другим секретарем Донецького обкому КПУ)¹⁸³.

Перший президент України Л.Кравчук побоювався донецького сепаратизму, а тому в бюджеті на 1992 рік було закладено значні суми на розвиток вугільної галузі. Потім почалося протиставлення “трудового, робочого Донбасу” “рухівській Галиції”, а відповідно й тиск донеччан, спрямований на усунення з уряду “галичан”, насамперед першого віце-прем’єра І.Юхновського¹⁸⁴.

Наприкінці 1992 року представник донецької політико-економічної групи Ю.Звягільський з трибуни Верховної Ради України заявив: “Донбас нікому не поставити на коліна!” Цей лозунг став лозунгом регіону, під яким донеччани вирішили піти на завоювання київських політичних висот¹⁸⁵.

Влітку 1993 р. донецька група показала свою силу, оголосивши загальний страйк, який ледве не призвів до паралічу всієї економічної системи України. Як результат, Л.Кравчук відправив у відставку уряд Л.Кучми, і до влади в Україні прийшли донеччани. Уряд очолив Ю.Звягільський, першим віце-прем’єром став голова партії Праці В.Ландик. В економіку почали повертатися соціалістичні принципи керівництва, які сповідували донеччани.

Проте після обрання на пост президента Л.Кучма не зміг пробачити Ю.Звягільському своєї відставки і в листопаді 1994 р. Верховна Рада України

¹⁸¹ Кононов І.Ф. Донбас в етнокультурних координатах України (соціологічний аналіз). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора соціологічних наук (22.00.04—спеціальні та галузеві соціології).—К.: Вид-інформ. Центр Луганського національного педагогічного університету імені Т.Шевченка, 2005.—С.22.

¹⁸² Зоткін А. Роль регіональних еліт та столичного істеблішменту у формуванні владної еліти України // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2004. – №3. – С.97.

¹⁸³ Бондаренко К. Епоха вугілля. Новітня історія Донбаського регіону // Галицькі контракти. – 2004. – 6 грудня. – С.27.

¹⁸⁴ Бондаренко К. Епоха вугілля. Новітня історія Донбаського регіону // Галицькі контракти. – 2004. – 6 грудня. – С.26.

¹⁸⁵ Бондаренко К. Епоха вугілля. Новітня історія Донбаського регіону // Галицькі контракти. – 2004. – 6 грудня. – С.26.

дала згоду на притягнення донецького політика до кримінальної відповідальності, а прокуратура порушила проти нього кримінальну справу¹⁸⁶.

Центральна влада в особі Л.Кравчука зайшла в своїх поступках так далеко, що була ладна надати регіону “економічну автономію”. Так, указом Президента України від 21 лютого 1994 р. №61/94 було розпочато економічний експеримент в Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій і Луганській областях. Згідно указу державним адміністраціям зазначених облатей було делеговано окремі повноваження щодо управління майном, яке перебуває в загальнодержавній власності, а також деякі інші повноваження Центральних органів державної виконавчої влади. Це мало дати можливість державним адміністраціям вказаних областей більш активно впливати на хід економічних реформ та стан соціально-економічного розвитку на підвідомчих територіях¹⁸⁷.

Цю ідею не підтримали націонал-демократи в парламенті, посилаючи на те, що буде створено прецедент, який загострить ситуацію на заході країни. У березні 1994 р. на піку економічної та політичної кризи в Донецькій області було проведено референдум щодо визнання російської мови державною і перетворення України на федеративну державу—близько 80% учасників висловилися на користь таких змін. Утім, референдумом справа й закінчилася—місцеві еліти змагалися за місця у Верховній Раді та за проштовхування “свого” кандидата на президентську посаду¹⁸⁸.

У 1996 – 1997 роках так званій “дніпропетровській сім’ї” вдалося на тривалий час вивести з конкурентної боротьби за Київ донецьку регіональну еліту. “Донецькі” були розколоти на декілька угруповань. Їхній конкурентний потенціал був переведений у площину внутрішньої боротьби. Внаслідок цього на 2001 рік Донецька область, частка якої від населення України становила 10%, в елітних верствах столиці мала лише 7%¹⁸⁹.

¹⁸⁶ Бондаренко К. Епоха вугілля. Новітня історія Донбаського регіону // Галицькі контракти. – 2004. – 6 грудня. – С.27.

¹⁸⁷ ЦДАВО України, ф.5233, оп. 1, спр.398. – Арк.37.

¹⁸⁸ Касьянов Г. Україна 1991—2007: нариси новітньої історії.—К.: Наш час, 2008.—С.91-92.

¹⁸⁹ Зоткін А. Роль регіональних еліт та столичного істеблішменту у формуванні владної еліти України // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2004. – №3. – С.98, 101.

Однак, “донецькі” продовжували займати впливові позиції в українській економіці. Свідченням сили донецької економіко-політичної еліти стало призначення губернатором Донецької області у 1997 р. В.Януковича. Тодішній прем’єр-міністр України П. Лазаренко у інтерв’ю газеті “Дзеркало тижня” ситуацію охарактеризував наступним чином: “Ми усвідомлювали, що ігнорування позиції донецького бізнесу може призвести до цілком непередбачуваних наслідків, порівняно з якими теперішні ігри в південно-східну автономію здалися б дрібними пустощами купки сепаратистів...”¹⁹⁰.

У 1997 р. була створена Партія регіонів (тоді мала назву Партії регіонального відродження України) як сила, що мала лобіювати регіональні інтереси. Тоді місцеві керівники активно використовували відмінність Донбасу від решти регіонів України і регіональний патріотизм донеччан. Проте жодних сепаратистських рухів не робилося. Попри це, уже в 2002 р., коли місцеві керівники взяли курс на “завоювання столиці”, вони почали активно пропагувати у своєму регіоні україноцентризм¹⁹¹.

Після 1999 р. відбувся перехід від страйкової активності до пасивності. Відбулося це через деяке поліпшення загальної економічної ситуації в країні, посилення уваги до українського виробника, реальну виплату заборгованостей, психологічну втому від боротьби¹⁹².

Прихід В.Януковича в київську політику став наслідком розвитку донецької регіональної еліти. Особливу “охоронну грамоту” на свою діяльність від Президента Л.Кучми політик отримав у 1999 р., коли забезпечив тому перемогу на виборах у “червоному Донбасі” над П.Симоненком¹⁹³.

У період політичної кризи 2000-2001 років донецькі політико-економічні групи працювали як злагоджений механізм – економічні інтереси переважали

¹⁹⁰ Лазаренко П. Гадаю книжка, над якою я нині працюю, вийде цікавою // Дзеркало тижня. – 2004. – 18-24 грудня. – С.6.

¹⁹¹ Кульчинський Р. Начальник Донбасу // Галицькі контракти. – 2004. – 6 грудня. – С.22.

¹⁹² Кузьміна С.В. Шахтарський страйковий рух України в 1989-1991 роках. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук (спеціальність 07.00.01—історія України).—Донецьк, 2007.—С.14.

¹⁹³ Міщенко О. Фен Ямен // Без цензури.—2006.—16-22 березня.—С.6.

над політичними, тому на Донбасі не було таких масових антипрезидентських виступів, як в інших регіонах¹⁹⁴.

Донецька політико-економічна еліта, яка прийшла до влади з призначенням В.Януковича прем'єр-міністром не приховувала прихильності моделі “авторитарна влада, ліберальна економіка”, прагнучи перенести досвід управління областю на всю країну¹⁹⁵.

Секрет успіху донецьких груп вбачали у тому, що вони були на крок попереду інших у плані ведення бізнесу. Саме донбаські фінансово-промислові групи першими перейшли від контролю над фінансовими потоками підприємств до контролю над виробничою діяльністю. Інакше кажучи, від посередництва на газовому і енергетичному ринках і управління держактивами – до придбання держвласності та налагодження виробничих схем на основі власного (а отже, й менш залежного від політичних колізій), а не державного бізнесу¹⁹⁶.

Донбас був привілейованим краєм, головною енергетичною базою не тільки України, але й усього СРСР. І донеччани цим пишалися пишаються сьогодні, вважаючи себе особливими. Елітарність шахтарської професії забезпечувалась двома факторами—високою зарплатою і надпрестижністю, ореолом мужності і жертвовності¹⁹⁷.

Свою цивілізацію донбасівці розглядали як вищу за українську – незважаючи на домінування некваліфікованої шахтарської праці, надто значну кількість осіб з кримінальним минулим і відповідним до нього кримінальним світоглядом, виразно сільський побут навіть у нецентральных районах великих міст, не кажучи вже про шахтарські селища. Відчуттю вищості донбаської цивілізації сприяли і радянські традиції, точніше, типові радянські уявлення про економічний розвиток¹⁹⁸.

¹⁹⁴ Бондаренко К. Епоха вугілля. Новітня історія Донбаського регіону // Галицькі контракти. – 2004. – 6 грудня. – С.27.

¹⁹⁵ Коновалюк В. Донецький досвід дуже згодиться для всієї країни // Політика і культура.—2003.—18-24 січня.—С.12-14.

¹⁹⁶ Дубогриз Є. Просвічені феодали. Кому належить Донбас // Галицькі контракти. – 2004. – 6 грудня. – С.32.

¹⁹⁷ Шибалов Е. Портрет шахтера: на осколках былой славы // Зеркало недели. – 2008. – 30 августа. – С.7.

¹⁹⁸ Бахтеев Б. А України все ж таки дві... // Сучасність. – 2004. – №10. – С.95.

Радянська спадщина збереглася також в назвах міст, вулиць і т.д. Так, згідно офіційних даних, в регіоні 1350 топонімів, так чи інакше пов'язаних з радянським періодом (лише вождь світового пролетаріату В.Ленін згадується 430 разів). В Донецьку, наприклад, з дев'яти районів міста тільки два не названі в честь “діячів режиму”¹⁹⁹.

Навіть російські газети, адаптовані для української аудиторії – “Известия в Украине”, “Комсомольская правда в Украине” тощо, в Донецьку виходять як “Известия в Донбассе”, “Комсомольская правда в Донбассе”²⁰⁰.

Працівники Донецького інформаційно-аналітичного центру (керівник – Є.Є.Копатько) провели дослідження настроїв мешканців Донбасу, результати яких свідчать, що постійно більше 70% жителів регіону відчують гордість, що мешкають в Донбасі, а понад 50% мешканців Донецька не поїхали б з рідного місця, навіть якщо б могли обирати як альтернативу якісь міста України, Росії або Європи (дослідження 2001-2003 рр.). Ці дослідження стосувалися і жителів “депресивних територій”²⁰¹.

Крім того, результати досліджень Центру з вивчення суспільних процесів і проблем гуманізму і соціологічної лабораторії кафедри філософії і соціології Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка засвідчили, що регіональні й етнічні ідентичності жителів Донбасу відрізняються значним запасом міцності, а у депресивних шахтарських містах відчуття російськості краю практично врівноважує відчуття його особливого характеру²⁰².

Так, у відповідь на запитання “Що ви думаєте про національно-культурну ситуацію в Луганській області? Хто ми?” 49% опитаних у 1992 р. і 52% – у 1998 р. погодилися, що “на Луганщині як і взагалі у Донбасі, склалася особлива спільнота людей, що має свої джерела як в Україні, так і в Росії”. 14% опитаних у 1992 р. і 21% – у 1998 р. визнали, що населення Луганщини – це переважно росіяни та представники інших народів, що обрусіли. Натомість тільки 12% у

¹⁹⁹ Шибалов Е. Неукраинская Украина // Зеркало недели. – 2007. – 22 декабря. – С.3.

²⁰⁰ Бахтеев Б. А Украины все ж таки дві... // Сучасність. – 2004. – №10. – С.95.

²⁰¹ Заблоцький В. Чому Донбас “порожняк не гонить”, або як формувався ментальний ландшафт регіону // Віче. – 2004. – №11. – С.47.

1992 р. і 13% у 1998 р. опитаних луганчан відстоювали думку, що “населення Луганщини – це переважно українці, котрі набули специфічних рис внаслідок особливостей історії. До денационалізованих, відірваних від коренів людей себе віднесли 14% луганчан у 1992 р. і 8% – у 1998 р.”²⁰³.

Результати опитування засвідчили, що край за роки незалежності не зазнав українізації, а навіть поглибились регіональні особливості. Згадані цифри змушують з певною осторогою ставитись до потенційної можливості дезінтеграційних процесів в регіоні.

Громадська думка українців і росіян щодо особливостей спільноти Донбасу майже не відрізнялася. Лише серед українців було більше тих, хто схилився до визнання етнічно українського характеру донбаської спільноти, а серед росіян відповідно було більше тих, хто цю спільноту розглядав як російську²⁰⁴.

Водночас результати опитування, присвяченого уявленню жителів Луганської області та Луганська про культурне майбутнє Донбасу, дали надію на збереження культурних характеристик регіону (58% опитаних у 1992 р., 50% – у 1998 р., 42,5% – у 2001 р.) і непевність у цьому майбутньому. У жителів регіону зменшувалася впевненість в українізації (16% опитаних у 1992 р., 14% – у 1998 р., 13,3% – у 2001 р.), а також цілковитій русифікації (10% опитаних у 1992 р., 6% – у 1998 р., 4,9% – у 2001 р.)²⁰⁵.

Соціологічні опитування свідчили, що значний відсоток луганчан вважає, що між Східною і Західною Україною існують суперечності (“суперечності існують лише на рівні політиків, а на рівні населення їх немає” – 38,3% у 1994 р., 34,1% у 1998 р.; “суперечності існують як на рівні політиків, так і на рівні населення” – 46,9% у 1994 р.; 40,8% у 1998 р.). Проте констатація наявності

²⁰² Кононов І. Донбас: етнічні характеристики регіону // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2003. – №2. – С.91.

²⁰³ Кононов І. Донбас: етнічні характеристики регіону // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2003. – №2. – С.90-91.

²⁰⁴ Кононов І.Ф. Донбас в етнокультурних координатах України (соціологічний аналіз). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора соціологічних наук (22.00.04—спеціальні та галузеві соціології).—К.: Вид-інформ. Центр Луганського національного педагогічного університету імені Т.Шевченка, 2005.—С.15.

²⁰⁵ Кононов І. Донбас: етнічні характеристики регіону // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2003. – №2. – С.91-92.

суперечностей між Сходом і Заходом України в більшості жителів Донбасу викликало прагнення досягнення компромісу (порозуміння через компроміс відстоювали 76,8% опитаних у 1994 р., 74,9% у 1998 р.)²⁰⁶. Тобто, в масовій свідомості присутній фактор, що може сприяти відносно “м’якому” сприйняттю цих суперечностей²⁰⁷.

Позитивним є і те, що у жителів Донбасу регіональна ідентичність не суперечила ідентичності українських громадян. Образ цілісної України для значної її частини—момент внутрішнього “Я”. Отже, усвідомлення жителями Донбасу специфіки своєї етнотериторіальної спільноти при збалансованій регіональній політиці центральної влади не несе загрози цілісності України. За результатами опитування 2004 р. в Луганській області (опитано 1220 чол.; вибірка квотна за статтю, віком, освітою та місцем проживання) видно, що у мешканців Луганщини регіональна ідентичність слідує відразу за загальноукраїнською ідентичністю (без ідентитету “громадянин України” не мислили себе 44,1% респондентів, без ідентитету “житель Донбасу”—37,9%)²⁰⁸. Натомість ще у 2001 р., як жителі Донбасу себе ідентифікували 34,7% жителів у шахтарських населених пунктах Луганщини, а 29,7% опитаних вважали, що без ідентитету “громадянин України” уявлення про них буде неможливим²⁰⁹.

Утім, північ Луганської області (її сільські райони), крайня північ Донецької області (Артемівськ, Слов’янськ, Красний Лиман), а також Маріуполь (міжнародний порт, де досі живі не лише радянські, а й історичні, переважно грецькі традиції, а ще місто, яке з давніх пір змагається з Донецьком за лідерство) істотно відрізняються з загальної донбасівської картини²¹⁰.

²⁰⁶ Кононов І. Донбас: етнічні характеристики регіону // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2003. – №2. – С.93.

²⁰⁷ Кононов І.Ф. Донбас в етнокультурних координатах України (соціологічний аналіз). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора соціологічних наук (22.00.04—спеціальні та галузеві соціології).—К.: Вид-інформ. Центр Луганського національного педагогічного університету імені Т.Шевченка, 2005.—С.15.

²⁰⁸ Кононов І.Ф. Донбас в етнокультурних координатах України (соціологічний аналіз). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора соціологічних наук (22.00.04—спеціальні та галузеві соціології).—К.: Вид-інформ. Центр Луганського національного педагогічного університету імені Т.Шевченка, 2005.—С.15-16.

²⁰⁹ Кононов І. Донбас: етнічні характеристики регіону // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2003. – №2. – С.94.

²¹⁰ Бахтєєв Б. А України все ж таки дві... // Сучасність. – 2004. – №10. – С.96.

Соціологічні дослідження на Луганщині засвідчили також переважання в регіоні вимог офіційного закріплення білінгвізму (58% опитаних у 1992р., 68% – у 1998 р., 66,9% – у 2001 р.). Натомість з українською як єдиною на всій території України державною мовою погоджувалися лише 10,00% – у 1992 р. і 4,7% у 1998 р.²¹¹.

За суто кількісними ознаками мовна ситуація в Донбасі має вигляд багатокомпонентної. Але це перш за все пов'язано лише з присутністю носіїв різних мов. Натомість найбільшою демографічною силою (тобто числом тих, хто нею говорить) характеризується російська мова. За нею йде українська мова.

Комунікативна сила мов (кількість сфер, які вони обслуговують) в Донбасі теж різко відрізняється. Тільки російська і українська мови присутні у всіх сферах життя, а мови інших етнічних груп частіше за все знаходять застосування лише в деяких ситуаціях родинного чи дружнього спілкування.

В Донбасі існують значні мовні відмінності між містом та селом. Так, демографічна сила російської мови в містах більш ніж удвічі перевищує демографічну силу української мови. це є передумовою й вищої комунікативної сили російської мови в містах Луганщини. В селах області ситуація прямо протилежна²¹².

Відзначимо також, що скорочення частки україномовних серед міського населення країни за 1989-2001 рр. відбулося лише в містах Донецької та Луганської областей, а також в АР Крим та Севастополі²¹³.

Етнічно український регіон від самого початку формувався в полі політичного впливу Московської держави. Отже, не втратило актуальності і питання статусу російської мови в регіоні. Зокрема, луганський губернатор О.Єфремов в 2000 р. в інтерв'ю газеті “Дзеркало тижня” так визначив майбутнє цієї проблеми: “Був Донбас російськомовним, таким і залишиться, якщо не

²¹¹ Кононов І. Донбас: етнічні характеристики регіону // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2003. – №2. – С.95.

²¹² Кононов І.Ф. Донбас в етнокультурних координатах України (соціологічний аналіз). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора соціологічних наук (22.00.04—спеціальні та галузеві соціології).—К.: Вид-інформ. Центр Луганського національного педагогічного університету імені Т.Шевченка, 2005.—С.19-20.

знайдеться рішення, яке б задовільняло більшість”²¹⁴. Свідченням гостроти проблеми стали результати опитування, проведеного співробітниками Донецького інформаційно-аналітичного центру в липні 2000 р. Так, з 600 респондентів 89% на запитання “Як ви ставитеся до того, щоб російська мова стала другою державною мовою в Україні?” відповіли позитивно²¹⁵.

Восени 2002 р. до депутатів Верховної Ради України слідом за Верховною Радою Автономної Республіки Крим звернулася Луганська обласна рада з пропозицією надати російській мові статусу другої державної. Ініціаторами такого звернення в Луганську виступили місцеві відділення Всеукраїнської громадської організації “Російський рух”, партій “Російський блок” і “Російсько-український союз”. Депутати проігнорували частину звернення, де згадані вище партії дозволили собі різні висловлювання на адресу нинішньої влади, сконцентрувалися на питанні про статус російської мови й негайно внесли його до порядку денного сесії. Після півгодинного обговорення 87 осіб із 101 присутніх проголосували “за”, 8 “проти” й 6 “утрималося”²¹⁶.

Коментуючи ухвалене звернення, голова Луганської обласної ради В.Тихонов заявив: “Прийняття документа враховує ситуацію з російськомовним населенням у регіоні, котре становить 90%”, а також що сепаратистські спекуляції на ґрунті мовної проблеми можна подолати, визначившись із статусом”²¹⁷. Проте, відзначимо, що уся північ області (усі сільські райони, за винятком деяких), а це більша її частина, є україномовною.

Відзначимо, що у вересні 2002 р. президія Дніпропетровської облради і колегія Дніпропетровської облдержадміністрації запропонували провести

²¹³ Скляр В. Мовна структура сучасного урбаністичного середовища в просторовому вимірі України // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія №6. Історичні науки: Зб. наукових праць—Вип.6.—К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2008.—С.45.

²¹⁴ Кораблев С. Донбасс не хочет забывать русский язык // Соотечественники: русская культура вне границ. Информационный сборник. – М., 2000. – Вып.5. – С.46.

²¹⁵ Кораблев С. Донбасс не хочет забывать русский язык // Соотечественники: русская культура вне границ. Информационный сборник. – М., 2000. – Вып.5. – С.47.

²¹⁶ Старцев В. Язык мій, чий ти ворог? // Дзеркало тижня. – 2003. – 1 березня. – С.21.

²¹⁷ Старцев В. Язык мій, чий ти ворог? // Дзеркало тижня. – 2003. – 1 березня. – С.21.

всеукраїнський референдум з питання надання російській мові статусу другої державної²¹⁸.

Російський блок та ідеологічно близькі до нього партії проявляли найбільшу занепокоєність становищем російськомовних школярів і студентів. Зокрема лідер обласної організації “Російсько-український союз” І.Зайцева вважала, що вилучення російської мови з усіх комунікативних сфер призвело до колосальної безграмотності, стресово впливає на дітей і знижує інтелектуальний потенціал²¹⁹.

Проте згідно з даними колегії Міністерства освіти й науки України від 24 січня 2001 р. у Луганській області лише 19,5% учнів навчалося українською мовою у той час, коли в області, за даними останнього перепису населення, 57,8% жителів області назвали себе українцями, і 38,9% – росіянами. Крім того, кількість українців, які рідною мовою назвали українську, порівняно з даними перепису населення 1989 р. зменшилася на 5%.

Краща ситуація зберігалася у вищій освіті. За даними навчального відділу Луганського педагогічного університету, у 2002 навчальному році тут одержали дипломи 224 викладачі української мови і літератури та 92 – російської мови й літератури. У вузі російська мова викладається як іноземна, хоча у спілкуванні між собою нею послуговуються майже всі студенти²²⁰.

м.Харків і регіон – між статусом радянської столиці і самоідентифікацією в Українській державі

Складною виявилася самоідентифікація в новій державі також для Харкова. Місто значною мірою жило ще традиціями першої радянської столиці України і важко переживало втрату свого місця в загальносоюзному розподілі економіки. Складність прощання регіону з спадщиною СРСР зумовлювалася також тим, що місто було кузнею кадрів для радянської армії і правоохоронних структур.

²¹⁸ Мамонтова Э.В. Проблема билингвизма в Украине: регионально-политический аспект // Актуальні проблеми політики. Збірник наукових праць. – Одеса: Юридична література, 2004. – Вип.19. – С.125.

²¹⁹ Адамович С. Донбас у суспільно-політичному житті України (1991-2005 рр.) – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2006. – С.22.

²²⁰ Старцев В. Язык мій, чий ти ворог? // Дзеркало тижня. – 2003. – 1 березня. – С.21.

За науково-промисловим потенціалом Харків у радянські часи входив у першу трійку на обширу усього Радянського Союзу. Факторами прискореного розвитку Слобожанщини служили близькість вугільно-металургійної бази Росії, прокладання залізничних доріг, які з'єднали промисловий центр з вугільно-металургійною базою, наявність дешевої робочої сили. Але роль цих чинників істотно знизилася, розірвалися чи значно скоротилися виробничо-технічні зв'язки Харкова і області з підприємствами Росії і інших країн колишнього СРСР²²¹.

Після розпаду радянської економіки колишні гіганти, що задавали тон у військово-промисловому комплексі СРСР, ледве зводили кінці з кінцями. Зупинялися заводи, у тому числі й такі велетні, як Харківський тракторний завод, завод ім. Малишева, Електроважмаш та ін., руйнувалися основні фонди підприємств, консервувалися будови, з'являлося безробіття, люди втрачали віру в майбутній день²²².

Регіональна влада Харкова звинувачувала Київ, що невміле використання незалежності центральними органами влади різко погіршило економічне становище Харкова. Так, депутат Харківської облради і перший заступник директора фонду міського майна О. Счисльонок в інтерв'ю газеті "Вечірній Харків" в серпні 1993 р. звинувачував Україну, що митниці, зведення кордонів, створення держави позбавили Харків статусу опорної бази російського капіталу у веденні бізнесу в південній частині Росії, а науковесні галузі промисловості втратили ринки збуту. Крім того, харківський політик був незадоволений посиленням централізації і контролем Києва за фінансами регіонів²²³.

В умовах падіння рівня економіки і соціального забезпечення на початку 90-х рр. ХХ ст. громадські і політичні організації Харківщини намагалися чинити тиск на центральні органи влади і організували масові протестні акції. Так, на зборах представників трудових колективів Харківщини, які відбулися в

²²¹ Холманская Л. Лучше обмениваться мыслями, чем кричать с трибун майданов // Вечерний Харьков.— Харьков, 2007.—27 февраля.—С.7.

²²² Харків—моя мала Батьківщина: Навчальний посібник з народознавства / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди / За ред. І.Ф.Прокопенка.—Х.: ОВС, 2003.—29-30.

²²³ Золотих Г. Це солодке слово "свобода" // Вечірній Харків.—1993.—21 серпня.—С.1.

січні 1993 р. було розглянуто питання “Про соціально-економічне становище в області та перспективи пом’якшення соціальної напруженості”. Учасники зборів причиною катастрофічного становища в економіці та соціальному житті називали розвал економічних зв’язків з країнами СНД і, перш за все Росією.

Президенту України було відправлено категоричний протест проти виходу України з СНД, до уряду висунута вимога вжити всіх заходів для стабілізації та зростання обсягів виробництва, зниження витрат на утримання армії та флоту, державного апарату²²⁴.

Харківщина намагалася через співпрацю з прикордонними російськими областями відновити втрачені зв’язки з Росією. Так, на початку липня 1993 р. в результаті переговорів між представниками прикордонних областей Російської федерації і України була підписана Угода про принципи економічного, науково-технічного і культурного співробітництва. Для розгляду конкретних питань і напрацювання пропозицій по їх реалізації утворювалися робочі комісії, мав бути створений виконавчий орган.

Натомість Харківська обласна організація ДемПу та ряд депутатів облради звернулися в січні 1993 р. до Президента України та голови Верховної Ради України з повідомленням, що колишні партноменклатурники (представник Президента України О.Масельський та голова облради В.Тягло) своїми діями дискредитують ідею державної незалежності України. Демократи звинувачували місцеву адміністрацію, що вона загострює соціальну напруженість та працює на збагачення торгово-промислової мафії²²⁵.

Головною своєю ціллю підписанти ставили спрощення взаємовідносин між господарюючим суб’єктами прикордонних районів і їх населенням. Зокрема, робочі комісії мали домагатися надання прав адміністраціям прикордонних областей при взаємних поставках самостійно встановлювати

²²⁴ Харків подає голос // Вечірній Харків.—1993.—19 січня.—С.1.

²²⁵ ЦДАГО України, ф.272, оп. 1, спр.41.—Арк.40.

порядок квотування і ліцензування продукції, яка вироблялася в цих областях²²⁶.

Однак серйозних потрясінь Харківщина не зазнала, бо український бізнес ділив сировинну промисловість з її швидкими прибутками і не був готовий до потреби боротись за об'єкти елітарного машинобудування²²⁷.

Політичні еліти Харківщини активно підтримали на президентських виборах 1994 р. Л.Кучму, якій в їх уяві уособлював побажання українців Сходу і Півдня України.

Однак, новообраний президент фактично переорієнтувався на проукраїнські позиції в політичній сфері і ринкові механізми в економіці, чим викликав обурення в проросійських і лівих політичних структур.

Так, 3 січня 1995 р. комуністи і блок лівих сил Харківщини “Союз” прийняли рішення з приводу підготовки до проведення референдуму стосовно створення нової союзної держави²²⁸.

Спроби втягнення Харківщини в загальноукраїнський простір зіштовхувалися з опором проросійських політичних сил. Так, за ініціативою Української Всесвітньої Координаційної Ради, Спілки письменників України, Товариства “Просвіта” в м. Харкові та районних центрах області з 24 по 27 квітня 1995 р. відбулося свято “Слобожанський Великдень”. Однак влада змушена була докласти зусиль для уникнення можливого використання цих зустрічей для політичного протистояння²²⁹.

Однак. вагомих кроків, які б свідчили про прагнення харківської еліти автономізувати регіон або домогтися особливих привілеїв і пільг для місцевого самоврядування не було зафіксовано. Після утвердження української незалежності харківські політики успішно інтегрувалися в вищі ешелони української політики (Є.Кушнар'ов очолював Адміністрацію Президента

²²⁶ Николаенко З. Станет ли Харьков альтернативой Беловежской пуще? // Вечірній Харків.—1993.—8 липня.— С.2.

²²⁷ Лобан Ю. Генерали піщаних кар'єрів // Політика і культура. – 2000. – 16-22 червня. – С.17.

²²⁸ Мардаренко О.В. Українсько-російські відносини у політичній діяльності Народного Руху України (1989-1988 рр.). Спеціальність 07.00.01—історія України. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук.—Одеса, 2007.—С.14.

²²⁹ ЦДАВО України, ф.5233, оп.2, спр.369. – Арк.122.

України, О.Дьомін займав посаду віце-спікера парламенту...). Проте, як зауважували політичні оглядачі, навіть у Києві харків'яни воліли триматися окремо, не розкидаючись на творення земляцтв чи, скажімо, узгодженої політики депутатського корпусу від області²³⁰.

Через надлишок підприємств у Харкові та внаслідок їх різноманітності і відсутності об'єднувальної ключової галузі місцевий директорат свої проблеми вирішував самотужки, не надто покладаючись ні на місцеву владу, ні на свої формальні об'єднання²³¹.

Проявом осібності регіону стали перманентні спроби окремих регіональних політичних сил домогтися надання російській мові статусу другої державної мови. Перший референдум щодо використання російської мови нарівні з державною українською Харківська міська рада провела у 1994 році. У 1996 р. міськрада колишньої столиці УСРР вирішила дозволити використовувати російську мову в обігу місцевих документів нарівні з державною.

Це рішення було опротестоване прокуратурою, однак міська рада відмовилася задовольнити протест, після чого законність рішення харківських депутатів розглядалася в судових органах. У лютому 2001 р. Верховний Суд України визнав, що міськрада перевищила свої повноваження, ухвалюючи рішення про двомовність, однак міськрада на сесії відмовилася виконувати рішення суду. У квітні 2001 р. депутати міськради знову повернулися до цього питання й вирішили провести в місті консультативне опитування про офіційне використання російської мови нарівні з державною²³².

У підсумку під час опитування, яке проводилося одночасно з виборами до Верховної ради та органів місцевого самоврядування у 2002 р., 81,56% опитаних харків'ян відповіли "Так!" застосуванню російської мови нарівні з державною в усіх сферах суспільного життя, а також жителі міста підтримали

²³⁰ Лобан Ю. Генерали піщаних кар'єрів // Політика і культура. – 2000. – 16-22 червня. – С.14.

²³¹ Лобан Ю. Генерали піщаних кар'єрів // Політика і культура. – 2000. – 16-22 червня. – С.14.

²³² Оницько Н. Русифікація східної столиці // Поступ.– Львів, 2002. –11-17 квітня. – С.5.

ідею надання Харкову спеціального статусу міста загальнодержавного значення²³³.

Однак, в умовах наближеності політико-економічних еліт до центральної влади в Києві Харківщина в період правління Л.Кучми загалом демонструвала лояльне ставлення до загальноукраїнських тенденцій. Загострення суспільно-політичної ситуації в регіоні і відродження регіональних вимог відбулося напередодні президентських виборів 2004 р. і фактично було санкціоновано владою задля досягнення вузькокланових цілей утримання державних важелів.

Наближення президентських виборів 2004 р. змусило донецьку політико-економічну еліту розбудити місцеві етноментальні особливості населення регіону. Зокрема, 29-31 жовтня 2003 р. в Донецьку в цілях протидії майбутньому кандидату в президенти В.Ющенко було агресивно зірвано з'їзд "Нашої України". Так, дві тисячі студентів з антиющенківськими гаслами зайняли місця для делегатів з'їзду у палаці "Юність", в місті були бігборди, на яких голова "Нашої України" був зображений поряд із нацистською символікою, відбулося т.зв. "замінування приміщення" форуму, а В.Янукович порадив нашоукраїнцям "запасатися памперсами" і "не ганяти порожняк"²³⁴. Відзначимо, що під час заворушень використовувалися російські прапори і вигуки "Ми—за Путіна, ми—за Януковича"²³⁵.

Отже, економічні негаразди 90-х рр. ХХ століття знизили довіру частини жителів Донбасу та Сходу до незалежної України. Ситуація в регіоні загострювалася через нехарактерну для решти країни переважну російськомовність його жителів, а також специфіку історико-культурного та господарського розвитку. Цим зловживали проросійські і ліві політичні сили, вимагаючи надання російській мові статусу державної. В умовах формування потужних донецьких фінансово-економічних груп особливості краю стали активно використовуватися для досягнення економічної і, можливо, політичної автономності від Києва.

²³³ Онисько Н. Русифікація східної столиці // Поступ.— Львів, 2002. —11-17 квітня. — С.1.

²³⁴ Грицик Ю. Донецький синдром // Експрес. — 2003. — 6-13 листопада. — С.4.

²³⁵ Бондаренко К. "Ласкаво просимо!" // Політика і культура.—2003.—6-7 листопада.—С.9.

Однак зазначені особливості Донбасу не дають підстави стверджувати про подальше усамостійнення регіону. Як пише Д.Шнаппер, “місцева автономна одиниця стає нацією лише за умови, що її автономія супроводжується визначними тривалими подіями, здатними передати її відчуття особистої особливості та посилити повагу її зовнішнього оточення”²³⁶.

Розділ III. Ідея економічного регіоналізму Донбасу в незалежній Україні

Децентралістські ідеї в Донбасі стимулювалися прагненнями регіональної еліти здобути економічні і політичні переваги для власного бізнесу. Так, на думку відомого державного діяча і політолога С.Телешуна, сепаратистські і автономістські настрої Донеччини мали суто економічне підґрунтя: фінансово-промислові угруповання цього регіону не могли змиритися з тим, що потужний економічний потенціал краю повинен служити економічним інтересам усієї держави²³⁷.

Економічне зростання Донецької області протікало переважно за рахунок традиційних індустріальних виробництв, орієнтованих на старі ринки і старі стандартизовані продукти. Вчені трактують Донбас як старопромисловий район, який хоча і зберігає значний промисловий потенціал і виробляє суттєву частку ВВП країни, але гостро потребує інноваційних технологій.

Так, у структурі промисловості домінують традиційні індустріальні виробництва, які використовують, як правило, стандартні технології, що сформувалися ще на початку минулого століття. Звідси високий ступінь фізичного зносу основних фондів (до 60%). Практично всі міста Донецької області є традиційно—індустріальними, мають промислову спеціалізацію, яскраво виражену “фордистську” організацію, погано пристосовані для ведення так званої постіндустріальної (“нової”) економіки (слабкий розвиток сектора

²³⁶ Шнаппер Д. Спільнота громадян. Про модерну концепцію нації / Домінік Шнаппер. – Харків: Фоліо, 2007. – С.59.

²³⁷ Телешун С.О. Державний устрій України: проблеми політики теорії і практики. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. –С.75.

послуг, у першу чергу фінансових, консультаційних, управлінських, логістичних, бізнес-сервісу тощо)²³⁸.

Зазначимо, що Закон України “Про загальні принципи створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон” був прийнятий у жовтні 1992 р., але лише у 1998 р. донеччани домоглися Указу Президенту України “Про спеціальні економічні зони та спеціальний режим інвестування діяльності в Донецькій області”, з якого почалося формування спеціальних економічних зон (СЕЗ) і територій пріоритетного розвитку (ТПР)²³⁹.

В області було створено 2 СЕЗ – “Донецьк” і “Азов”, а також 22 ТПР – 17 міст і 5 сільськогосподарських районів. За офіційними даними у 1998 – 2001 рр. підприємствам області надано пільг на 579 млн.грн., від яких надійшло у бюджет 1162,6 млн. грн.; створено 16,2 тис. нових робочих місць²⁴⁰.

Проте ситуація в регіоні не суттєво покращилась. Продовжували існувати депресивні території із закритими шахтами, мали місце шкідливі для здоров'я і екології кустарні плавильні заводи і підпільний видобуток вугілля. Молодь регіону не хотіла здобувати середньотехнічну освіту і, як констатував донецький губернатор А.Близнюк, через кілька років промисловість регіону мала спіткати “кадрова криза”²⁴¹.

У краї є міста, в яких за часів Радянського Союзу було 10-13 шахт, а залишилась одна. І залишились люди, які, крім як працювати під землею, більше нічого не вміли. Молоді особи їхали в Росію чи торгували в прикордонних районах. А більш рішуча частина – самостійно добувала вугілля²⁴².

За офіційними даними, в Донецькій і Луганській областях налічувалося більше 800 імпровізованих шахт, на яких тільки на Донеччині щомісяця добувалось 30-40 тисяч тон вугілля²⁴³.

²³⁸ Костіна Л. Старопромисловий регіон Донбас: реалії і можливості розвитку // Схід.—2007.—№5.—С.40.

²³⁹ Чумаченко М. Нові вирішення сучасних проблем регіоналістики // Економіка України. – 2003. – №2. – С.88.

²⁴⁰ Чумаченко М. Нові вирішення сучасних проблем регіоналістики // Економіка України. – 2003. – №2. – С.89.

²⁴¹ Сбеглов А. Донбас – край підпільних металургів // Без цензури. – 2004. – 9-15 липня. – С.8.

²⁴² Марущенко В. Донбас – страна снов // Телекритика. – 2005. – №1-2. – С.73.

²⁴³ Исаченко С. Миллионы из угольной норы // Зеркало недели. – 2005. – 8 апреля. – С.10.

В регіоні була непропорційно велика частка непрацевдатного населення. Так, в Луганській області з 2,4 мільйона населення майже мільйон пенсіонерів, на яких припадало всього 600 тисяч працюючих²⁴⁴.

На цьому тлі розвивалися інші соціальні хвороби суспільства. Так, Донеччина займала перше місце в Україні за кількістю хворих на алкоголізм, багато в краї було й наркоманів. Проте щороку на підтримку вугільної галузі передбачалося приблизно 4,5 мільярда гривень, на кожного працюючого в галузі припадало по 14-15 тисяч гривень²⁴⁵.

Одночасно ще у 1990 р. голова Донецького наукового центру Академії наук УРСР, директор Інституту економіки промисловості Академії наук УРСР М.Чумаченко проводив дослідження, які засвідчили, що кожна область України має можливість для самофінансування. В інституті була розроблена методика розрахунку нормативів формування прибутків місцевих бюджетів²⁴⁶.

Економічний регіоналізм донецьких політиків був яскраво обґрунтований у 1994 р. у передвиборній програмі відомого донецького підприємця, лідера “Партії праці” В.Ландика. На його думку, прагнення регіонів до більшої самостійності було викликано невпорядкованістю системи державного управління і регулювання соціально-економічних процесів та природним прагненням в рамках ринкової економіки. Він вважав, що можливий розкол країни зупинить децентралізація управління через розмежування функцій і компетенції центру і місцевих органів. В його баченні, регіональна державна політика повинна була базуватися на пріоритеті загальнонаціональних інтересів із врахуванням особливостей регіону²⁴⁷.

Найважливіший напрямок регіональної політики В.Ландик вбачав у досягненні економічної самостійності регіону. Ця самостійність не повинна була бути абсолютною, а мала визначатися формуванням бюджету “знизу-вверх”,

²⁴⁴ Москаль Г. Результати виборів на Луганщині були визначені наперед. І це є сигналом для центру, що зі сходом треба працювати набагато більше... // Дзеркало тижня. – 2006. – 20 травня. – С.3.

²⁴⁵ Павленко Ю. Кожне місто Донецької області є соціально неблагополучним і депресивним // Без цензури. – 2004. – 4-10 червня. – С.8.

²⁴⁶ Чумаченко Н. Больше самостоятельности регионам // Вечерняя Одесса.—Одесса, 1990.—21 апреля.—С.3.

²⁴⁷ Ландик В. Знаю куда идем... – Донецк, 1994. –С.7-8.

зростанням розмірів місцевих податків, які б зараховувались у регіональний бюджет, а в перспективі – зниженням ставок централізованих податків²⁴⁸.

Політик пропонував здійснити структурну перебудову економіки – у західноукраїнських областях України розмістити виробництво (пральних машин, прасок і т.д.), яке споживало б вугілля, метал, а східним областям гарантувати поставки продуктів харчування. Цей взаємовигідний процес мав сприяти встановленню дружби і взаєморозуміння на економічній основі, взаємопроникненню культур різних народів України²⁴⁹.

Ще чіткіше позиція донецьких політиків проявилася в статтях народного депутата України мера м.Донецька В.Рибак. Він запропонував втілити в Україні вчення фіскального федералізму економіста Р.Масгрейва. Згідно з ним “суб’єктів виділяють не за політичною, а економічною ознакою – це області вигоди, існування яких обумовлено особливостями дії тих або інших типів суспільних благ”²⁵⁰.

Вихідною передумовою фіскального федералізму є те, що всі люди мають однакові преференції і виступають як прості homo economicus, для яких національність, політичні погляди, релігійні переконання і т.п. не мають ніякого значення. Ця система обґрунтовується як багаторівневе утворення, де більш високий рівень завжди більший від нижнього вже з тієї простої причини, що одні суспільні товари мають більшу сферу вигод ніж інші²⁵¹.

В.Рибак висловив думку, що якщо керуватися міркуваннями економічної ефективності, а не політичними амбіціями, то принципи побудови системи суспільних фінансів, вироблені теорією фіскального федералізму, повинні бути використані в тому числі і в унітарній Україні²⁵².

Представники регіональної влади Донбасу визнавали певний прогрес у становленні та розвитку місцевого самоврядування. Однак, як відзначив напередодні президентських виборів 2004 р. голова Донецької обласної ради

²⁴⁸ Ландик В. Знаю куда идем... – Донецк, 1994. – С.9.

²⁴⁹ Ландик В. Знаю куда идем... – Донецк, 1994. – С.10.

²⁵⁰ Рибак В. Місцеве самоврядування і фіскальний федералізм: теоретичний аспект // Схід. – 2000. – №6. – С.5.

²⁵¹ Рибак В. Місцеве самоврядування і фіскальний федералізм: теоретичний аспект // Схід. – 2000. – №6. – С.5.

²⁵² Рибак В. Місцеве самоврядування і фіскальний федералізм: теоретичний аспект // Схід. – 2000. – №6. – С.6.

Б.Колесніков, “самоврядування на місцях зберігає значною мірою декларативний характер, практичне вирішення назрілих питань зустрічає на своєму шляху немало перешкод, а то й суперечностей”. Можновладець знову акцентував на проблемах зміцнення матеріально-фінансової бази регіонів, на залежності низових ланок місцевого самоврядування від “бюджетної піраміди, невирішеності питань власності, адміністративно-територіального устрою, статусу депутатів місцевих рад та ін”²⁵³.

Ідею посилення економічної самостійності областей, узгодження загальнодержавних інтересів і економічних пріоритетів з регіональними та місцевими відстоював також лідер донецької політико-економічної групи В.Янукович²⁵⁴. Відзначимо, що за час перебування на посаді губернатора Донецької області він опублікував по регіональній економіці 26 наукових праць (частково у співавторстві) загальним об’ємом біля 1400 сторінок²⁵⁵.

Вважаючи за необхідне подальше забезпечення унітарності держави, політик запропонував перетворити існуючі області на адміністративно-економічні одиниці, кожна з яких мала б самодостатню економіку. В.Янукович також виступив прихильником СЕЗ і ТПП і домагався зняття обмеження їх строку дії, а також зниження номінальної величини інвестиційних вкладень для одержання пільг щодо податку на прибуток²⁵⁶.

Економічні процеси не дозволили б Донбасу увійти до Російської федерації. Саме тому донецькі політики вирішили в кінці 90-х рр. ХХ століття на початку ХХІ століття замість сепараційних процесів взятися до активного захоплення політичних висот на київському рівні. Бажання хазяїв Донбасу вийшли за регіональні межі і сфера їхніх “життєво важливих інтересів” охопила всю Україну, сягнула навіть Центральної Європи (прикладі участі у приватизації в Польщі, Угорщині).

²⁵³ Колесніков Б. Ініціативність – ворог байдужості // Віче. – 2004. – №10. – С.19.

²⁵⁴ Адамович С. Ідея економічного регіоналізму в суспільно-політичному житті Донбасу (1991-2004) // Вісник Прикарпатського університету. Політологія.—2006.—Вип.1.—С.61.

²⁵⁵ Ревенко А. Ассиметрии регионального развития // Зеркало недели. – 2006. – 13-19 мая. – С.1.

²⁵⁶ Чумаченко М. Нові вирішення сучасних проблем регіоналістики // Економіка України. – 2003. – №2. – С.89.

Так, напередодні парламентських виборів 2002 р. Президент України Л.Кучма погодився на посилення впливу донецьких політико-економічних еліт на паливно-енергетичну сферу (обіцянки дозволу на приватизацію обленерго, а також створення Донбаської паливно-енергетичної структури з окремими тарифами) за умови, що вони реалізують його мрію про поразку комуністів на виборах²⁵⁷.

Політичні претензії Донбасу підкріплювалися тим, що уже в 2000 р. уперше за останні 10 років обсяги промислового виробництва в Донецькій області вирости майже на 7%, приріст обсягну промислової продукції в першому півріччі по області склав 14,8%. Збільшення виробництва було досягнуто в 10 із 13 основних галузей промисловості, що забезпечували майже 95% загального обсягу виробництва²⁵⁸.

З ціллю посилення економічних позицій донецькі клани захопили владні важелі в регіоні і намагалися управляти свідомістю його жителів. Особливістю поведінки влади в краї було те, що мислила вона “цілком по-ринковому”, проте продовжувала підтримувати у підвладного їм народу майже весь набір міфів комуністичного часу. Так, суспільство закликали працювати як О.Стаханов і П.Ангеліна, натомість їм пропонували моральне заохочення, що означало накачування відчуттям гордості “за свій край” і заохочення видовищами²⁵⁹.

Донецький край – достатньо закритий регіон. У свій час його пострадянські господарі постарались вибудувати над областю інформаційну парасолю. В регіоні переслідувалися і знищувалися опозиційні ЗМІ через податкову, пожежну чи іншу перевірку, так і через безліч технічних причин. Зокрема, популярній в Донецькій області газеті “Острів” відмовляли в друці через відсутність “технічних можливостей”²⁶⁰.

²⁵⁷ Сироватка С. Не влізай—виб’є. Для чого і як Донецька промислово-політична група посилює свій вплив на український енергоринок // Політика і культура.—2001.—4-10 грудня.—С.14-17.

²⁵⁸ Амоша О., Землянкін А. Проблема економічного розвитку Донбасу // Людина і політика.—2000.—№6.—С.78.

²⁵⁹ Ситкін Є. Чому я не за Я, або підказки великого міста // Дзеркало тижня. – 2004. – 13 листопада. – С.6.

²⁶⁰ Верес М. Донбас перетворюється на нещасливий острів для опозиційних ЗМІ // Без цензури. – 2004. – 18-22 липня. – С.11.

Останні десять років не без сприяння місцевих ЗМІ, серед яких практично не залишилось ні одного незалежного від місцевої влади, в регіоні культивувалось почуття переваги щодо до інших областей і їх жителів, засноване на тому, що “Донбас годує всю країну”, “тут живуть самі сильні люди, які не вибирають засобів для того, щоби відстояти свої інтереси”, “донецькі завжди разом, якщо ображають когось з них”²⁶¹.

Житель Донеччини Є.Ситник так визначив правила гри в регіоні: “Донбас – територія без правил. Територія безправ’я. Точніше, одне правило є – сильні світу цього вирішують свої проблеми не зупиняючись ні перед чим. Життя і власність пересічного громадянина в Донбасі, якщо він з якихось причин заважає сильному... вже давно нічого не варті”²⁶². Журналісти, які відвідували регіон також акцентували увагу на заляканості його жителів, які були готові “жити на колінах, постійно боятися, покірно мовчати, коли треба кричати”²⁶³.

У межах Донецької області, за визначенням І.Кононова, була зроблена спроба організувати область-корпорацію. Еліта Донецької області сповідувала економічний націоналізм, і в край майже не залучався російський капітал. Вже на цій основі передбачалася експансія на зовнішні ринки і купівля на них виробничих потужностей. У свою чергу область-корпорація передбачала відсутність демократії, в тому числі і свободи ЗМІ.

Натомість на Луганщині завжди існувала конкуренція між економічними суб’єктами і в області саме російському капіталу належало найбільше підприємство – Лисичанський нафтопереробний завод.

Луганська область, незважаючи на відносно сильні позиції в Україні щодо обсягів виробництва національного продукту, в тому числі промисловості, обсягів експорту, низького рівня офіційно зареєстрованого безробіття, була однією з найбільш нужденних областей України. У 2001 р. вона посідала останнє місце за індексом людського розвитку серед областей

²⁶¹ Дмитричева О. Два Донецка – два образа мыслей // Зеркало недели. – 2004. – 27 ноября – 3 декабря. – С.7.

²⁶² Ситкін Є. Чому я не за Я, або підказки великого міста // Дзеркало тижня. – 2004. – 13 листопада. – С.6.

²⁶³ Пукіш-Янко І. Боятися не страшно – страшно жити заляканим // Високий замок. – 2004. – 1 грудня. – С.5.

України. Характерна була низька якість життя, несприятлива екологічна ситуація, високий рівень смертності, низькі реальні доходи населення²⁶⁴.

Політика України щодо Луганської області не відповідала реальним потребам розвитку регіону. Здебільшого надавалися привілеї окремим підприємствам, не враховуючи їх ефективність з точки зору перспектив розвитку всього регіону. Майже відсутні були радикальні заходи з реформування виробничої бази, диверсифікації структури економіки²⁶⁵. Отже, між областями регіону існували відмінності в моделях економічного, а відповідно і суспільно-політичного розвитку.

У політичній сфері Донецька область диктувала умови в регіоні, а в Луганській області, за словами екс-губернатора Г.Москаля, був якийсь феодалний устрій, запроваджений керівниками області В. Тихоновим та О. Єфремовим, при тому, що головна роль цих діячів зводилася до підтанцювання донецьким²⁶⁶.

Підсумовуючи, відзначимо, що донецькі бізнес-еліти для досягнення особливого статусу краю в складі України використали тісні зв'язки з Росією, високий рівень індустріалізації Донбасу, поліетнічний національний склад та російськомовність регіону. Олігархічні групи регіону прагнули забезпечити контроль над краєм, високий рівень власних прибутків, а тому їх вимоги стосувалися більшої економічної незалежності регіону та його самоврядності. З цією метою населенню Донбасу нав'язувалося уявлення про "особливий донецький характер", "донецьку ментальність", а також підживлювалася ідея надання російській мові статусу другої державної. Крім того, в краї були взяті під контроль практично всі інформаційні джерела, що дало можливість ефективно впливати на політичну свідомість донбасівців. Інтереси донецьких бізнесменів частково задовільнили надприбутки через формування спеціальних

²⁶⁴ Мрінська О.В. Регіональна політика в країнах Європейського Союзу і можливості використання її досвіду в Україні. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук. – К., 2005. – С.10.

²⁶⁵ Мрінська О.В. Регіональна політика в країнах Європейського Союзу і можливості використання її досвіду в Україні. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук. – К., 2005. – С.16.

економічних зон і територій пріоритетного розвитку та “непрозора” приватизація економіки регіону донецькими бізнес-групами.

Розділ IV. Сепаратистські та федералістські прояви на Сході України в умовах президентської виборчої кампанії 2004 р.

Збереження, почасти посилення суспільно-політичної та етнополітичної специфіки Донбаського регіону засвідчили президентські вибори 2004 р. Так, на агітаційних наметах Партії регіонів України фігурували написи: “За Донбас – за Януковича”²⁶⁷, які можна оцінювати як вияв окремішньої самоідентифікації жителів регіону від решти населення держави.

Замкненість регіону й особливість виборчих перегонів у краї описав донеччанин М.Мацько: “Їм не давали можливості знати про двох кандидатів. Сказали: Янукович – наш, тому голосуйте тільки за нього. Там були відімкнені всі канали телебачення. А ті, що є, переключали на свої. Вставляють свої програми. Канал нібито “Айсітіві”, але програми власного “розливу”. Або Артемівськ, або Краматорськ, або Слов’янськ, Маріуполь – будь-який, але всі – Януковича”²⁶⁸.

Ситуація ускладнювалася тим, що В.Янукович, не подужавши в перших двох турах амбітного завдання стати загальнодержавним лідером, напередодні переголосування другого туру фактично самообмежився рідним тереном і вдався до дуже вагомих символічних дій (ставання на коліна перед шахтарями, масові присяги на вірність “вибору Донбасу”)²⁶⁹.

Передвиборча агітація за В.Януковича в Донбасі з використанням тез про “донбаський характер” і “історичну місію Донбасу на противагу українському фашизму” широко використовувалася в матеріалах газети “Голос Донбасса”, яка видавалася у вересні-листопаді 2004 р. накладом 100 тисяч примірників і безкоштовно розповсюджувалася серед мешканців регіону²⁷⁰.

²⁶⁶ Москаль Г. Результати виборів на Луганщині були визначені наперед. І це є сигналом для центру, що зі сходом треба працювати набагато більше... // Дзеркало тижня. – 2006. – 20 травня. – С.3.

²⁶⁷ Постоюк Ю. За кого Донбас? // Експрес. – 2004. – 23-30 вересня. – С.17.

²⁶⁸ Донеччанам образливо // Молодь України. – 2004. – 14 грудня. – С.2.

²⁶⁹ Портнов А. Свобода та вибір на Донбасі // Критика. – К., 2005. – Ч.3. – С.6.

²⁷⁰ Осіп'ян О. “Голос Добасса” як дзеркало помаранчевої революції і використання локальної ідентичності у передвиборній кампанії Віктора Януковича // <http://forum.bukinfo.cv.ua>.

У свою чергу у харківських ЗМІ промовисто розставляли акценти щодо мовної проблеми, наприклад друкуючи публікації з такою назвою: “Якщо стане президентом Ющенко, “Время” і Інтернет заставлять писати тільки по-українськи”²⁷¹. Дезорієнтуючи суспільну свідомість, створюючи світоглядний хаос у головах громадян регіону, харківська політична еліта робила ставку на проросійських громадян.

Напередодні II туру виборів була створена Промислова ліга Сходу-Півдня, в яку увійшли керівники великих промислових підприємств, її учасники підтримали В.Януковича. Вони вважали, що основні напрямки політичного життя України повинні визначати регіони, які дають найбільший внесок в економіку країни²⁷².

Керівник регіонального штабу В.Ющенко, народний депутат України А.Семинога охарактеризував другий тур 21 листопада 2004 р. наступним чином: “Йдеться, швидше, про кримінальний путч “по-донецьки”. Адже владу на дільницях захопили кримінальні структури, які й контролювали тут усе: від входу до голосування за відкріпними талонами до масового вкидання бюлетенів. Практично скрізь біля дверей чергували “братки...”²⁷³.

За словами керівника штабу, вибори почали оскаржуватися на 1500 виборчих дільницях регіону. Серед порушень, що могли серйозно вплинути на результати, стали: кримінальні втручання і навіть “головування” на дільницях, масове голосування виборців за відкріпними посвідченнями, завищений відсоток виборців, які голосували безпосередньо вдома за місцем проживання, масові вкидання бюлетенів, неправдоподібно височезний відсоток явки виборців (на 15 дільницях зафіксовано 100 %)²⁷⁴.

У підсумку під час слухань у Верховному суді скарги на дії ЦВК стало зрозуміло, що у Донецькій області число виборців у 2004 р. виросло на 226 тисяч, а в Луганській області середня явка на першому і другому турі виборів

²⁷¹ Гриценко З.І. Політична еліта Харківщини та проблеми націєтворення в регіоні / З.І.Гриценко // Розвиток демократії і демократична освіта: Збірник матеріалів IV міжнародної наукової конференції 28-30 вересня 2006. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2007. – С.84.

²⁷² Мальгин А.В. Украина: Соборность и регионализм / А.В.Мальгин. – Симферополь: Сонат, 2005. – С.188.

²⁷³ Куц П. 1500 недемократичних дільниць // Україна молода. – 2004. – 24 листопада. – С.6.

становила 72% і 89,5% відповідно. По окремих дільницях наводились цифри явки у 105, 107, 127% виборців²⁷⁵. Були виявлені факти, коли одні і ті ж особи голосували за відкріпними талонами більше 10 разів²⁷⁶. Натомість донецький губернатор А.Близнюк в пресі рапортував, що вибори відбувалися “демократично, прозоро і цивілізовано”²⁷⁷.

Протести прихильників опозиційного кандидата В.Ющенка внаслідок фальсифікації виборів викликали опір адміністративної влади Донецької і Луганської обласних рад. Замість визнати фальсифікації регіональна влада з метою тиску на опозицію прийняла рішення скористатися сепаратистськими ідеями. Уже 24 листопада 2004 р. на Раді Регіонів, яку зібрав Президент Л.Кучма, від губернаторів звучали пропозиції про створення Донецько-Луганської автономії, а в інтерв'ю англійським журналістам керівник пропрезидентської парламентської більшості С.Гавриш заявив, що якщо В.Ющенко стане президентом, то Крим відокремиться від України, а південні області оголосять про створення автономії²⁷⁸.

Ще напередодні першого круглого столу з розв'язання політичної кризи за участю міжнародних спостерігачів до Києва вирушили 40 тисяч шахтарів. Голова виборчого штабу провладного кандидата С.Тігіпко, як згадував в інтерв'ю польський президент О.Квасневський, у телефонній розмові уже тоді заявив: “Луганськ, Донецьк, Херсон хочуть від'єднатися, кінець, шахтарі повстають”²⁷⁹.

За інформацією “України молодої” саме у Києві під час жвавих консультацій людей із команди Л.Кучми з лідерами східних регіонів і народилася думка пострахати країну та світ Південно-Східною автономією²⁸⁰. Згідно з даними голови парламентського комітету з питань боротьби з

²⁷⁴ Куш П. 1500 недемократичних дільниць // Україна молода. – 2004. – 24 листопада. – С.6.

²⁷⁵ Лебідь Н. Остання оціночна інстанція // Україна молода. – 2004. – 1 грудня. – С.2.

²⁷⁶ <http://www.kommersant.ru/doc.html?DocID=529792&Issuelid=18460>.

²⁷⁷ Близнюк А.М. В области состоялись демократические выборы // Газета в газете. – Донецьк, 2004. – 4 ноября. – С.3.

²⁷⁸ Мостовая Ю. Площади и кабинеты // Зеркало недели. – 2004. – 27 ноября. – 3 декабря. – С.2.

²⁷⁹ Квасневський О. Виявилось, у Кучми претензії до всього світу, до всього, що відбувається // Самостійна Україна. – 2004. – 18-31 грудня. – С.5.

²⁸⁰ Зварич О. “Махновщина” під проводом гаранта // Україна молода. – 2004. – 30 листопада. – С.4.

організованою злочинністю В.Стретовича план збурити сепаратистські настрої в Україні виконували у виборчому штабі В.Януковича. За його словами, один з працівників штабу передав в опозиційний Комітет національного порятунку документ під назвою “Концепція підготовки акції “Народе, до діі!””. Цей документ 27 листопада 2004 р. було надіслано факсом керівникам східних та південних областей України²⁸¹.

Концепція акції передбачала провести зібрання голів обласних рад та облдержадміністрацій, сесій облрад з порядком денним “Оцінка громадсько-політичної ситуації в країні” і прийняттям резолюції. Планувалося обговорити “невідкладні заходи щодо реструктуризації системи управління, перетворення держадміністрацій у виконкоми з фінансуванням із обласних бюджетів, припинення перерахувань до держбюджету, виключно із соціальними фондами, перехід до муніципального підпорядкування державних управлінь МВС, СБУ, податкової адміністрації, прокуратури і міліції”²⁸².

У документі, який оприлюднив В.Стретович, пропонувалося провести місцеві референдуми й обрати надзвичайних уповноважених представників на міжрегіональний з’їзд. У ньому містились також поради щодо проведення масових мітингів із обов’язковим затвердженням усіх прийнятих облрадами рішень, надавались інші рекомендації²⁸³.

Уже 25 листопада 2004 р. Луганська обласна рада закликала сусідні області, де В.Янукович мав підтримку переважної більшості населення, розглянути можливість створення Південно-Східної автономії²⁸⁴. Ідеологи сепаратизму доклали всіх зусиль, щоб показати широкий рух народних мас на підтримку В.Януковича і за автономію південно-східних областей. Почали звучати також заклики до відновлення Донецько-Криворізької республіки²⁸⁵.

²⁸¹ Ковтун Т. Сіверськкодонецьк планували в Росії // Україна молода. – 2004. – 4 грудня. – С.4.

²⁸² Ковтун Т. Сіверськкодонецьк планували в Росії // Україна молода. – 2004. – 4 грудня. – С.4.

²⁸³ Ковтун Т. Сіверськкодонецьк планували в Росії // Україна молода. – 2004. – 4 грудня. – С.4.

²⁸⁴ Зварич О. “Махновщина” під проводом гаранта // Україна молода. – 2004. – 30 листопада. – С.4.; Стріха М. Сепаратизм: останній козир агонізуючої влади? // Українське слово. – 2004. – 1-7 грудня. – С.2.

²⁸⁵ Солдатенко В. Донецько-Криворізька республіка – ілюзія и практика національного нігілізму // // Зеркало недели. – 2004. – 4 декабря. – С.19.

26 листопада 2004 р. Донецька облрада ініціювала захід під назвою “збори активу області” з питання “Соціальна і політична ситуація в Україні”. Спочатку планувалось провести позачергову сесію облради, але у цьому випадку неможливою була участь у зборах лідера Слов’янської партії О.Базилюка. Останній був потрібний для виголошення необхідності негайного відокремлення Донецької області від України і прохання до Росії прийняти пролетарський край під своє управління²⁸⁶.

Крім того, директор Дружківського заводу газової апаратури В.Анненков запропонував закрити в області опозиційні телеканали разом з Euro-news, ввести в країні надзвичайний стан, а в регіоні створювати господарську автономію. Інші оратори, в основному депутати облради і директори підконтрольних “донецьких” підприємств, пропонували припинити відрахування в централізований державний бюджет, сформувати робітничі дружини самооборони, приступити до створення окремої від усіх республіки “Південно-Східна Україна” і т.д. За підсумками наради була прийнята резолюція, де говорилося, що “у випадку, якщо державний переворот стане реальністю, ми залишаємо за собою право звернутися до всіх жителів області з закликом самостійно вирішувати долю Донецького краю²⁸⁷”.

Тоді ж Луганська обласна рада прийняла рішення про створення Автономної Південно-Східної Української Республіки, а також звернення до президента Російської Федерації В.Путіна з проханням про визнання її Росією²⁸⁸. Крім того, наче для зміцнення організаційної структури місцевої влади був створений виконавчий комітет, якому була передана вся повнота виконавчої влади в області. Цей крок облради пояснювався блокуванням роботи центральних органів влади. Як можна було зрозуміти з заяв вищих керівників,

²⁸⁶ Ихельзон Е. Революция пришла в Донецк и Львов // Сегодня. – 2004. – 27 ноября. – С.2.; Коробчук С. Донецк: трудные уроки демократии // Вечерние вести. – 2004. – 2 декабря. – С.2.

²⁸⁷ Ихельзон Е. Революция пришла в Донецк и Львов // Сегодня. – 2004. – 27 ноября. – С.2.; Коробчук С. Донецк: трудные уроки демократии // Вечерние вести. – 2004. – 2 декабря. – С.2.

²⁸⁸ Ихельзон Е. Революция пришла в Донецк и Львов // Сегодня. – 2004. – 27 ноября. – С.2.

рішення про створення такого виконкому прийняли після консультацій з Президентом²⁸⁹.

26 листопада 2004 р. сепаратизм підхоплює Харків, центральну площу якого заповнили 50-70 – тисячні мітинги на підтримку В.Ющенка і який віддав 70% бюлетенів за опозиційного кандидата. Екстрена сесія облради ухвалює сміливе рішення: депутати відмовляються від права представляти своїх виборців і делеговані народом області права і передають їх керівнику облдержадміністрації Є.Кушнарьову разом із настановою “негайно провести переговори з керівниками східних та південно-східних областей про утворення Південно-Східної автономії”. Харківський губернатор оголошує себе керівником виконавчої і законодавчої влади водночас, облуправління МінНС, міліції, СБУ²⁹⁰.

Харківська облрада створила облвиконком, який очолив Є.Кушнарьов. Останній запропонував припинити відрахування області до центрального бюджету країни і повів мову про створення на півдні країни автономії²⁹¹. Переказувати гроші до Державного бюджету перестали також органи влади м. Мелітополя Запорізької області, як наслідок Міністерство фінансів вимагало від місцевої влади сплатити борг – мільйон гривень²⁹².

Політичні оглядачі відзначали не самостійність Є.Кушнарьова, через те, що він зініціював проведення Сіверськодонецького з’їзду рад у той час, коли Л.Кучма повертався з Москви²⁹³. Як вважає політолог В.Карасьов, Є.Кушнарьов під час виборів зайняв позицію старої харківської еліти (червоних директорів, колишніх партійних функціонерів і адміністративно-чиновницького апарату), що підштовхнуло його зробити ставку на донецьку еліту і автономію²⁹⁴.

За словами самого Є Кушнарьова, всі рішення надзвичайної сесії стали реакцією на події в Західній Україні, яка поспішила визнати президентом

²⁸⁹ Старцев В. Съезд победителей // Зеркало недели. – 2004. – 4 декабря. – С.4.

²⁹⁰ Зварич О. “Махновщина” під проводом гаранта // Україна молода. – 2004. – 30 листопада. – С.4.

²⁹¹ Фаріон І. Ющенко вимагає покарати сепаратистів // Високий замок. – 2004. – 29 листопада. – С.3.

²⁹² Федів Л. “Ідеологам” світить 14 років в’язниці // Високий замок. – 2004. – 16 грудня. – С.2.

²⁹³ Салімонович Л., Іриніна А. Парад з’їздів рад // Україна молода. – 2004. – 4 грудня. – С.4.

В.Ющенко, і на документ харківського штабу опозиційного кандидата – план дій регіонального відділення Комітету національного порятунку, яким передбачалось підтримати всеукраїнський страйк, перекрити шляхи сполучення, заблокувати роботу облдержадміністрації, самого Є.Кушнарьова відправити у відставку. Він пізніше з'являв: “Я цілком свідомо переступив правові рамки, оскільки ці плани уже на половині України були реалізовані. В іншому випадку мені залишалось збирати чемодани... Але одного факту прийняття цих рішень виявилось достатньо, щоб охолодити опозицію і на наступний день вона прийшла на переговори”²⁹⁵. Крім того, політик посилався на домовленості з Л.Кучмою: про суміщення посад до того часу, поки не буде нового законно вибраного президента²⁹⁶.

Натомість начальник управління МВС в Харківській області С.Денисюк уже 26 листопада 2004 р. дав зрозуміти, що не має намірів виконувати рішення надзвичайної сесії: “нашим керівником є міністр внутрішніх справ”²⁹⁷. Також прокурор Харківської області В.Синчук виніс протест на рішення Харківської облради, незаконні рішення відмовився виконувати харківський міський голова²⁹⁸. Так, харківська мерія 26 листопада 2004 р. ухвалила, що рішення обласної ради про передачу Є.Кушнарьову всієї повноти влади “є неконституційним і не підлягає виконанню на території міста Харкова”²⁹⁹.

Однак, 27 листопада 2004 р. облрада відмовилася від своїх “надзвичайних рішень”. У тексті, надрукованому в офіційній газеті інституції, написано: “тимчасово призупинити дії” ряду пунктів рішення надзвичайної сесії від 26 листопада 2004 р. А в оригіналі документа – “відмінити”. Обласна влада запевняла, що вірний саме цей варіант. Починаючи з 28 листопада 2004 р., Є.Кушнарьов черговий раз змінив свою думку. Тепер він був “не за Ющенко” і

²⁹⁴ Львова Е. Камо грядеши? // Зеркало недели. – 2004. – 4 декабря. – С.5.

²⁹⁵ <http://politphoto.org.ua/print.php?art=126732787>.

²⁹⁶ Львова Е. Камо грядеши? // Зеркало недели. – 2004. – 4 декабря. – С.5.

²⁹⁷ Адамович С. Харківщина у суспільно-політичному житті України // Визвольний шлях. – 2006. – №1. – С.29.

²⁹⁸ Фаріон І. Ющенко вимагає покарати сепаратистів // Високий замок. – 2004. – 29 листопада. – С.3.

²⁹⁹ Зварич О. “Махновщина” під проводом гаранта // Україна молода. – 2004. – 30 листопада. – С.4.

“не за Януковича”, а за єдність України, за Конституцію і закон, за мир і злагоду, і за харків’ян³⁰⁰.

25 листопада 2004 р. на позачерговому засіданні Дніпропетровської облради голова осередку партії “Трудова Україна” на Дніпропетровщині В.Кущин заявив, що про створення автономії на сході України тепер можна говорити вільно і відкрито³⁰¹. Він закликав зібрати керівників Дніпропетровської, Запорізької, Харківської, і Одеської областей для розгляду можливості створення Південно-Східної автономії³⁰².

Крім того, десять депутатів облради спробували зібрати увесь депутатський корпус регіону, щоб ухвалити автономістську заяву і направити її до Верховної Ради³⁰³. Однак голова Дніпропетровської облдержадміністрації не підтримав пропозицію частини депутатського корпусу області ввійти до Південно-Східної автономії³⁰⁴. Так само міський голова Дніпропетровська І.Кулиниченко виступив із заявою по місцевому телебаченню, в якій засудив будь-які розколи, південні чи східні автономії, федерації та інші поділи країни³⁰⁵.

Одночасно учасники десятитисячних мітингів в Дніпропетровську протестували проти проведення сесії обласної ради, на якій депутати намагалися прийняти рішення про утворення Південно-Східної республіки³⁰⁶.

26 листопада 2004 р. певні спроби порозмірковувати на тему Південно-Східної автономії зробили і кримчани на зборах депутатів всіх рівнів. Проте, згадуючи недавній політичний досвід, голова Кримської Верховної Ради Б.Дейч відхилив ініціативу приєднатися до руху донбаських і харківських автономістів.

Сепаратистські дії пришвидшила Постанова Верховної Ради України “Про політичну кризу в державі, що виникла у зв’язку з виборами Президента України” від 27 листопада 2004 р. У ній результати повторного голосування з

³⁰⁰ Львова Е. Камо грядеши? // Зеркало недели. – 2004. – 4 декабря. – С.5.

³⁰¹ // Галичина. – 2004. – 27 листопада. – С.2.

³⁰² // Ежендельник “2000”. – 2004. – 3-9 декабря. – С.Е 8.

³⁰³ // Галичина. – 2004. – 27 листопада. – С.2.

³⁰⁴ Зварич О. “Махновщина” під проводом гаранта // Україна молода. – 2004. – 30 листопада. – С.4.

³⁰⁵ Брусилова А. Симпатії виборців розділилися, але ніхто не дозволить рвати на шматки державу // Голос України. – 2004. – 1 грудня. – С.4.

виборів Президента України 21 листопада 2004 р. визнали недійсними і була висловлена недовіра Центральній виборчій комісії³⁰⁷.

Негативну реакцію на сепаратистські заклики висловили державні і громадські інституції України і світу. Так, 28 листопада 2004 р. Рада національної безпеки та оборони України оголосила незаконними ідеї регіональних органів влади про створення автономії в Україні³⁰⁸. Проте тригодинне засідання Ради проходило без участі однієї з ключових осіб РНБО – прем'єр-міністра В.Януковича, який полетів на Сіверськодонецький регіональний з'їзд. За цієї ситуації Президент Л.Кучма не висловив незадоволення поведінкою прем'єр-міністра, що засвідчило його мовчазну згоду з планами керівників східних областей³⁰⁹.

Міністерство юстиції України визнало незаконними сепаратистські рішення Луганської облради. Принципову позицію зайняв і Голова Верховної ради України В.Литвин. Під час свого виступу на позачерговому пленарному засіданні Верховної Ради 27 листопада 2004 р. він зазначив: “Штучно, цілеспрямовано відбувається шантаж насамперед з боку і за ініціативи місцевих керівників при потуранні зверху через нав'язування сепаратистських рішень”³¹⁰.

Проти порушення територіальної цілісності України виступила корпорація “Індустріальний союз Донбасу” (ІСД) і металургійний комбінат “Запоріжсталь”. На думку керівництва ІСД, подальший неконтрольований розвиток політичного конфлікту в Україні міг призвести до масштабної економічної кризи³¹¹.

Сепаратистські кроки керівництва Донбасу засудила і частина громадськості регіону. Так, 5 депутатів Луганської міської ради створили фракцію “Сила народу” і заявили, що засуджують всі антиконституційні заяви,

³⁰⁶ // Час руху Опору. – Київ, 2004. – листопад. – С.2.

³⁰⁷ Постанова Верховної Ради України “Про політичну кризу в державі, що виникла у зв'язку з виборами Президента України (27 листопада 2004 р., №2214 – IV)” // Голос України. – 2004. – 30 листопада. – С.2.

³⁰⁸ // Голос України. – 2004. – 30 листопада. – С.5.

³⁰⁹ Зварич О. “Махновщина” під проводом гаранта // Україна молода. – 2004. – 30 листопада. – С.4.

³¹⁰ Литвин В. Ми недооцінили власний народ // Голос України. – 2004. – 30 листопада. – С.3.

³¹¹ Вечерние Вести. – 2004. – 2 декабля. – С.3.

спрямовані на розкол України³¹². Крім того, в Луганську діяли опозиційні газети – “Молодогвардієць” та “Луганчани”, які весь період передвиборчої кампанії відкрито підтримували В.Ющенка.

Проти розколу країни виступили й окремі керівники місцевої влади Донбасу. Зокрема, мер Сіверськодонецька висловив переконання, що Луганська область не може відокремлюватися від України³¹³. Одночасно на адреси вищих керівників держави надсилалися заяви жителів Донбасу з осудом сепаратистських дій керівництва східних областей України³¹⁴.

Ідею сепаратизму і федералізму засудили ректори Луганського національного педагогічного університету, Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут”, Харківського національного університету ім. В.Каразіна, а в Донецьку рада ректорів засудила сепаратизм, але обмовилась, що рішення Донецької облради не передбачає розколу і не суперечить Конституції України³¹⁵.

На події відгукнувся генеральний секретар ООН Кофі Аннан. Він наголосив на потребі збереження “єдності української нації, її суверенітету та територіальної цілісності”. На його думку, це питання було важливим не лише для України, а й для регіональної та міжнародної безпеки³¹⁶.

НАТО і Європейський Союз застерегли проти територіального розколу України. “Єдність України – життєво важлива”, – заявив в Брюсселі представник керівництва Європейського Союзу і посередник на переговорах в Києві Хав’єр Солана. З аналогічною заявою виступив генсек НАТО Яап де Хооп Схеффер, який підкреслив, що територіального розколу України в жодному випадку не можна допустити³¹⁷.

³¹² Ліщенко Ю. Сумчани і луганчани підтримали Віктора Ющенка // Високий замок. – 2004. – 1 грудня. – С.2.

³¹³ // Час руху Опору. – Київ, 2004. – листопад. – С.2.

³¹⁴ Хочемо жити в єдиній державі // Голос України. – 2004. – 1 грудня. – С.1.

³¹⁵ Кремень В. Студенты, исключенные по политическим мотивам, восстановлены // Зеркало недели. – 2004. – 11 декабря. – С.14.

³¹⁶ Генсек ООН удруге закликає до єдності // Голос України. – 2004. – 1 грудня. – С.1.

³¹⁷ <http://www.ng.ru/cis/2004-11-30/5blef.html>.

У свою чергу опозиційний Комітет національного порятунку на чолі з В.Ющенком висунув вимогу термінового порушення кримінальних справ проти губернаторів-сепаратистів³¹⁸.

Безумовно, такі дії регіональної влади не відображали реального волевиявлення людей, оскільки були ініційовані головами обласних адміністрацій – посадовцями не виборними, а призначуваними президентом. З більшою імовірністю можна говорити, що сепаратистські рішення були оприлюднені за погодженням чи навіть з ініціативи Президента України.

Проте залишається не зрозумілим, чи події розвивалися згідно зі сценарієм Л.Кучми – тобто як сепаратистська страшилка за столом переговорів з демократичною опозицією, чи вони вийшли за межі передбачуваного, і ображений В.Янукович зайняв окрему політичну позицію. Як відзначав відомий політолог В.Карасьов, автономістські заяви зі сторони ряду еліт промислового Сходу викликали певні тертя та напругу і всередині команди В. Януковича³¹⁹.

Лідер української опозиції В.Ющенко визначив наступним чином причини проявів сепаратизму: “Влада, яка повністю програла вибори, змагання зі своїми людьми, підкинула дуже небезпечну карту для політичної полеміки: сепаратизм. Це вона виношує ідею того, як створити східно-південну автономію. Ця ідея знаходиться в руках тих голів облдержадміністрацій, які були рекордсменами фальшування виборчого процесу: Донецької – Близнюк, Луганської – Єфремов, Харківської – Кушнар'єв. Прагнучи уникнути неминучої відповідальності за спотворення волевиявлення громадян та порушення інших законів, вони стали на дорогу розшматування нашої країни”³²⁰.

Сепаратистські тенденції губернаторів східних областей пов'язують також з їх фінансовими зловживаннями в минулому і страхом відповідальності. Зокрема, народний депутат Ю.Оробець в інтерв'ю газеті “Експрес” зазначив, що “основою фінансової могутності донецької групи є безконтрольне

³¹⁸ Фаріон І. Ющенко вимагає покарати сепаратистів // Високий замок. – 2004. – 29 листопада. – С.3.

³¹⁹ Карасев В. Низы не хотят по-старому, а верхи не могут по-новому // Еженедельник “2000”. – 2004. – 3-9 декабря. – С.Аб.

використання бюджетних коштів, які скеровували на потреби вугільної галузі”. Як встановили аудитори Рахункової палати України Є.Кушнар'ов і облдержадміністрація не по-цільовому використали 115-мільйонну субвенцію, виділену із держбюджету на соціально-економічний розвиток Харкова та у зв'язку із 350-річчям від часу його заснування³²¹.

28 листопада 2004 р. український прем'єр-міністр В.Янукович та мер Москви Ю.Лужков прибули до Луганська для обговорення створення автономії на півдні і сході України. Далі вони вирушили у Сіверськодонець для участі у з'їзді представників органів місцевого самоврядування південного сходу України³²². Цей з'їзд зібрав більш як 3,5 тисячі представників з 14 областей України, Криму і Севастополя. Участь у форумі взяли також 30 народних депутатів³²³, акредитацію отримало 108 журналістів, які представляли у тому числі, агентство “Рейтер”, газету “Вашингтон-таймс”, російські телекомпанії РТР, НТВ, ОРТ.

Офіційно тема з'їзду звучала: Суспільно-політична ситуація в країні і захист конституційного устрою³²⁴. Головним питанням з'їзду було обговорення можливості організації робочої групи з формування окремої податкової, банківської та фінансової систем південно-східних областей України.

На з'їзді вирішили створити Міжрегіональний союз органів місцевого самоврядування України і регіональної влади з центром його дислокації в Харкові³²⁵. На думку Б.Колесникова, “столицею” мав стати Харків, щоб не рахували Донецьк таким, що претендує на цю роль³²⁶. Було також утворено виконавчий комітет союзу в Харкові, в який мали увійти по 2 представники від названих областей³²⁷.

³²⁰ Фаріон І. Ющенко вимагає покарати сепаратистів // Високий замок. – 2004. – 29 листопада. – С.3.

³²¹ Стецишин О. Останній бій // Експрес. – 2004. – 9-16 грудня. – С.4.

³²² Балюк Н. Шантаж чи передумова надзвичайного стану? // Високий замок. – 2004. – 29 листопада. – С.1.

³²³ Антипова А. Стабільності хочуть усі. А хто розблокує ситуацію? // Голос України. – 2004. – 30 листопада. – С.5.

³²⁴ <http://www.rambler.ru/db/news/msg.html?mid=532388&s=15>

³²⁵ Антипова А. Стабільності хочуть усі. А хто розблокує ситуацію? // Голос України. – 2004. – 30 листопада. – С.5.

³²⁶ <http://www.investportal.spb.ru/schownews.php?sect=6&id=174>.

³²⁷ <http://www.podrobnosti.com.ua/power/2004/11/28/161844.html>.

У зверненні з'їзду до громадян України закликали до створення “міжрегіональних органів місцевого самоврядування і регіональних властей з метою об'єднання та координації їхніх зусиль для вироблення позицій і дій, спрямованих на стабільний розвиток територій, забезпечення життєдіяльності населення”³²⁸. Водночас було доручено на обласному та районному рівні почати розробляти структуру й положення про виконкоми³²⁹.

Було вирішено визнати В.Януковича вибраним президентом України, делегати закликали ігнорувати повторне голосування, якщо таке рішення прийме Верховний Суд. До того ж дії опозиції були названі антидержавними і антинародними, а у випадку визнання президентом В.Ющенко південно-східні області задекларували готовність провести референдум щодо автономії³³⁰.

Так, народний депутат Р.Богатирьова закликала не йти на повторні вибори Президента України, а провести народний референдум з утворення Південно-Східної республіки, до якої ввійдуть регіони, що проголосували за В.Януковича. Своє бачення дії влади в ситуації, що склалася, озвучив голова Луганської облдержадміністрації О.Єфремов: на місцях створювати комітети із захисту Конституції і робітничі дружини зі збереження порядку в країні. Делегати не приховували своїх симпатій до Росії, а голова Харківської облдержадміністрації Є.Кушнар'єв однією фразою окреслив можливі перспективи: “Від Харкова до Києва – 480 км., а до Москви – лише 400”³³¹.

Як окрема думка прозвучав заклик донецької облдержадміністрації про можливість створення навіть окремої Південно-Східної країни³³². В кулуарах з'їзду висловлювались ще неймовірніші ідеї: створити Новоросійську республіку в складі Росії на чолі з мером Москви Ю.Лужковим³³³.

Ставлення до сепаратистських ідей, які прозвучали у Сіверськодонецьку, прем'єр-міністр В.Янукович висловив у своєму виступі на з'їзді: “Я ніколи не

³²⁸ Бублик М., Іриніна А. Донбас із столицею в Харкові і рукою Москви у своїх нутрощах? // Україна молода. – 2004. – 30 листопада. – С.5.

³²⁹ Куш П. “Януковича або Україну” // Україна молода. – 2004. – 30 листопада. – С.5.

³³⁰ // Сьогодні. – 2004. – 30 листопада. – С.2.

³³¹ Антипова А. Стабільності хочуть усі. А хто розблокує ситуацію? // Голос України. – 2004. – 30 листопада. – С.5.

³³² Зварич О. “Махновщина” під проводом гаранта // Україна молода. – 2004. – 30 листопада. – С.4.

зраджу вас, я завжди буду йти разом із вами. І те, що ухвалите ви, буде для мене законом”³³⁴. 29 листопада 2004 р. він заявив, що допускає можливість територіального розколу України і відокремлення від неї східних і південних регіонів. Це мало відбутися, зі слів Януковича, якщо не був би знайдений компроміс між опозицією і владою. Хоча уже на наступний день прем’єр заявив, що на з’їзді в Сіверськодонецьку він просто стримував сепаратистів³³⁵.

Гасла Всеукраїнського з’їзду народних депутатів і депутатів місцевих рад у Сіверськодонецьку підпадали під статтю 110 Кримінального кодексу України*. Крім того, відповідно до ст.73 Конституції України питання про зміну території України вирішується виключно на всеукраїнському референдумі, а не регіональному, а ст.157 Основного закону взагалі не допускає будь-яких змін до Конституції, які торкаються цілісності держави.

Кримінально відповідальними можна трактувати також дії, спрямовані на порушення Конституції України, змістом яких було проголошення нової автономії в Україні, що не тягнуло за собою зміни меж території або державного кордону України. Такі дії за певних обставин слід вважати перевищенням службових повноважень, – як дії, що вочевидь виходять за межі наданих відповідним службовим особам прав чи повноважень (ст. 365 Кримінального кодексу України). Якщо дії, пов’язані зі створенням нової автономії неконституційним шляхом, вчинюються не службовими особами, то вони можуть кваліфікуватися як злочин, передбачений ст.353 Кримінального кодексу України – самовільне присвоєння владних повноважень службової особи, а заклики до

³³³ Зушик Ю. Запад – Восток // Корреспондент. – К., 2004. – 4 декаб. – С.32.

³³⁴ Олійник М. Як у Сіверодонецьку у князків бавилися // Вечірня газета. – 2004. – 3-9 груд. – С.5.

³³⁵ Зушик Ю. Запад – Восток // Корреспондент. – К., 2004. – 4 декаб. – С.34.

* Частиною 2 ст.110 Кримінального кодексу України визначено, що умисні дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону на порушення порядку, встановленого Конституцією України, вчинені особою, яка є представником влади, або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або поєднані з розпалюванням національної чи релігійної ворожнечі, караються обмеженням або позбавленням волі на строк від трьох до п’яти років (Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 р. / За ред. М.І.Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Каннон, А.С.К., 2002 –С.247).

вчинення таких дій не службовими особами – як підбурювання до цього злочину³³⁶.

Викладене свідчило, що спроба будь-якої регіональної влади України самостійно проголосити у тій чи іншій частині України, у тій чи іншій формі автономію своєї області носило антиконституційний характер. Дії і рішення, які носили незаконний сепаратистський характер, уже в момент їх здійснення були достатньо задокументовані. На думку доктора юридичних наук М.Мельника, запізнiла і неадекватна небезпеці здійснених дій правова реакція була обумовлена зовсім не труднощами встановлення фактичних обставин чи проблемами їх правової оцінки, а політичною кон'юнктурою³³⁷.

Пізніше учасники Сіверськодонецького з'їзду відмовлялися від сепаратистських гасел і виправдовували свою участь у зібранні іншими причинами. Так, Є.Кушнар'ов всередині грудня 2004 р. заявляв, що займав на Сіверськодонецькому з'їзді державницьку позицію, оскільки “за рахунок присутності помірних політиків (до яких політик відносив і себе – С.А.) ми змогли вивести цей з'їзд в рішеннях на абсолютно нормальний рівень”³³⁸. Чи не найвідвертіше свої сепаратистські заклики під час Помаранчевої революції Е.Кушнар'ов мотивував під час інтерв'ю радіо “Ера” 14 січня 2005 р. Зокрема, він зазначив: “Поговоримо про сепаратизм. Я абсолютно переконаний, що це слово...було дуже влучно і своєчасно вкинуте в суспільну свідомість з тим, щоб відволікти увагу принаймні половини України від того безладдя, беззаконня, яке творилося на Західній Україні і в Києві”³³⁹.

Натомість голова Луганської облради В.Тихонов відстоював думку, що Сіверськодонецьк став наслідком негативного ставлення влади до місцевого самоуправління. Негативний відгук сил на чолі з В.Ющенком на сепаратистський з'їзд він пояснював страхом перед “ною децентралізованою системою

³³⁶ “Про запобігання проявам сепаратизму в Україні, які загрожують суверенітету й територіальній цілісності держави”. З виступу Голови Верховної Ради України В.М.Литвина 30 листопада 2004 року // Голос України. – 2004. – 1 грудня. – С.2.

³³⁷ Примаченко А. Дело И.Брюховецкого...оказалось уголовным // Зеркало недели. – 2004. – 4 декабря. – С.4.

³³⁸ <http://bel.com.ua/news/news.body.cgi?category id=1&msg id=45547>

³³⁹ <http://www.kushnaryov.com/interviews/446434a6dcb24/>.

державного управління, в якій важливу роль буде відігравати місцеве управління”³⁴⁰.

Політика залякування сепаратизмом яскраво проявилася у висловлюваннях одного з керівників виборчого штабу В.Януковича В.Коновалюка. Так, на запитання “Чи є в Донбасу можливості формувати свій бюджет, армію, грошову одиницю?” політик відповів: “Можна спробувати. Але сьогодні так питання не стоїть”³⁴¹. Апологети Сіверськодонецького з’їзду пояснювали сепаратизм також тим, що для п’ятнадцяти мільйонів українців В.Ющенко уже ніколи не буде президентом, ні після п’ятнадцятого голосування, ні після десятого рукопокладання на Біблію³⁴².

Один з лідерів опозиційного “Блоку Юлії Тимошенко” О.Турчинов відзначив, що схему Донецько-Криворізької республіки проробляли аналітики В.Пінчука ще до початку виборчої кампанії, щоб не втратити “Криворіжсталь”, свої трубні заводи, свої металургійні підприємства, ГОКИ-шмоки, які вони незаконно приватизували. Натомість зять Президента Л.Кучми народний депутат В.Пінчук в інтерв’ю “Українській правді” спростував заяву Ю.Тимошенко, що він є автором проекту сепаратизму в Україні³⁴³.

Л.Кучма досить обережно і неконкретно висловився щодо дій, скерованих на порушення територіальної цілісності України. Під час зустрічі з В.Литвином 28 листопада 2004 р. він зазначив: “Ідеї, які висловлюють органи місцевого самоуправління, керівники місцевих органів державної влади, не відповідають ні Конституції, ні українському законодавству”³⁴⁴. Така поведінка гаранта засвідчила, що сепаратистські дії робились з його благословення. Доказати факт особистої координації, який передбачав телефонні команди Л.Кучми губернаторам Півдня і Сходу, складно, хоч деякі розмови з головами облдержадміністрацій відбувалися при свідках. Але на користь версії активної позиції Президента в даному випадку свідчить участь у Сіверськодонецькому

³⁴⁰ Тихонов В. Есть ли выход из тупика? // Комсомольская правда в Украине. – 2004. – 17 декабря. – С.6.

³⁴¹ Коновалюк В. Сепаратна криза // Галицькі контракти. – 2004. – 6 грудня. – С.36.

³⁴² Кононов С. Запад есть Запад, Восток есть Восток... // Событие. – Харьков, 2004. – 23-29 декабря. – С.9.

³⁴³ Турчинов О. Схема Донецько-Криворізької республіки пророблялася аналітиками Пінчука // Високий замок. – 2004. – 30 листопада. – С.5.

з'їзді відданих і врівноважених губернатора Дніпропетровської області В.Яцуби і голови Верховної Ради Автономної республіки Крим Б.Дейча³⁴⁵.

Заяви про розкол також створювали необхідний фон, щоб Л.Кучма міг ввести надзвичайний стан для збереження територіальної цілісності країни. Багато хто сподівався, що це допомогло б звести нанівець акції опозиції і відновити електоральні позиції Януковича³⁴⁶.

Існують думки, що сепаратистські заклики керівників східних областей – це звичайна політична технологія, яка розроблялася російськими політтехнологами у штабі В.Януковича (можливо, з відома російського президента В.Путіна)³⁴⁷. Тільки під час кампанії технологи розробляли стратегію розколу свідомості виборців. Їхньою основною “фішкою” було нацьковування сходу і заходу, розпалювання міжнаціональної ворожнечі, розкол за мовною, релігійною ознакою³⁴⁸.

Ще перед другим туром віце-президент Академії геополітичних проблем Л.Іванов озвучив, що після 21 листопада 2004 р. “западенці не визнають результатів виборів (перемоги Януковича), після чого відбудеться розшарування української політичної влади, і з'являться нові політичні, а потім і географічні кордони, що може вилитися у кровопролиття. Потім по лінії такого розколу вводяться натівські війська, в Криму – з відвертим переважанням турецьких сил, так що сепаратистські тенденції там будуть тільки посилюватися...”³⁴⁹.

Участь у сепаратистських закликах мера Москви Ю.Лужкова, як професійного провокатора, шовініста і українофоба, може лише свідчити, що за цією технологією стояли не лише російські політтехнологи, за цим стояв Кремль³⁵⁰. Відзначимо, що соратники мера Москви по партії “Єдина Росія” висловилися на підтримку колеги, що взяв участь у Сіверськодонецькому з'їзді.

³⁴⁴ <http://www.strana.ru/stories/04/10/29/3567/234166.html>

³⁴⁵ Мостовая Ю. Украина разбилась на счастье? // Зеркало недели. – 2004. – 11 декабря. – С.4.

³⁴⁶ <http://www.investportal.spb.ru/schownews.php?sect=6&id=174>.

³⁴⁷ Жовтяк Е. Чрезвычайное положение продлилось один час // Еженедельник “2000”. – 2004. – 3-9 декабря. – С.А5.

³⁴⁸ Балюк Н. Шантаж чи передумова надзвичайного стану? // Високий замок. – 2004. – 29 листопада. – С.1.

³⁴⁹ Голос Донбасса.– Донецк, 2004. – 12 ноября. – С.2.

³⁵⁰ Балюк Н. Шантаж чи передумова надзвичайного стану? // Високий замок. – 2004. – 29 листопада. – С.1.

Крім того, за словами народного депутата І.Осташа, Російський клуб, що був пов'язаний з головним стратегом В.Януковича – Г.Павловським, фрахтував літаки, на яких звозилися учасники Сіверськодонецького зібрання³⁵¹.

1 грудня 2004 р. представник Донбасу – секретар Донецької міськради М.Левченко виступив перед зібранням Держдуми Росії і закликав Росію підсилити свої позиції. Політик засудив Верховну Раду за відставку уряду Януковича і потрактував це як протиправні дії українського парламенту. Говорив посланець Донецька і про Південно-Східну автономію, ідея якої, як він вважав, лежала не у відокремленні від України, а тільки у федералізації³⁵². Крім того, перший заступник голови Держдуми Російської федерації Л.Сліска висловила готовність приєднатися до групи депутатів на чолі з В.Жириновським, який збирався 3 грудня 2004 р. провести в Донецьку, Запоріжжі, Дніпропетровську, Харкові й Сімферополі мітинги на підтримку В.Януковича³⁵³.

Як писав американський експерт В.Сокоор в “Уолл Стріт Джорнал”, Росія розробила “федеральні” проекти для створення “федеративних одиниць” під протекторатом Москви на територіях інших держав. В.Сокоор зазначав, що наступним кроком є “неофіційна, але фактична абсорбція цих одиниць у російську орбіту й маніпулювання відносинами між центром “федеративної” держави і її складовими шляхом нацьковування їх одне на одного”³⁵⁴.

За даними відкритих джерел, в адміністрації російського президента існували варіанти залучення нашої країни в орбіту “ліберальної імперії”. Луганська, Донецька, Одеська і Харківська області, а також Крим бачились стратегами розвалу Української держави основними болючими точками, а в більш “м'якому” варіанті реінтеграції України – окремими частинами. В останньому випадку передбачалося дві версії: революційна і поступова, легітимна. Революційний шлях – це самовідокремлення східних і південно-східних областей і проголошення ними автономії за прикладом Придністров'я і Абхазії. Легітимний

³⁵¹ Кульчинський Р. Начальник Донбасу // Галицькі контракти. – 2004. – 6 грудня. – С.22.

³⁵² Злазь С. “Рило” в “шабаші” // Україна молода. – 2004. – 3 грудня. – С.2.

³⁵³ Російські вояжери // Голос України. – 2004. – 1 грудня. – С.4.

³⁵⁴ Лемешко О. “Донецькі” виконують сценарій московських ляльководів // Високий замок. – 2004. – 8 грудня. – С.2.

шлях – це конституційно закріплена федералізація України з наступною трансформацією цих областей у зони широкої автономії³⁵⁵.

Ця думка підтверджується виступами в пресі під час Помаранчевої революції директора Інституту країн СНД К.Затуліна. Він розцінював розкол України як доконаний факт, але, на його думку, для Сходу і Півдня (С.А. – відповідно для Росії) вигіднішим було створення двоєдиної України, за зразком Бельгії, де є дві самостійні общини. Натомість за умови розколу на дві держави за Заходом залишався б Київ, що дало б підстави Західній Україні вважати себе “більш справжньою”, а інших – сепаратистами³⁵⁶. Безумовно, такий поділ дозволив б Росії здійснювати більший контроль над Україною.

Натомість результати проведеного на початку грудня 2004 р. соціологічного опитування в більшості регіонів України засвідчили, що тільки 23,8% респондентів підтримали рішення Сіверськодонецького з'їзду, 13,2% – не висловили підтримки, але до зборів делегатів східних і південних областей віднесли з розумінням. Більшість же респондентів (64,8%) прийняті на з'їзді рішення засудили³⁵⁷.

36,8% противників сепаратизму назвали сіверськодонецькі рішення антиконституційними; 21,4% соборників були впевнені, що за цим форумом ховаються спроби старої влади знайти додатковий важіль тиску на опозицію під час переговорів з її лідерами; 18,6% – таким чином місцеві керівники і олігархи намагаються ухилитися від відповідальності. Серед тих, хто саме так оцінював з'їзд в Сіверськодонецьку, більшість (70,2%) становили жителі Західної і Центральної України³⁵⁸.

Цікаво, що 20,1% опитаних вважали, що населення східних регіонів в випадку їх автономізації стане жити краще, 19,6% – були впевнені в зворотньому, а 52,6% – думали, що нічого не зміниться. Відзначимо також, що 70,4% респондентів заявили про необхідність того, щоб державні органи жорстко стояли на позиції цілісності країни. Вихід зі складу України не підтримувала

³⁵⁵ Пересадько І. Око сепаратиста // Українська газета. – 2005. – 19-25 січня. – С.7.

³⁵⁶ Затулин К. Родина Тараса Шевченка стане Бельгією? // Аргументы и факты. – 2004. – №49. – С.4.

³⁵⁷ <http://www.versii.com.ua/telegraf/material.php?id=3434&nomer=241>.

переважна більшість громадян країни. Мабуть, через це відкриття кримінальних справ СБУ і Генпрокуратурою за фактами сепаратизму підтримали 59,6% опитаних³⁵⁹.

У той же час політичні страйки і сепаратистські заклики загострювали соціально-економічну ситуацію в країні. В Києві через Помаранчеву революцію не працювали біля 10% підприємств малого і середнього бізнесу, а в цілому по країні – біля 5%³⁶⁰. Політичний страйк і розпалювання після 21 листопада 2004 р. сепаратистських настроїв в окремих регіонах спричинило паніку в банківському секторі. Вкладники банків у Донецькій, Луганській та Харківських областях лише за один день після цієї недолугої ініціативи зняли з депозитних вкладів 90 мільйонів гривень. Отже, населення остерігалось радикальних сепаратистських закликів та не підтримало їх³⁶¹.

Натомість 28 листопада 2004 р. Донецька облрада розпочала розгляд можливості введення надзвичайного стану в області і проведення референдуму щодо відокремлення*. В підсумку облрада висловила недовір'я Верховній Раді у зв'язку з визнанням результатів другого туру виборів президента недійсними і попросила прем'єр-міністра В.Януковича приступити до виконання обов'язків президента України. Крім того, був створений виконавчий комітет облради, якому передавались функції виконавчої влади в регіоні (до цього часу вони знаходились в руках губернатора). Його було запропоновано очолити голові держадміністрації А.Близнюку³⁶².

Створювалась також місцева міліція за рахунок засобів обласного бюджету. 5 грудня 2004 р. депутати вирішили провести референдум про

³⁵⁸ <http://www.versii.com.ua/telegraf/material.php?id=3434&nomer=241>.

³⁵⁹ <http://www.versii.com.ua/telegraf/material.php?id=3434&nomer=241>.

³⁶⁰ Черников А. Экономика от Ю до Я // Корреспондент. – К., 2004. – 4 декабря. – С.50.

³⁶¹ Підвисоцький Р. Сепаратизм – загроза економічної стабільності // Демократична Україна. – 2004. – 1 грудня. – С.7.

* Наміри та дії представників органів регіональної влади України суперечили конституційним нормам та чинному законодавству України, що унеможливило будь-яку імплементацію прийнятих рішень. Так, відповідно до Ст.2 Конституції України, наша держава є унітарною, а її територія – в межах існуючого кордону – цілісною і недоторканою. Виключно всеукраїнським референдумом вирішуються питання про зміну території України (Ст.73). У свою чергу, Всеукраїнський референдум моіг бути призначений Президентом України, Верховною Радою України та проголошений за народною ініціативою на вимогу не менше як 3-х млн. громадян, які мають право голосу, за умови, що підписи про призначення референдуму зібрано не менш як у двох третинах областей і не менш як по сто тисяч підписів у кожній області (Ст.72).

створення Донецької республіки в складі федеративної України³⁶³. Проти голосував тільки один із депутатів³⁶⁴.

Після того, як на нараді 29 листопада 2004 р. Президент Л.Кучма і прем'єр-міністр В.Янукович висловились за неподільність України і неприпустимість порушення її конституційного устрою, стало очевидним: Південно-Східної автономії не буде. Цьому посприяли виголошені антисепаратистські заяви кількох головних діючих осіб ПiСУАРу – губернаторів, насамперед Є.Кушнар'ова та впливових на Сході країни бізнесменів та політиків³⁶⁵. Крім того, консул Російської Федерації в Харкові А.Яковлев після спільної зустрічі з Є.Кушнар'овим 29 листопада 2004 р. теж відмежувався від сепаратистських ідей і виступив за єдину та неподільну Україну³⁶⁶.

Відзначимо, що крім представників Донбасу, Харківщини, Одещини, активну участь у Сіверськодонецькому з'їзді взяли 136 запоріжців на чолі з головою облдержадміністрації В.Березовським і міським головою Запоріжжя Є.Карташовим. Відзначимо, що жоден з органів представницької влади регіону не наділяв членів делегації повноваженнями не тільки для прийняття яких-небудь рішень, але й участі у з'їзді³⁶⁷.

Проте пізніше мера Запоріжжя Є.Карташова виправдовували, що він не закликав до жодного розколу і навіть “посмів” назвати В.Януковича “кандидатом в Президенти”, а не Президентом³⁶⁸. Натомість уже 29 листопада 2004 р. голова правління “Запоріжсталь” Герой України В.Сацький (довірена особа кандидата в президенти В.Януковича) виступив “проти всіх, хто закликає до розколу нашої Батьківщини”. Незаконні антиконституційні дії влади засудили

³⁶² Лелюх Е. За Донецкую Республику проголосуют в воскресенье // Сегодня. – 2004. – 30 ноября. – С.3.

³⁶³ Лелюх Е. За Донецкую Республику проголосуют в воскресенье // Сегодня. – 2004. – 30 ноября. – С.3.; Куш Л. Силіові сценарії і сепаратистські настрої // Голос України. – 2004. – 30 листопада. – С.5.

³⁶⁴ Куш П. “Януковича або Україну” // Україна молода. – 2004. – 30 листопада. – С.5.

³⁶⁵ Зварич О. ПiСУАР не працює // Україна молода. – 2004. – 1 грудня. – С.5.

³⁶⁶ Салімонович Л. Сепаратист перетворився на демократа // Україна молода. – 2004. – 1 грудня. – С.5.

³⁶⁷ Писковий В. Крепчают правды – хиреет истина // Зеркало недели. – 2004. – 4 декабря. – С.5.

³⁶⁸ Василенко Б. О цветовой гамме Запорожья и продажности журналистов // Суббота плюс. – Запорожье, 2004. – 23 декабря – 2 января. – С.6.

запорізькі письменники, розширене засідання секретаріату обласної організації Національної спілки журналістів³⁶⁹.

Проте обласна влада запланувала на 30 листопада 2004 р. нараду регіональних депутатів всіх рівнів і позачергову сесію облради. Але після 5 годин бесіди з гарантом рішучості у керівників місцевих радикалів стало менше, а тому прийшлося обмежитися лише зборами, які обговорили суспільно-політичну ситуацію в державі і області. Однак сепаратистські ідеї як спосіб захисту можновладців від можливих змін в державі в завуальованій формі все-таки прозвучали на зборах. Так, один з пунктів резолюції депутатських зборів в Запоріжжі звучав: “Залишаємо за собою право в випадку загострення ситуації на адекватні дії в інтересах регіону”³⁷⁰.

Сепаратистські заклики на шпальтах запорізьких газет звучали і після офіційного рішення Верховного Суду України про невизнання результатів II туру президентських виборів. Так, газета “Наше місто Токмак” напередодні III туру підсумувала: “Україна готова до розпаду, чи до федеративного устрою. Третього, здається, не дано”³⁷¹.

Відзначимо також, що 30 листопада 2004 р. Генеральна прокуратура України відкрила кримінальну справу за фактом посягання на територіальну цілісність і недоторканість України, здійснення умисних дій, спрямованих на насильницьку зміну і повалення конституційного устрою, на захоплення державної влади³⁷².

Зважаючи на вищеназвані обставини, на прес-конференції 30 листопада 2004 р. голова Донецької облдержадміністрації А.Близнюк уже заявив, що місцевий референдум, запланований на 5 грудня, не відбудеться, оскільки згідно з законом його проведення здійснюється не раніше, ніж за місяць і не пізніше, ніж за два місяці після відповідного рішення ради³⁷³.

³⁶⁹ Писковий В. Крепчают правды – хиреет истина // Зеркало недели. – 2004. – 4 декабря. – С.5.

³⁷⁰ Писковий В. Крепчают правды – хиреет истина // Зеркало недели. – 2004. – 4 декабря. – С.5.

³⁷¹ Малый О.В. Украина: стоятъ, бояться! В стране выборы, Правительственный переворот или беспредел? // Наше місто Токмак. – Токмак, 2004. – 16 грудня. – С.1.

³⁷² Хрусталеv А. За “самостийность” ответит? // Комсомольская правда в Украине. – 2004. – 1 декабря. – С.4.

³⁷³ Рыкова Н. Донецк пошел по стопам галичан // Еженедельник “2000”. – 2004. – 3-9 декабря. – С.В2.

Говорячи про референдум, керівник області попросив не вживати слово “автономія” і відкинув звинувачення у сепаратизмі: “Ніхто не має права заявляти, що Донбас коли-небудь ініціював питання відокремлення. Цього не було, немає і не буде”. “Ми напишемо на основі кращого світового досвіду дуже гарну Конституцію і запропонуємо її українському парламенту як думку народу Донбасу” – сказав голова облдержадміністрації³⁷⁴.

Позачергова сесія Донецької обласної ради 1 грудня 2004 р. прийняла рішення провести обласний консультативний референдум 9 січня 2005 р. На голосування мало бути поставлено пропозицію внести зміни до Конституції про надання Донецькій області статусу самостійного суб’єкта у складі федерації в межах територіальної цілісності України. Не виключалося внесення до бюлетенів інших питань, зокрема про надання російській мові статусу державної. Фінансування референдуму мало здійснюватися за рахунок коштів обласного бюджету у розмірі двох мільйонів гривень³⁷⁵.

Проте у виступах на сесії звучали і більш радикальні заклики. Так, ветеран шахтарського страйкового руху М.Крилов вимагав жорсткішої поведінки: “Вистачить принижуватися і виправдовуватися! Ми на підприємствах створюємо робітничі дружини, хочемо не тільки фізично захистити свої сім’ї, але і свій вибір”³⁷⁶.

Натомість мер Донецька О.Лук’янченко в інтерв’ю “Інтерфаксу” запевнив, що всі дії будуть проводитися в межах існуючого законодавства України і ніяких протизаконних дій не відбувається³⁷⁷. Голова Луганської облдержадміністрації О.Єфремов виправдовував свою сепаратистську діяльність настроями населення краю: “Я не боюся втратити посаду, тому буду до кінця відстоювати інтереси населення регіону”³⁷⁸.

30 листопада 2004 р. Харківська обласна рада скасувала більшість рішень надзвичайної сесії від 26 листопада 2004 р. “Про заходи щодо стабілізації суспі-

³⁷⁴ Зберегти гідність, суверенітет і територіальну цілісність держави // *Голос України*. – 2004. – 2 грудня. – С.3.

³⁷⁵ Зберегти гідність, суверенітет і територіальну цілісність держави // *Голос України*. – 2004. – 2 грудня. – С.3.

³⁷⁶ Мармазов Р. Шахтеры требуют быть жестче // *Комсомольская правда в Украине*. – 2004. – 2 декабря. – С.4.

³⁷⁷ Ковальчук И. Донбасс займется самоопределением после Рождества // *Сегодня*. – 2004. – 2 декабря. – С.3.

³⁷⁸ Зберегти гідність, суверенітет і територіальну цілісність держави // *Голос України*. – 2004. – 2 грудня. – С.3.

льно-політичної ситуації в області”. Зокрема, було зупинено дію пунктів про створення виконавчих комітетів обласної та районних рад, про обрання головою облвиконкому голови облдержадміністрації Є.Кушнарьова, про підпорядкування йому обласної, залізничної міліції, управління МВС та обласної телерадіокомпанії, про припинення відрахувань коштів до держбюджету, про тимчасове припинення передач телекомпанії “Ера”, 5-го та 7-го телеканалів. Депутати вилучили з рішення слова, за якими Є.Кушнарьову давалося доручення терміново обговорити з керівниками рад східних та південних областей питання створення східно-південної автономії³⁷⁹.

Значну увагу проблемі сепаратизму було приділено на засіданнях українського парламенту. Так, В.Литвин у своєму виступі у Верховній Раді України 30 листопада 2004 р. передумовою уникнення подальшого розколу назвав досягнення взаємної домовленості “про незастосування до прихильників однієї чи іншої сторони жодних репресій”³⁸⁰. Лідер фракції “Регіони України” Р.Богатирьова прокоментувала ситуацію наступним чином: “Жоден виборець східної і південної частини України не закликає до сепаратизму, вони хочуть посадити нас з вами за стіл переговорів”³⁸¹. Цими словами політик фактично підтвердила, що керівники східних областей України використовували сепаратистські заяви з ціллю шантажу демократичної опозиції.

Задля підтримання напруги в Донецькій і Луганській областях в умовах Помаранчевої революції регулярно проводилися мітинги на підтримку В.Януковича. Так, вранці 27 листопада 2004 р. донецька влада зібрала на центральній площі 10-12 тисяч офісних чиновників і студентів. Перед мітингом виступив голова Донецької облдержадміністрації А.Близнюк і оголосив план, згідно якого в трудових колективах мали бути проведені збори з питання

³⁷⁹ Брусилова А. Симпатії виборців розділилися, але ніхто не дозволить рвати на шматки державу // Голос України. – 2004. – 1 грудня. – С.4.

³⁸⁰ “Про запобігання проявам сепаратизму в Україні, які загрожують суверенітету й територіальній цілісності держави”. З виступу Голови Верховної Ради України В.М.Литвина 30 листопада 2004 року // Голос України. – 2004. – 1 грудня. – С.2.

³⁸¹ Бенъ А. Надається шанс вивести державу з кризи // Голос України. – 2004. – 1 грудня. – С.2.

створення автономії. А потім “ініціативу знизу” планували підхопити на позачерговій сесії облради³⁸².

Маніфестантів в умовах інформаційних маніпуляцій підживлювали ідеї про економічну могутність Донеччини на тлі загальноукраїнської економіки, що “фашисти у вишиванках весь Донбас на коліна поставлять”, а також спекуляції на російській ідеї³⁸³. Відзначимо також, що спроби зібрань “помаранчевих” у Донецьку наштотувалися на силову протидію найнятих місцевим керівництвом “спортсменів” – там опозицію як мінімум “витісняли” геть³⁸⁴.

У числі доказів автономізації Донеччини ідеологи сепаратизму називали:

- 1) етнічні умови (питання віросповідання, належність до конфесій, мовні аспекти);
- 2) історичні умови і різні оцінки минулого між Сходом і Заходом України;
- 3) особливості геополітичного становища окремих областей України;
- 4) різні економічні можливості регіонів³⁸⁵.

Помаранчеву революцію намагались пов’язати з релігією. Події трактувалися як “чергова спроба антихристиянських сил втягнути нашу Вітчизну в глибини хаосу і безпорядку...” через “зоологічну ненависть до православ’я, до Святої Русі – колиски народу – богоносця”³⁸⁶.

За повідомленнями з Донецької і Луганської областей, які отримували журнал “Кореспондент”, ідея відокремлення від України постійно поширювалася на мітингах в підтримку В.Януковича³⁸⁷. Американський журналіст Дж.Рудницький, який перебував в Донецьку під час революції, відзначав, що в місті відбуваються тільки організовані зверху мітинги і демонстранти підтримували те, що говорила місцева влада. У зв’язку з цим для стабілізації ситуації в регіоні журналіст пропонував: “Створіть ситуацію, яка задовільнить місцеву владу, і протести в Донецьку щезнуть. Дайте чиновникам гарантії імунітету від

³⁸² Коробчук С. Донецьк: трудные уроки демократии // Вечерние вести. – 2004. – 2 декабря. – С.2.

³⁸³ Пахолко О. “Оранжевая гадина” // Экспрес. – 2004. – 10-12 грудня. – С.13.

³⁸⁴ Лиховій Д. Тому що держава – це не Я // Україна молода. – 2004. – 11 грудня. – С.4.

³⁸⁵ Василенко В.Н. Есть ли у Донбасса шанс? // Газета в газете. – Донецьк, 2004. – 16 декабря. – С.2.

³⁸⁶ Боклан А. Бесы // Известия Луганщины. Газета Луганского областного Совета. – 2004. – 21 декабря. – С.3.

покарань і продовження контролю над їх регіонами і сепаратистська риторика припиниться”³⁸⁸.

Мотивацію поведінки виборців Донбасу яскраво описав на Інтернет-ресурсі один з жителів Донецька: “Я не скажу нічого нового... але люди вважають себе громадянами Донбасу, а не України. Все це постійно підігривається – все місто завішане плакатами з зображеннями шахтарів і металургів. Надписи на них відповідні: “Це твій Донбас”, “Донбас – твоя Батьківщина” і т.д. Ще там побутує думка, що Ющенко ненавидить Донбас і буде хоронити там ядерні відходи зі всієї Європи... На рахунок російської мови і культури правда: всі бояться поголовної українізації”³⁸⁹.

У пресі, підконтрольній донецьким олігархам, спотворювалися події Помаранчевої революції, створювалась видимість загальної підтримки донецьким регіоном ідеї створення автономії. Так, Л.Гордєєва, координатор Російської общини України в Донбасі у тижневику “2000” переконувала читачів, що Донецька область – це “донор, який віддає левову долю в бюджет країни, отримує звідти кришки”, акцентувала увагу на бідності Західної України, на небажанні галичан сплачувати податки з закордонних заробітків”³⁹⁰.

Натомість Помаранчева революція трактувалась як те, що “вічно дотовані придатки в вигляді західних областей запалились під впливом зовнішніх факторів (і тепер завдають болю і незручностей всій країні, всьому організму країни)”³⁹¹.

Людей переконували, що “народ, налаштований на працю, не ходить по майданах Незалежності” і, що телебачення показує “Хрещатик і бомжів, які гриються біля вогнищ”³⁹². Були ще більш радикальніші статті, де Україна порівнювалась з дитиною, що “народилася недоношеною, із травмами, несумісними з життям”. Передбачалося, що “Галичина відійде до Польщі, яка

³⁸⁷ Зушик Ю. Запад – Восток // Корреспондент. – К., 2004. – 4 декабря. – С.34.

³⁸⁸ Рудницький Д. Бумажные тигры Донецка // Корреспондент. – К., 2004. – 4 декабря. – С.55.

³⁸⁹ Новели Помаранчевої Революції / [ред.-упор.: Дзіковський П., Миронов О., Солодько П.]. – Дрогобич: Вид. фірма “Відродження”, 2005. – С.36.

³⁹⁰ Гордєєва Л. Не додавайте нас до суверенитета // Еженедельник “2000”. – 2004. – 3-9 декабря. – С.В3.

³⁹¹ Сумкин В. Воспаление придатков // Еженедельник “2000”. – 2004. – 3-9 декабря. – С.В3.

отримає змогу повернути власність...Лівобережна Україна приєднається до Росії”³⁹³. Зрештою жителів регіону переконували, що “федеративний устрій мають багато економічно високорозвинутих держав... і посилення регіонів, посилило б нашу країну”³⁹⁴.

Спроби створення Південно-Східної Української республіки викликали активний відгук на шпальтах російських газет. Так, “Литературная газета” в основному негативно прореагувала на Помаранчеву революцію, відстоювалася думка, що внаслідок революції “людей бажаючих жити в Південно-Східній Українській республіці значно більше, ніж тих, хто проголосував за В.Януковича на минулих виборах”. Крім того, російські журналісти акцентували увагу, що громадяни ПіСУАРу “насправді не проти жити в Росії”³⁹⁵.

Журналісти “Эхо планеты” висловлювали нерозуміння вимог опозиції притягнути до відповідальності посадових осіб, які “загрожували територіальній цілісності України”³⁹⁶. Натомість “Аргументы и факты” навіть звинувачували російську владу у відсутності підтримки сепаратистських ідей: “Схід, Південь України тим часом бурлить. Російське телебачення не дає ці картинки в ефір. Проросійські області бояться, що Росія їх кинула”³⁹⁷.

Тональність телеканалу “ГРТ” (знаходиться під контролем адміністрації президента Росії) свідчила, що офіційна Москва, безумовно, підтримувала В.Януковича, а також приховано – ідею федералізації і створення Південно-Східної республіки³⁹⁸. Безумовно такий підхід до українських проблем, можливо, і відповідав російським національним інтересам, але його важко назвати дружнім щодо України як держави.

Влада східних областей України також сприяла появі звернень трудящих на свою підтримку. Так, у зверненні від гірників Луганщини до Президента

³⁹² Титов В. Палатками озимые не накроешь, апельсинами трактора не заправишь // Вперед. – Артемовск, 2004. –22-23 грудня. – С.5.

³⁹³ Атаманчук Г. Держава Україна: випадковість чи необхідність // Еженедельник “2000”. – 2004. – 17-23 декабрю. – С.В5.

³⁹⁴ Голоперов В. Главная цель – повышение жизненного уровня людей // Вперед. – Артемовск, 2004. –22-23 грудня. – С.3.

³⁹⁵ Переяславская Р. Свои и “наши” // Литературная газета. – Москва, 2004. – 8 декабрю. – С.2.

³⁹⁶ Джалагония В. Выборы на Украине. В чьи ворота пенальти? // Эхо планеты. – 2004. – 10-23 декабрю. – С.5-9.

³⁹⁷ // Аргументы и факты. – 2004. – №49. – С.4.

України і голови Верховної Ради України зазначалось: “Гарантією свого рівноправного статусу в складі України регіони Сходу і Півдня України вважають перерозподіл владних повноважень між столицями і регіонами. Однак можливість втрати безмежної влади налякала тих, для кого демократія – пусте слово...Ці політики організували травлю наших керівників, лякаючи їх позбавленням свободи і кримінальним переслідуванням”. Крім того, укладачі звернення зауважували, що “залишають за собою право влюбій формі відстоювати свої інтереси”³⁹⁹.

Ознакою децентралістських тенденцій стало також те, що голова правління Луганської обласної телерадіокампанії Р.Мірошник звернувся до колег з Луганської, Донецької, Харківської, Дніпропетровської, Запорізької областей, АР Крим з пропозицією створити консолідоване телебачення Сходу України. Він вважав, що центральні телеканали проводили політику подвійних стандартів, і інформація зі Сходу України викривлювалася⁴⁰⁰.

Відзначимо, що заяви розкольників про їх значний внесок до бюджету країни не завжди підтверджувалися статистичними даними. Так, за даними Держкомстату, в Донецькій області вироблялося близько 20% загальнодержавного обсягу промислової продукції. За 2003 р. область відрахувала до бюджету України 2,4 млрд. грн. податкових надходжень, Луганська – 883 млн. грн. Загалом 3,3 млрд. грн. Однак, за даними Міністерства фінансів України, в 2004 році на розвиток вугільної промисловості було передбачено витратити 3,5 млрд. грн.; для погашення заборгованості шахтарям за регресивними позовами і з одноразової допомоги у зв'язку зі втратою працездатності – 200 млн. грн.; на створення нових робочих місць у зв'язку із закриттям шахт – 107 млн. грн. Загалом 3,8 млрд. грн.⁴⁰¹.

Свідченням недостовірності звинувачень влади Донбасу в тому, що інші регіони – “дармоїди”, стала також зведена відомість надходжень доходів та асигнувань до загального фонду державного бюджету станом на 25 листопада

³⁹⁸ Зушик Ю. Запад – Восток // Корреспондент. – К., 2004. – 4 декабря. – С.35.

³⁹⁹ За нами правда // Известия Луганщины. Газета Луганского областного Совета. – 2004. – 21 декабря. – С.2.

⁴⁰⁰ Регионы // Еженедельник “2000”. – 2004. – 17 декабря. – С.Е8.

2004 р. (дивись додаток №1). Згідно з нею Київ мав позитивне сальдо у 9,492 мільярда гривень, а Луганська і Донецька області вийшли у мінусах на 1, 193 млрд. гривень і 646,5 млн. гривень відповідно⁴⁰².

Велика частина валової добавленої вартості в регіоні генерувалася в галузях, орієнтованих на експорт, що давало право підприємствам на повернення податку на добавлену вартість (ПДВ). Крім того, в Донецькій області існувало також 2 вільних економічних зони і велика кількість територій пріоритетного розвитку, де підприємства були звільнені від податку на прибуток. Саме тому область, яка виробляла 25% промислової продукції України, нараховувала в бюджет і державні цільові фонди лише близько 12% від загальноукраїнських податків⁴⁰³.

Донецьке вугілля, за свідченнями спеціалістів, нікому, крім України, не потрібне – російське значно дешевше. А вугілля з Донбасу необхідне електростанціям не лише на Заході й у Центрі, а й на Сході України⁴⁰⁴. Відзначимо, що з введенням у дію двох нових блоків на Рівненській і Хмельницькій АЕС в Україні склався стійкий профіцит електроенергії і знизилася потреба в енергетичному вугіллі⁴⁰⁵.

Як зазначав віце-президент Київського банківського союзу Б.Соболев, на кожну тонну вугілля, яку ми добуваємо, потрібно шукати майже в півтора рази більше дотацій...платити в півтора рази більшу ціну, ніж якщо би ми його брали просто з Кузбасу чи Польщі⁴⁰⁶.

За підрахунками народного депутата України І.Юхновського, протягом останніх десяти років лише на дотацію вугільній галузі Україна втратила понад сорок мільярдів гривень! З них 900 мільйонів гривень щороку йшли на так звану модернізацію (а фактично розкрадалися місцевими бізнес-групами), 600 мільйонів – на компенсацію зарплати шахтарям і близько 700 мільйонів – на компенсацію собівартості вугілля у порівнянні зі світовими цінами. А ще були

⁴⁰¹ Дмитренко О. Блиск та злидні Донбасу // Галицькі контракти. – 2004. – 6 грудня. – С.30-31.

⁴⁰² Салімонович Л. Спроба номер два // Україна молода. – 2004. – 7 грудня. – С.3.

⁴⁰³ Луценко І. Кормильцы и иждевенцы // Корреспондент. – К., 2004. – 4 декаб. – С.47.

⁴⁰⁴ Камінецький М. Кому потрібен ПіСУАР? // Вечірня газета. – 2004. – 3-9 грудня. – С.13.

⁴⁰⁵ Хорошилов К. Авгиевы конюшни с углем и металлом // Власть денег. – К., 2005. – №1-2. – С.22.

пільги для металургійної галузі, які становили вісім мільярдів гривень на рік. Близько півтора мільярда гривень дотацій щороку витрачалося на дотації видобувній промисловості (видобуток руд)⁴⁰⁷.

В Луганську ряд місцевих депутатів пропонували обмежити поставки електроенергії в Україну і вивчити питання про включення області до складу Росії. Але більшу частину електроенергії Луганськ отримував ззовні, а в Росії дві третини його шахт були б практично закриті⁴⁰⁸.

Розрахунок на допомогу Росії також не базувався на серйозних підставах. Адже Росія, як відзначав І.Юхновський, має достатньо і вугілля, і металу, там є свій ростовський басейн, новокузнецький металургійний комплекс, “магнітогорка” тощо⁴⁰⁹. Крім того, за оцінками спеціалістів, Південно-Східній автономії гостро не вистачало б м’ясомолочних продуктів. Власне того, від чого сама Росія імпортозалежна і не змогла б допомогти⁴¹⁰.

Соціологи відзначали, що спроби легітимувати адміністративно-територіальне відокремлення Південно-Східного регіону, могли зіткнутися з проблемою – перетворення в економічній сфері найкраще сприймалися жителями Півдня, а найскладніше – жителями Сходу⁴¹¹.

У відповідь на розгортання сепаратистських ідей Верховна Рада України прийняла постанову “Про стабілізацію політичної та соціально-економічної ситуації в країні та запобігання антиконституційним діям і сепаратистським проявам, що загрожують суверенітету і територіальній цілісності України”. У ній визнавалось, що “в Україні відсутні соціальні, економічні та політичні передумови для зміни державного устрою, а сепаратистські прояви мають штучний характер”. Однак парламентарі погодились, що ситуація швидко стає некеро-

⁴⁰⁶ Соболев Б. Почему возник этот неприличный вопрос: “Кто кого кормит?” // День. – 2004. – 7 декабря. – С.4.

⁴⁰⁷ Грицик Ю. Кто кого годует? // Экспрес. – 2004. – 2-9 грудня. – С.6.

⁴⁰⁸ Маскалевич И. ПІСУАР –економіка // Зеркало недели. – 2004. – 4 декабря. – С.4.

⁴⁰⁹ Грицик Ю. Кто кого годует? // Экспрес. – 2004. – 2-9 грудня. – С.6.

⁴¹⁰ Чопенко В. “Сепаратная трапеза” // Зеркало недели. – 2004. – 4 декабря. – С.9.

⁴¹¹ Злобіна О. Латентні чинники регіональних опозицій (1994-2004 рр.) // Соціальні виміри суспільства. – Вип.8. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2005. – С.25.

ваною і такою, що загрожує суверенітету та територіальній цілісності України⁴¹².

Верховна Рада України рішуче засудила антиконституційні дії і сепаратистські прояви органів виконавчої влади і місцевого самоврядування та запропонувала Генеральній прокуратурі України, СБУ, Президенту України дати правову оцінку “діянням окремих осіб, що спрямовані на порушення територіальної цілісності України, і за наявності правових підстав вирішити питання про притягнення їх до відповідальності”⁴¹³.

Натомість 5 грудня 2004 р. у Харкові відбувся II Всеукраїнський з’їзд депутатів всіх рівнів. Його чисельний і якісний склад (представництво 15 регіонів) свідчило про претензії винятково на бренд загальнодержавного зібрання прихильників В.Януковича. З 1400 учасників (за іншими даними – 1172) переважна більшість представляла Харківську, Донецьку і Луганську область. Західні регіони України проігнорували з’їзд в Харкові. Так, з Рівненської області, за офіційними даними приїхала тільки одна особа. Депутати Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської, Житомирської, Закарпатської, Хмельницької, Черкаської і ще декількох областей не приїхали взагалі⁴¹⁴.

Делегати з’їзду обрали Координаційну раду Міжрегіонального союзу органів місцевого самоврядування і навіть визначили дату проведення її засідання. Головою вищезгаданої ради делегати обрали ідейного лідера обох з’їздів Є.Кушнарьова. Останній відмовився від попередніх виступів і проголосив, що принцип федеративного устрою України і створення автономії для Сходу і Півдня не є самоціллю. Головною метою для політика стала розробка і проведення адміністративно-територіальної реформи, в основу якої було покладено принцип фінансово-економічної самодостатності територій. Державна

⁴¹² Постанова Верховної Ради України “Про стабілізацію політичної та соціально-економічної ситуації в країні та запобігання антиконституційним діям і сепаратистським проявам, що загрожують суверенітету і територіальній цілісності України (1 грудня 2004 р., №2215-IV)” // Голос України. – 2004. – 2 грудня. – С.2.

⁴¹³ Постанова Верховної Ради України “Про стабілізацію політичної та соціально-економічної ситуації в країні та запобігання антиконституційним діям і сепаратистським проявам, що загрожують суверенітету і територіальній цілісності України (1 грудня 2004 р., №2215-IV)” // Голос України. – 2004. – 2 грудня. – С.2.

⁴¹⁴ Кириллов Д. В Харькове обошлись без Жириновского // Комсомольская правда. – 2004. – 7 декабря. – С.4.

вертикаль мала бути децентралізованою, керівників регіонів мав обирати народ, а не глава держави⁴¹⁵.

Затверджений з'їздом статут передбачав, що основною метою організації є сприяння становленню та зміцненню місцевого самоврядування і соціально-економічного розвитку населених пунктів. Дійсними членами союзу могли бути сільські, селищні, міські, районні, обласні ради, інші об'єднання органів місцевого самоврядування, а також підприємства, організації, установи, фізичні особи. Вищим органом союзу став з'їзд, у період між з'їздами рішення приймала Координаційна рада союзу, а найвищою посадовою особою визнавався голова Координаційної ради союзу⁴¹⁶.

У своєму зверненні до харків'ян напередодні з'їзду рад Є.Кушнар'єв відзначав: "Я звертаюся до тих, в кому сьогодні живе тривога, щоб в Харків не прийшов той дух, той настрій, який був на з'їзді в Сіверськодонецьку. Я беру на себе зобов'язання, я відповідаю своєю совістю і своїм авторитетом, що цей з'їзд буде відбуватися виключно в конституційному полі, що вся сила нашого інтелекту, досвіду і відповідальності будуть спрямовані на пошук шляху виходу з кризи, об'єднання української нації, збереження єдності України"⁴¹⁷.

Натомість мер Харкова В.Шумилкін відстоював думку, що нові взаємовідносини між центром і регіонами потрібні, але в умовах багатьох дестабілізуючих факторів налагодження їх є передчасним⁴¹⁸.

Проти сепаратизму виступив також голова Верховної Ради Кримської автономії Б.Дейч, але підтримав ідеї двомовності і подвійного громадянства. Натомість з виступу голови Донецької облради Б.Колесникова стало зрозуміло, що для Донбасу ідея федералізму та автономії не втратила актуальності. Проте тепер планувалось відособлюватися після референдуму винятково в межах України і лише після того, як буде проведено конституційну реформу⁴¹⁹.

⁴¹⁵ Салімонович Л. Спроба номер два // Україна молода. – 2004. – 7 грудня. – С.3.

⁴¹⁶ Статут Міжрегіонального союзу органів місцевого самоврядування України // www.federal.org.ua/node/4.

⁴¹⁷ От сепаратизма до миротворчества – всего неделя // Зеркало недели. – 2004. – 4 декабря. – С.2.

⁴¹⁸ Аласания З. С уважением, не В.А.Ш... // Зеркало недели. – 2004. – 11 декабря. – С.5.

⁴¹⁹ Салімонович Л. Спроба номер два // Україна молода. – 2004. – 7 грудня. – С.3.; Кириллов Д. В Харківке обошлись без Жириновского // Комсомольская правда. – 2004. – 7 декабря. – С.4.

Рішення Верховного Суду про переголосування другого туру президентських виборів від 3 грудня 2004 р. змінило ситуацію в країні. Позицію депутатів Донецької облради в розмові з “Сегодня” озвучила керівник прес-служби Донецької облради О.Бондаренко: “На сьогодні завдання номер один – просувати ідею федералізації країни. Це єдине, що на даний час нас врятує, оскільки Верховний Суд виніс таке дурне рішення”. Натомість прес-секретар губернатора Донецької області відзначив, що “зараз на перший план вийшли питання соціально-економічного характеру”⁴²⁰.

Підписання 8 грудня 2004 р. політреформи між опозицією на чолі з В.Ющенком та оточенням президента Л.Кучми стало початком згорання конфронтації між політичними силами та зробило непотрібними сепаратистські дії. 10 грудня 2004 р. в Донецьку відбулося засідання Координаційної ради так званого Міжрегіонального союзу органів місцевого самоврядування. Один із результатів цієї наради – рішення про те, що місцевий консультативний референдум у Донецькій області з приводу федералізації буде відмінено. Як повідомив інтернет-сайт “Комітет виборців Донбасу”, про це заявив на прес-конференції голова Донецької обласної ради Б.Колесников: “Ми ухвалили рішення до проведення в нормальне правове поле конституційних змін про федеральну реформу не проводити референдуму у жодній з областей. Хай учені опрацюють...Виробимо остаточне рішення, і тоді буде сенс провести загальнонаціональний референдум”⁴²¹.

Учасники Координаційної ради прийняли дві резолюції. Перша – “Про завершення першого етапу Конституційної реформи”, в якій регіонам у зв’язку з внесенням Верховною Радою змін в Конституцію країни рекомендовано тимчасово призупинити проведення місцевих референдумів з питань адміністративно-територіального устрою держави і системи місцевого самоуправління. Друга – “Про створення Міжрегіонального суспільного наукового центру” – пропонувала провести консультації з ведучими спеціалістами з конститу-

⁴²⁰ Соломка А. В Донецке больше думают о федерализации чем о новых выборах // Сегодня. – 2004. – 7 декабря. – С.3.

⁴²¹ “Федералісти” збираються – “помаранчевих” б’ють // Україна молода. – 2004. – 11 грудня. – С.3.

ційного права і державного будівництва, щоб залучити до підготовки рішень представників науки. Наступний з'їзд такого рівня на тему “Фінансова і економічна самодостатність регіонів” було запропоновано провести у Львові⁴²².

Створеному Міжрегіональному суспільному науковому центру “Конституційна реформа в Україні” (мав діяти “виключно в межах Конституції України і принципів територіальної цілісності і з ціллю подальшого реформування системи державної влади”) було дано завдання протягом 90 днів розробити “чітку позицію територіальних громад, що стосуються процесів реформування адміністративно-територіального устрою України з унітарного на федеративний”⁴²³.

Симптоматично, що до зібрання не приєднався В.Янукович, хоча він того дня був у Донецьку. Така поведінка відставного прем'єра засвідчила його намагання дистанціюватися від федеративного руху на Сході. Натомість Є.Кушнар'єв продовжив свої емоційні виступи і зазначив, що “ніхто не має права монополії на кохання до України”, а також що “та Україна, в якій ми жили до цього моменту...не стала для нас затишним і рідним будинком”⁴²⁴.

Чіткіше нові (федералістські) вимоги донецької еліти були висловлені головою Луганської облради В.Тихоновим на шпальтах “Комсомольской правды в Украине”. Зокрема, він зазначав, що необхідно визначити територіальну основу місцевого самоуправління, яка зачіпає проблему територіальної організації України. Встановлення конституційно-правового статусу територіальних утворень могло відбутися після всеукраїнського референдуму і мало базуватися на основі принципу територіальної цілісності України, децентралізації, врахування національних, культурних та інших особливостей територіальних одиниць України. Політик пропонував законодавчо розподілити владні повноваження між центральними органами влади і владою на місцях, конституційно закріпити місцеве самоуправління на рівні областей і районів, надати право обласним і

⁴²² Русакова С. Как нам обустроить Украину // Газета в газете. – Донецк, 2004. – 16 декабря. – С.4.

⁴²³ Ліщенко Ю. Кушнар'єв хоче проводити наступний з'їзд регіоналів у... Львові // Високий замок. – 2004. – 11 грудня. – С.5.; Путь к реформе через регионы // Информационный вестник Артемовского городского совета. – №44. – 2004. – 18 декабря. – С.3.

⁴²⁴ Русакова С. Как нам обустроить Украину // Газета в газете. – Донецк, 2004. – 16 декабря. – С.1.

районним радам формувати власні виконавчі органи та самостійно складати і виконувати місцеві бюджети⁴²⁵.

Відзначимо, що на сайті federal.org.ua Міжрегіонального союзу органів місцевого самоврядування України, а потім і друком з'явилася праця голови Луганської обласної ради “Маніфест федералізму, чи шлях до демократичної держави”⁴²⁶. У брошурі В.Тихонов спробував підвести теоретичну базу під діяльність Сіверськодонецького з'їзду. Зокрема, ним декларувалася не обхідність перетворення держави з централізованої в децентралізовану унітарну державу, а в майбутньому в федеративну⁴²⁷.

Необхідність таких змін мотивувалась тим, що ідеї федералізму історично властиві українській політичній думці і існуюча конституційна модель територіальної організації не відповідає новим завданням на шляху руху України в Європейське співтовариство⁴²⁸.

Потребою створення децентралізованої системи управління пояснювалося проведення Сіверськодонецького з'їзду, а дії опозиції трактувалися “як потік брехні і дезінформації”, що спільно з центральною владою не хотіла втрачати контроль над державою⁴²⁹.

Шляхи трансформації України в федеративну державу В.Тихонов вбачав у прийнятті відповідних змін в Конституції України і законодавчі акти Верховною Радою України, або у проведенні всеукраїнського референдуму. Проте автор, агітуючи за федеративний устрій, визнавав відсутність підтримки цієї ідеї в суспільстві, оскільки федералізацію внаслідок всеукраїнського референдуму “в сучасних умовах малоімовірно можна вважати найбільш вдалою”⁴³⁰

⁴²⁵ Тихонов В. Есть ли выход из тупика? // Комсомольская правда в Украине. – 2004. – 17 декабря. – С.6.

⁴²⁶ // Ракурс-плюс. Луганская областная независимая газета. – 2004. – 18 декабря. – С.8.

⁴²⁷ Тихонов В. Манифест федерализма, или путь к демократическому государству.—Луганск: ТОВ ТВЦ “Картон-пак”, 2004.—С.42.

⁴²⁸ Тихонов В. Манифест федерализма, или путь к демократическому государству.—Луганск: ТОВ ТВЦ “Картон-пак”, 2004.—С.33, 36.

⁴²⁹ Тихонов В. Манифест федерализма, или путь к демократическому государству.—Луганск: ТОВ ТВЦ “Картон-пак”, 2004.—С.37-38.

⁴³⁰ Тихонов В. Манифест федерализма, или путь к демократическому государству.—Луганск: ТОВ ТВЦ “Картон-пак”, 2004.—С.39.

Праця В.Тихонова характеризувалася еклектикою і суперечностями. Так, закликаючи федералізувати країну, у брошурі цитується стаття В.Шаповалова, де стверджується, що там, де “федерація не має союзного характеру, а створювалася по ініціативі уже існуючих центральних владних структур, заново створена складна держава мала штучний характер”⁴³¹.

Попри згортання автономістських концепцій донецька влада продовжувала відстоювати ідею створення на місцях робітничих дружин, покликаних захистити “наш вибір”. Про необхідність існування таких формувань на сесії облради заявив ватажок шахтарського руху кінця 80-х – початку 90-х років ХХ століття М.Крилов⁴³².

Серед сепаратистських декларацій донецьких політиків звучали і голоси “донських козаків”. Зокрема, на раді атаманів Всевеликого війська Донського начальник цивільного управління В.Воронін висловився, що “Утворення Південно-Східної автономії – це можливість возз’єднання козачих земель, штучно і примусово роздроблених більшовицьким режимом”⁴³³. В “Заяві ради атаманів”, надрукованій у газеті “Время” Станично-Луганської районної ради читаємо: “Ми підтримуємо позицію Луганської обласної ради, спрямовану на захист громадян регіону від правового беззаконня, яке діється в Києві і ряді західних областей”. А на зустрічі з В.Януковичем 11 грудня 2004 р. в Луганську від імені козаків обіцялося у випадку перемоги В.Ющенка “допомогу тридцяти мільйонів козаків Росії” і “всього російського народу”⁴³⁴.

Прихильники В.Януковича були зібрані в Товаристві Донських козаків за умов всебічної підтримки голови Станично-Луганської райдержадміністрації О.Овчарова. Натомість Великий козацький круг у Новочеркаську і делегація Українського союзу в його складі 11 грудня 2004 р. визнала Україну як цілісну

⁴³¹ ⁴³¹ Тихонов В. Манифест федерализма, или путь к демократическому государству.—Луганск: ТОВ ТВЦ “Картон-пак”, 2004.—С.14.

⁴³² Куш П. Атас! Знову згадали робітничий клас // Україна молода. – 2004. – 10 грудня. – С.3.

⁴³³ Крымская правда. – Симферополь, 2004. – 1 декабря. – С.2.

⁴³⁴ Гребенюк Я. Настоящие казаки уважают чужой выбор // Вечерние вести. – 2004. – С.9.

неподільну державу, а події в Україні як внутрішню справу українського народу⁴³⁵.

Зважаючи на те, що Збройні сили України фактично були усунуті від охорони власних арсеналів, озброєння цих “козаків” та “дружинників” і перетворення їх на незаконні збройні формування могло відбутися без значних перешкод. Рішення про це міг прийняти будь-який міліцейський генерал, який би присягнув самозваному “президентові” – хоч Південно-Східної республіки, хоч Новоросійського краю. Тим більше, що за деякими даними, в листопаді 2004 р. Міністерство оборони України передало Міністерству внутрішніх справ величезну кількість стрілецької зброї суто військового призначення⁴³⁶.

Донецькі федералісти також намагалися повернути на свою сторону європейську громадську думку. Так, 16 грудня 2004 р. Б.Колесников зустрівся з депутатами Європарламенту У.Штенцелем і Е.Бузеком, а також з надзвичайним і повноважним послом Австрії в Україні М.Міссом. Донецький політик спробував заручитися підтримкою європарламентаріїв в проведенні конституційної реформи і наданні регіонам більших повноважень⁴³⁷. Однак на засіданні прес-клубу в Донецьку депутати Європарламенту заявили, що репрезентована ними структура не підтримує ідеї федералізації⁴³⁸.

Крім того, міський голова донецька О.Лук’янченко провів зустріч з депутатами німецького бундестагу, на якій обговорив ідею консультативного референдуму. Політик запевнив німецьких парламентарів, що не йде мова про сепаратизм, а про надання регіонам більших повноважень, і що референдум буде проводитись в законодавчому полі⁴³⁹.

У той же час Державний науково-дослідницький інститут регіональної політики Харківського національного університету і Центр політико-правових реформ провели 18 грудня 2004 р. в Харкові круглий стіл на тему “Майбутнє України: федералізація чи демократична децентралізація влади?”. В резолюції

⁴³⁵ Гребенюк Я. Настоящие казаки уважают чужой выбор // Вечерние вести. – 2004. – С.9.

⁴³⁶ Пасько В. Що краще: надзвичайний чи воєнний стан? // Дзеркало тижня. – 2004. – 18-24 грудня. – С.4.

⁴³⁷ Модель “сильные регионы” поддержали европарламентарии // Ракурс-плюс. Луганская областная независимая газета. – 2004. – 18 декабря. – С.7.

⁴³⁸ Бобок С. Плюс федерализация всей страны? // Объектив-Но. – Харьков, 2004. – 27 декабря. – 2 января. – С.5.

круглого столу ідея федералізації визнавалася згубною для України, а заклики до її проведення пояснювалися “виключно егоїстичними інтересами окремих політиків”. Також засуджувалася можлива передача надзвичайних владних повноважень регіональній ланці, яка змогла призвести “до появи в Україні 27 регіональних бюрократичних непідконтрольних громадянам центрів влади”, а пропонувалося надати додаткові повноваження на рівні села, селища, міста⁴⁴⁰.

У нових умовах Є.Кушнар'ов 20 грудня 2004 р. запропонував харківським журналістам проект меморандуму нової створюваної ним партії – “Нова демократія”. Серед декларованих в перспективі пріоритетів партії визначалась “федеративна республіка з двопалатним парламентом, одна з палат якого представляла інтереси регіонів”, а також боротьба “за всесторонній розвиток регіонального і місцевого самоуправління, виборність керівників представницьких органів всіх рівнів”⁴⁴¹.

За словами Є.Кушнар'ова, базовою для нової партії мала стати Харківська область⁴⁴². Він вважав, що країна як мінімум проведе адміністративно-територіальну реформу польського чи французького зразка, яка б передбачала укрупнення регіонів для економічної і бюджетної самодостатності⁴⁴³, а як максимум – перейде на федеративний устрій. У свою чергу, у майбутній федерації, на його думку, всі 24 області могли отримати один статус, або їх мало стати менше – 15, 10. Пропонувався і варіант, коли поряд з Автономною республікою Крим мали з'явитися ще 2-3 автономні республіки, а решта адміністративно-територіальних одиниць залишатися в статусі областей⁴⁴⁴.

Створення проросійської партії з метою участі в виборах 2006 р. для Є.Кушнар'ова було визначено безвихіддю його особистої ситуації, в якій він опинився після другого туру з його фальсифікаціями і антиреволюційними діями і стало шансом утриматися у великій політиці в якості опозиціонера.

⁴³⁹ Регионы // Еженедельник “2000”. – 2004. – 17 декабря. – С.Е8.

⁴⁴⁰ Бобок С. Плюс федерализация всей страны? // Объектив-Но. – Харьков, 2004. – 27 декабря. – 2 января. – С.5.

⁴⁴¹ Бобок С. Плюс федерализация всей страны? // Объектив-Но. – Харьков, 2004. – 27 декабря. – 2 января. – С.5.

⁴⁴² Бобок С. Плюс федерализация всей страны? // Объектив-Но. – Харьков, 2004. – 27 декабря. – 2 января. – С.5.

⁴⁴³ <http://politfoto.org.ua/print.php?art=126732787>.

⁴⁴⁴ Александрова Ю. О политиках и телеграфных столбах // Событие. – Харьков, 2004. – 23-29 декабря. – С.6.

Підтримку ідеї федералізації політик шукав в Росії під час поїздки напередодні переголосування II-го туру президентських виборів 2004 р. Російська “Інвестгазета” з цього приводу процитувала анонімне джерело в МЗС Росії: “Кушнарєв сьогодні є політичним великотонажним поїздом, здатним об’єднати сепаратистські настрої в Східній Україні і скласти конкуренцію тим, хто в Україні не хоче дружити з Росією”⁴⁴⁵. Однак, імовірно, проект харківського екс-губернатора розглядався Росією швидше як лише один з багатьох варіантів розвитку подій.

У російську столицю Є.Кушнарєва запросив голова держкомітету зі справ СНД А.Кокошин. За день візиту політик побував в Держдумі, де зустрівся з віце-спікером Держдуми Л.Сліскою, відвідав Раду Федерації для зустрічі зі спікером С.Мироновим, а також поспілкувався з главою адміністрації Росії Д.Медведєвим. Як повідомив політик, він “ділився своїми думками, можливими прогнозами розвитку подій після 26 грудня і відчув моральну підтримку і почуття ліктя”⁴⁴⁶.

Учасники переговорів були запрошені на чергове засідання Ради прикордонних областей Росії, України і Білорусі, яке мало відбутися 22 грудня 2004 р. в Харкові. Основною темою засідання мало бути обговорення моделі Єдиного економічного простору⁴⁴⁷. Імовірно, цю зустріч Є.Кушнарєв планував використати для посилення свого впливу і демонстрації себе як регіонального лідера.

Натомість сам В.Янукович на зустрічі з представниками партій напередодні II повторного туру президентських виборів заявив, що виступає за економічну автономію регіонів України⁴⁴⁸. Він задекларував так звані “п’ять принципів національної злагоди”. Серед них поряд з принципом “Збереження унітарної держави” був також принцип – “Економічний федералізм – широка автономія регіонів”. Решта принципів визначали провідну роль Верховної Ради

⁴⁴⁵ Бобок С. Плюс федерализация всей страны? // Объектив-Но. – Харьков, 2004. – 27 декабря. – 2 января. – С.5.

⁴⁴⁶ <http://politphoto.org.ua/print.php?art=126732787>.

⁴⁴⁷ <http://politphoto.org.ua/print.php?art=126732787>.

⁴⁴⁸ // Ваша судьба. Добас – Киев, 2004. – 23 декабря. – С.3.

України в регіональній реформі і контроль за нею з боку Конституційного Суду, а також невтручання зовнішніх сил в українську політику⁴⁴⁹.

Деталізуючи, В.Янукович зазначив, що у “найближчій перспективі це означатиме участь західних регіонів України в загальноєвропейському економічному просторі, східних регіонів – в Єдиному економічному просторі з Росією, Білоруссю і Казахстаном. Південні регіони представлятимуть Україну в середземноморському регіоні”. Це передбачало право регіонів вводити чітко визначені законами України захисні заходи. Перевага від зовнішньоекономічної співпраці для одних регіонів не повинна була обернутися економічною катастрофою для інших⁴⁵⁰.

Однак за умов такої різновекторної зовнішньоекономічної орієнтації регіонів України виникав сумнів в доцільності і можливості існування унітарної держави. Більше того, запропонований В.Януковичем поділ України на три великі регіони за умов його втілення міг призвести до розпаду країни. Імовірно, “п’ять принципів національної злагоди” В.Януковича, як і попередня його риторика, були непослідовні, носили популістський характер і засвідчили намагання врахувати інтереси як політико-економічних груп Сходу і Півдня України так і Заходу держави.

Зовсім не сприяв єдності країни виступ В.Януковича в Херсоні, де він заявив: “Ви не бійтесь донецьких. Ви бійтесь тернопільських і івано-франківських. Вони голодні. Але там теж багато нормальних людей. Безконтрольних там набагато більше, ніж на Сході”⁴⁵¹.

Не змінилися і форми агітації в Донбасі напередодні пере голосування другого туру президентських виборів. Так, дописувач з м. Луганська на сайті maidan.org.ua зазначав, що “активно пропагують по радіо і ТВ сепаратизм – просто говорять, що це наше, а все решта їх, ми даємо 80% бюджету...”⁴⁵².

⁴⁴⁹ Віктор Янукович: п’ять принципів національної злагоди // Голос України. – 2004. – 21 грудня. – С.4.

⁴⁵⁰ Віктор Янукович: п’ять принципів національної злагоди // Голос України. – 2004. – 21 грудня. – С.4.

⁴⁵¹ Республіка Крым.—Симферополь, 2004.—17 декабря.—С.3.

⁴⁵² Новели Помаранчевої Революції / [ред.-упор.: Дзіковський П., Миронов О., Солодько П.]. – Дрогобич: Вид. фірма “Відродження”, 2005. – С.169.

Донецькі прихильники В.Януковича без особливої прихильності зустріли проведений напередодні переголосування II-го туру президентських виборів автопробіг “Поїзд дружби” по південно-східних регіонах країни, який переслідував ціль об’єднання Сходу і Заходу України. Учасники акцій протесту симпатиків В.Януковича заявляли, що вони “за єдину Україну, але на чолі її повинен стояти законно вибраний президент В.Янукович”⁴⁵³.

Переголосування II-го туру 26 грудня 2004 р. засвідчило перемогу В.Ющенко і завершило епопею важких виборів Президента України. Закінчення виборчої кампанії призвело до поступового згасання політичної активності громадян, а відповідно і децентралістських настроїв на Сході України.

Отже, передвиборча боротьба за президентську посаду у 2004 р. підтвердила, що Донбас перебуває практично під повним політичним і інформаційним контролем зі сторони місцевих олігархічних груп. Матеріальні зловживання, недотримання демократичних засад управління, порушення під час виборів спонукали регіональну політико-економічну еліту в умовах Помаранчевої революції задекларувати сепаратистські та федералістські гасла. Сіверськодонецький розкольницький з’їзд, як і всі дезінтеграційні заклики, стали результатом не цілеспрямованої політики, а засобом тиску на західні регіони України, які підтримували В.Ющенко.

Ініційовані місцевою владою масові акції стали наслідком не широкої підтримки сепаратистських гасел серед населення, а результатом їх контрольованості і прояву “радянського менталітету”. На користь цієї версії свідчило згорання акцій протесту і заміна сепаратистських ідей на федералістські після перемоги В.Ющенко у переголосуванні президентських виборів 26 грудня 2004 р.

Розділ V. Донбас після Помаранчевої революції

У результаті інформаційного контролю над регіоном зі сторони олігархів жителі Донбасу після виборів відчували себе “обдуреними, ображеними і морально згвалтованими”. Радикали чекали громадянської війни, поширювалися розмови про “від’єднання” від Києва, який жирує за роки незалежності за

⁴⁵³ Малахов С. Единство – несмотря ни на что // Вечерний Донецк. – Донецк, 2004. – 24-30 декабря. – С.1.

рахунок промислових регіонів взагалі і Донбасу передусім, викликав заздрість рівень життя східних сусідів, користувався популярністю російський президент⁴⁵⁴.

У цих умовах донецькі політики почали перегруповувати сили. Уже 10 січня 2005 р. в Донецьку з'явилися перші намети, у Херсоні створили комітет національного порятунку, в лавах якого було задекларовано майже 40 тисяч учасників. Лідер прогресивних соціалістів Н.Вітренко на Півдні і Сході України збирала мітинги, закликала мало не до повстання. І хоча на тих мітингах було усього від 2 до 4 тисяч учасників, це були ті люди, які прийшли добровільно⁴⁵⁵.

На мітингу у Донецьку трудові колективи і профспілки закликалися до створення страйкових комітетів і “зупинки підприємств, перекриття магістралей, припинення відвантаження продукції і відрахувань до бюджету, економічної блокади регіонів, що підтримують помаранчевий путч”⁴⁵⁶. Заради справедливості варто сказати, що перший мітинг, організований Партією регіонів, був багатолюдним – на площі зібралося близько 8 тисяч осіб⁴⁵⁷. Як бачимо, знову зазвучали по суті сепаратистські гасла типу припинення відрахувань до бюджету.

У Дніпропетровську прихильники В.Януковича взяли в облогу будівлю облради – вони вимагали негайного скликання позачергової сесії та скасування на території області результатів голосування на президентських виборах, які відбулися 26 грудня 2004 р. Проте йшлося, судячи з усього, лише про кінець президентської кампанії В.Януковича, оскільки вона вже перетворилася на початок виборчої кампанії Н.Вітренко і Прогресивної соціалістичної партії України до Верховної Ради України⁴⁵⁸.

Навіть, незважаючи на офіційну відмову Верховного Суду України задовільнити позов команди В.Януковича і інавгурацію В.Ющенка Президентом, в

⁴⁵⁴ Тертычный А. Почему мне так дороги “донбасяне”. Субъективные наблюдения на “малой” Родине // Зеркало недели. – 2005. – 12 марта. – С.20.

⁴⁵⁵ Геварін В. Синьо-білий синдром у Донбасі // Українське слово. – 2005. – 19-25 січня. – С.9.

⁴⁵⁶ // Молодь України. – 2005. – 14 січня. – С.1.

⁴⁵⁷ Куц П. Прогресивний антиПР // Україна молода. – 2005. – 18 січня. – С.4.

Донецьку 22-24 січня 2005 р. проводилися мітинги проти інавгурації і були встановлені палатки для зібрання підписів “За проведення референдуму про федеративний устрій України”⁴⁵⁹.

У свою чергу на установчому з’їзді партії “Нова демократія” 15 січня 2005 р. Є.Кушнар'ов ні слова не сказав про сепаратизм, але багато уваги приділив конституційному федералізму, адміністративно-територіальній реформі і виборам губернаторів на місцях⁴⁶⁰. “Нова демократія”, самоідентифікувавшись як “партія лівоцентристського штибу”, одразу заявила про перехід в опозицію, а її лідер став претендувати на керівництво опозиційним рухом⁴⁶¹.

Натомість В.Тихонов у січні 2005 р. в луганському обласному Домі творчої інтелігенції “Світлиця” презентував анонсовану раніше брошуру “Маніфест федералізму, чи шлях до демократичної держави”. У своєму виступі політик акцентував увагу на тому, що федеративна держава – це не самоціль, а необхідна умова для самореалізації потенціалу регіонів і кожного громадянина.

Однак, відзначимо, після завершення президентських виборів 2004 р. у середовищі інтелектуальних кіл Донбасу визріло відчуття необхідності порозуміння з Заходом України. Так, влітку 2005 р. майже протягом двох тижнів тривав перший всеукраїнський автопробіг “Схід-Захід: разом назавжди” за участю понад 50 представників центральних і регіональних ЗМІ, який мав політичну мету – соборність українських земель. Співорганізаторами й безпосередніми учасниками акції стали народні депутати України львів'янин Я.Кендзьор і донеччанин В.Зубанов (Всеукраїнський фонд “Схід-Захід разом”), Людмила Мех (Всеукраїнський фонд “Журналістська ініціатива”) та Всеукраїнський автомобільний клуб журналістів. Я.Кендзьор і В.Зубанов наголосили, що суспільною акцією учасники автопробігу прагнули через

⁴⁵⁸ // День. – 2005. – 19 січня. – С.2.

⁴⁵⁹ Русская правда. – Киев, 2004. – январь. – С.2.

⁴⁶⁰ Пересадько І. Око сепаратиста // Українська газета. – 2005. – 19-25 січня. – С.7.

⁴⁶¹ Сидоржевський М. Товариш генеральний секретар. Один з найодіозніших сепаратистів шукає шляхів у владу // Народне слово. – 2005. – 18-25 червня. – С.2.

безпосереднє спілкування людей “швидше погасити штучно створене під час президентських виборів протистояння між Сходом і Заходом України”⁴⁶².

Крім того, після Помаранчевої революції в Луганську в середовищі науковців і журналістів зародилася ідея проекту “Україна. Схід-Захід. Шлях до порозуміння”. На практиці автори проекту зосередилися на взаємовідвідуваннях регіонів науковою, журналістською елітою (Луганщина, Івано-Франківщина, Поділля), які наближували Галичину до Донбасу через не абстрактно-історичні схеми, а біографії конкретних селян, вчителів, священників і вивчення реального життя людей⁴⁶³.

Результатами проекту стали газетні публікації та книжка, яку розповсюдили по всіх обласних наукових бібліотеках України. Подібний проект реалізовувала газета “Луганчани”. Луганська обласна державна адміністрація теж займалася контактами із Західною Україною.

Нові умови політичної діяльності на Донбасі були проголошені Президентом України В.Ющенком під час візиту в регіон 10 лютого 2005 р. Зокрема, під час представлення нового губернатора Президент задекларував бажання “встановити чесну, публічну, прозору владу, переваги від якої отримаєте ви...”. Одночасно він відзначив: “Моя головна думка, з якою я приїхав сюди, в край абсолютно український, – ніяка політична ідея, яка належить хворим людям, про сепаратизм, федералізм не буде мати розвитку...Я доживу до того часу, коли ці люди будуть відповідати перед судом за це марення, яке вони принесли в українське суспільство”⁴⁶⁴.

Натомість опозиція розцінила критику Президента “як замах на свободу навіть не слова, а думки – в її зародку” і переконувала, що прихильність до федералізму і розширення прав регіонів не є злочинною⁴⁶⁵.

В цих умовах нова українська влада прийняла рішення ліквідувати СЕЗи і ТПРи в регіоні. Їх захисники акцентували на початку реалізації 216 інвестиційних проектів вартістю 4 млрд. 294,4 млн. доларів, у тому числі за

⁴⁶² Схід – Захід: разом назавжди // іф. ua. – Івано-Франківськ, 2005. – 25 серпня. – С.2.

⁴⁶³ Бублик М. Де кордони для чужини // Україна молода. – 2005. – 21 липня. – С.8.

⁴⁶⁴ Гармаш С. Ющенко в Донецьке не ждали // Зеркало недели. – 2005. – 12 февраль. – С.5.

участю іноземних інвесторів – 68 проектів на 837,1 млн. доларів, на створенні 18 тисяч нових робочих місць, збереженні більше 30 тисяч місць. Крім того, як вважав Б.Колесников, закриття СЕЗів і ТПРів могло “відлякати капітал, ще раз продемонструвати всьому світу, які високі в Україні ризики для інвестицій”⁴⁶⁶.

Однак з початку функціонування СЕЗів і ТПРів суб’єктам господарювання в Донецькій області держава надала податкових і митних пільг в сумі більше 6,9 млрд. гривень, а надходження в бюджет від них дещо не дотягнули до 3 млрд гривень. Незадовільне сальдо в 3 млрд. 959,8 млн. дало підстави Президенту України В.Ющенку порівнювати пільгові підприємства з чорними дірками, в яких безслідно зникають мільярди⁴⁶⁷.

Закордонні інвестиції в Донецькій області в СЕЗи і ТПРи склали лише 22% від загальної суми залучених коштів, а в цілому по країні близько 4%. Основними інвесторами в економіку регіону став Кіпр—47%, а це також “донецькі” долари, тільки вивезені в офшори, а потім повернуті в Україну. Інвестиційні ресурси також не поступали в ослаблені в економічному відношенні райони⁴⁶⁸, а на початку 2004 р. Держкомстат повідомив, що 2003 р. в економіку Донецької області не надійшло ані цента зарубіжних інвестицій⁴⁶⁹.

У результаті Законом України “Про внесення змін в Закон України “Про державний бюджет України на 2005 рік” і деякі інші законодавчі акти України” від 25 березня 2005 року було відмінено пільгові митні і податкові режими підприємницької діяльності на території спеціальних (вільних) економічних зон. При цьому з формально-юридичної точки зору спеціальні економічні зони, як такі ліквідовані не були⁴⁷⁰.

Як бачимо, влада спробувала здолати децентралістські тенденції в регіоні шляхом боротьби зі злочинністю, підвищенням виконавчої дисципліни і спро-

⁴⁶⁵ Лозунько С. Ющенко в Донецьку // Еженедельник “2000”. – 2005. – 18-24 февраля. – С. А6.

⁴⁶⁶ Артеменко А. Свободные экономические зоны: Черная дыра или маяк для инвестора? // Зеркало недели. – 2005. – 19 марта. – С.9.

⁴⁶⁷ Артеменко А. Свободные экономические зоны: Черная дыра или маяк для инвестора? // Зеркало недели. – 2005. – 19 марта. – С.9.

⁴⁶⁸ Шибалов Е. Экономическая мифология Донецка // Зеркало недели. – 2007. – 8 марта. – С.10.

⁴⁶⁹ Міщенко О. Донецькі офшори // Без цензури.—2006.—13-19 квітня.—С.4.

⁴⁷⁰ Чалый А., Малиновский А. Изменение статуса специальных экономических зон: логика права или верховенство целесообразности? // Зеркало недели. – 2005. – 25 июня. – С.8.

бами поживалення соціально-економічного розвитку краю. Очікування, що покращення економічного становища остаточно знищить будь-які сепаратистські чи федералістські прояви на Сході, підтверджувалися і представниками політичних еліт Донбасу. Так, керівник луганського Громадського комітету з питань захисту конституційних прав та свобод громадян М.Козирев зазначає, що “Схід більше, ніж Захід, розділений на багатих та бідних, і сподівання у них різні, але після помаранчевої революції всі очікування Сходу пов’язані з тим, наскільки успішно спрацює новий уряд у сфері економіки...”⁴⁷¹.

У середині березня 2005 р. Б.Колесников заявив, що рішення про доцільність проведення референдуму про федералізацію України буде оприлюднено в Донецьку 28-29 березня 2005 р. Водночас голова облради зазначив, що “вже зараз зрозуміло, що обласним референдумом тут не обійтися”, а питання федералізації України вирішуватимуть народні депутати вже наступного скликання⁴⁷². Така позиція представників донецьких федералістів засвідчила сподівання на отримання більшості у парламенті 2006 р. і реалізацію ідеї федералізму.

Певна реанімація федералістських і сепаратистських ідей в Донбасі відбулася навесні 2005 р. після затримання органами МВС Б.Колесникова у зв’язку із звинуваченнями в кримінальних злочинах. 25 березня 2005 р. Генеральна прокуратура України порушила проти нього кримінальну справу №491502 за ст.189, ч.4 Кримінального кодексу України за фактом здирництва, передачі чужого майна службовою особою з використанням службового становища, загрозою вбивства, що завдало майнового збитку в особливо великих розмірах⁴⁷³.

В цих умовах Партія регіонів, Соціал-демократична партія України (об’єднана) інші опозиційні партії ініціювали проведення мітингів і створення наметових містечок на підтримку голови облради. В Донецьку знову з’явилися

⁴⁷¹ Схід України: чого він чекає? // День. – 2005. – 22 квітня. – С.5.

⁴⁷² Федералізм живий // Експрес. – 2005. – 17-24 березня. – С.2.

⁴⁷³ Міщенко О. Білий комірець // Без цензури. – 2006. – 6-12 квітня. – С.7.

надписи на наметах на кшталт “Донецк – столица свободной Украины”, “За федерацию, за русский язык”⁴⁷⁴.

Однак 8 квітня 2005 р. київський Печерський суд вирішив залишити під вартою Б.Колесникова, підозрюваного у вимаганні акцій торговельного центру “Білий лебідь”⁴⁷⁵. В липні 2005 р. це рішення було пролонговано, а кримінальних переслідувань почав зазнавати і В.Янукович.

Зокрема, Генпрокуратура виявила, що дві постанови президії Донецького обласного суду від 27 грудня 1978 р. про начебто скасування судових вироків стосовно В.Януковича були підробленими⁴⁷⁶. Саме ці судимості припинили амбіції В.Януковича-президента. Нова кампанія із згадками про судимості експрем’єра була покликана зруйнувати його як політика взагалі.

У той же час экс-голова СБУ І.Смешко в ефірі “5-го каналу” заявив, що В.Янукович вимагав від колишнього президента Л.Кучми застосувати силу до учасників акцій протесту проти фальсифікації президентських виборів 2004 року. Одночасно фінансового магната регіону і України Р.Ахметова почали викликати у Генпрокуратуру. В кінці червня 2005 р. начальник Головного управління по боротьбі з організованою злочинністю С.Корнич заявив, що він глибоко переконаний в тому, що “Ахметов – реальний керівник організованого злочинного управління”⁴⁷⁷.

Генпрокуратура України також розпочала розслідування сепаратистських заяв керівників східних областей України під час революції. Так, лише матеріали кримінальної справи про сепаратизм Є.Кушнарєва у серпні 2005 р. нараховували 11 томів⁴⁷⁸. Але уже 29 вересня і 12 жовтня 2006 р. Генпрокуратура закрила кримінальні справи про сепаратизм у відношенні Є.Кушнарєва і В.Тихонова за відсутністю складу злочину⁴⁷⁹.

Президент України В.Ющенко під час візиту в Донецьк 15 липня 2005 р. провів семигодинну зустріч з обласним активом, під час якої натякнув на

⁴⁷⁴ Пахолко О. Пародія на революцію // Експрес. – 2005. – 12-13 квітня. – С.1.

⁴⁷⁵ Семків В., Куц П. Шокова терапія // Україна молода. – 2005. – 12 квітня. – С.5.

⁴⁷⁶ Попович Н. Політична смерть “донецьких” // Аргумент газета. – Львів, 2005. – 20 липня. – С.6.

⁴⁷⁷ Попович Н. Політична смерть “донецьких” // Аргумент газета. – Львів, 2005. – 20 липня. – С.6.

⁴⁷⁸ <http://www.nrcu.gov.ua/index.php?id=4&listid=17919>.

можливу зміну влади в регіоні: “Владу потрібно серйозно лікувати. Сюди потрібно привести нових людей з новими обличчями, з новою мораллю, людей, яким ми довіряємо”⁴⁸⁰.

Однак на початку серпня 2005 р. Київський апеляційний суд випустив Б.Колесникова під підписку про невіїзд у зв’язку з недостатньою доказовістю фактологічної бази⁴⁸¹. Б.Пенчук, один з основних свідків у кримінальній справі проти голови Донецької облради, в інтерв’ю “Кореспонденту” назвав причиною звільнення з-під варті донецького регіонала те, що “спрацювала схема якихось домовленостей”, і передбачав повернення в області ситуації, коли все місто і область належала голові облради⁴⁸². Рішення суду фактично подарувало Партії регіонів ще одного лідера перед парламентськими виборами 2006 р.

Генеральна прокуратура України із вересня 2005 р. по червень 2006 р. затягувала хід розслідування кримінальної справи порушеної проти Б.Колесникова, і не здійснювала жодних заходів для направлення її в суд⁴⁸³.

У свою чергу проти Б.Пенчука, який звинувачував Б.Колесникова у кримінальних злочинах і написав викривальну книжку “Донецька мафія. Антологія” у 2006 р. було порушено дві кримінальні справи, а саму книжку згідно рішення одного з донецьких судів мали заборонити⁴⁸⁴. 2 березня 2009 р. Б.Пенчук був засуджений до 8 років позбавлення з конфіскацією майна за звинувачення у “вимаганні” і “свідомому брехливому повідомленні про здійснення злочину”⁴⁸⁵.

Відзначимо також, що протягом 2005 р. Прокуратура Донецької області порушила 1114 справ проти порушників виборчого процесу і 100 з них передала до суду, але жодного судового вироку виголошено не було⁴⁸⁶. Така

⁴⁷⁹ <http://www.nrcu.gov.ua/index.php?id=4&listid=35059>.

⁴⁸⁰ Попович Н. Політична смерть “донецьких” // Аргумент газета. – Львів, 2005. – 20 липня. – С.6.

⁴⁸¹ Стецишин О. Поразка Піскуна // Експрес. – 2005. – 4-11 серпня. – С.4.

⁴⁸² Зушик Ю. На осадном положенні // Кореспондент. – 2005. – 13 августа. – С.24.

⁴⁸³ <http://pora.org.ua/content/view/full/3574/172/>.

⁴⁸⁴ Кордоба О. “Донецький” проти “донецьких” // Експрес.—2006.—14-21 грудня.—С.11.

⁴⁸⁵ Пенчук, який засадив Колеснікова, отримав 8 років із конфіскацією // <http://www.pravda.com.ua/news/2009/3/2/90538.htm> (перегляд 2 березня 2009 р.).

⁴⁸⁶ Ганус А. Донбас готується // Експрес. – 2006. – 16-23 лютого. – С.5.

голослівність нової влади формувала у жителів Донбасу уявлення про безкарність донецьких фальсифікаторів і попередньої влади.

Відсутність системних змін і збереження позицій за Партією регіонів засвідчила ситуація, яка склалася в краї під час підготовки до парламентських виборів 2006 р. Так, у Луганській області адміністративний ресурс як і раніше належав донецьким олігархам, а на владних посадах залишалися люди, які заплямували себе на президентських виборах 2004 р. масовими фальсифікаціями. Натомість у Донецькій області неодноразово застосовувався фізичний тиск на партійних активістів⁴⁸⁷.

Криза нової влади, яка розпочалася на початку вересня 2005 р. звинуваченням в корупції найближчого оточення В.Ющенка (секретаря Ради національної безпеки України П.Порошенка, помічника Президента О.Третьякова і лідера парламентської фракції “Нашої України” М.Мартиненка), призвела до відставки уряду Ю.Тимошенко. В умовах відходу частини союзників для підтримки в парламенті кандидатури на посаду прем’єр-міністра Ю.Єханурова Президент пішов на підписання з “донецькими” так званого “пакту Молотова-Ріббентропа”.

Нові стосунки влади і Партії регіонів були формалізовані в “Меморандумі порозуміння між владою та опозицією” (22 вересня 2005 р.). Підписавши цей документ від імені всієї опозиції, сторона, що програла вибори-2004, взяла на себе частину відповідальності за дії нової влади, але головне – виторгувала для себе чималі переваги⁴⁸⁸.

Так, згідно з меморандумом влада зобов’язувалася впровадити політичну реформу, не допустити політичні репресії, факти чинення тиску на судові органи, обіцяла невтручання органів влади у парламентські вибори 2006 р., що і так регламентувалося чинним законодавством. Крім того, президент і уряд обіцяли прискорити прийняття законів “Про Кабінет Міністрів України”, “Про Президента України”, “Про статус та права опозиції” (із закріпленням за опозицією

⁴⁸⁷ Бандрівський О. Старі олігархи нікуди не зникли. Вони і далі керують цілими регіонами // Експрес. – 2006. – 23 лютого-2 березня. – С.19.

⁴⁸⁸ То бандитам – тюрми?// Україна молода. – 2005. – 24 вересня. – С.1.

керівництва у парламентських комітетах з питань свободи слова та інформації, з питань бюджету, з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією та Спеціальної контрольної комісії Верховної Ради України з питань приватизації), формувати уряд на принципах професіоналізму та відокремлення влади від бізнесу, законодавчо врегулювати гарантії права власності⁴⁸⁹.

Влада фактично брала на себе зобов'язання амністувати учасників фальсифікації виборчого процесу, які підлягали відповідальності за ст. 157 та ст.158 Кримінального кодексу України**, а також допускала поширення імунітету на депутатів місцевих рад⁴⁹⁰. Відзначимо, що багато організаторів фальсифікацій і учасників безладдя на виборчих дільницях мали мандати народних обранців різного рівня і прагнули сховатися за ними від відповідальності.

Фактично пункти меморандуму, а особливо присвячені амністії фальсифікаторів виборчого процесу, перекреслили гасла Помаранчевої революції і підсилювали впливовість Партії регіонів на Сході України. Крім того, як стверджували окремі інформаційні видання, між Партією регіонів і Президентом України існували ще й таємні домовленості. Вони полягали в готовності президентської команди віддати на відкуп Р.Ахметову і В.Януковичу посади всіх глав адміністрацій (обласних і районних) в Донецькому регіоні⁴⁹¹.

Крім того, політик Блоку Юлії Тимошенко О.Турчинов називав таємними складовими меморандуму Юценка-Януковича “Меморандум про врегулювання спірних питань між ДМА “Бориспіль” та ЗАТ “А/К Аеросвіт”. Згідно з цим документом, держава відмовилася від землі поблизу бориспільського аеропорту на користь наближеної до дочки Л.Кучми компанії “Аеросвіт”⁴⁹². Відзначимо, що в меморандумі зазначено, що його підписано “керуючись принципами, оголошеними Президентом України, урядом і представниками політичних сил у

⁴⁸⁹ <http://www.partyofregions.org.ua/pr-east-west/433293213c5fb/>.

** Стаття 157 “Перешкоджання здійсненню виборчого права” і Стаття 158 “Неправомірне використання виборчих бюлетенів, підлог виборчих документів або неправильний підрахунок голосів чи неправильне оголошення результатів виборів”.

⁴⁹⁰ <http://www.partyofregions.org.ua/pr-east-west/433293213c5fb/>.

⁴⁹¹ Рахманін С. Усе не так // Дзеркало тижня. – 2005. – 24 вересня. – С.2.

⁴⁹² Турчинов продемонстрував таємну складову Меморандуму // Вечірні Відомості. – 2006. – 24-31 січня. – С.4.

Декларації єднання та співпраці заради майбутнього України від 19 вересня 2005 р.⁴⁹³

Позитивом описаного меморандуму можна назвати можливе перемир'я між політичними силами, які представляли з одної сторони Захід і Центр України, а з другої – Схід і Південь України (зі “столицею” у Донецьку). Проте наближення парламентських виборів 2006 р. змушує Партію регіонів радикалізувати передвиборчі гасла для активізації прихильників, поширюються заяви про надання російській мові статусу державної і федералізацію України⁴⁹⁴.

Інтеграційного імпульсу “донецьким” та “нашоукраїнцям” додавав і В.Ющенко. 14 жовтня 2005 р. в інтерв'ю британській газеті “Financial Times” Президент на запитання кореспондента “Чи можливе об'єднання в коаліцію Партії регіонів та “Нашої України” відповів: “Швидше за все, так!” Пізніше, 22 січня 2006 р. один з лідерів пропрезидентської “Нашої України” Д.Жванія на прес-конференції в Луганську зазначив, що найприроднішим союзом вважає об'єднання “Нашої України” та Партії регіонів⁴⁹⁵.

У січні 2006 р., після голосування Партії регіонів за відставку уряду Ю.Єханурова у парламенті, В.Ющенко відкликав свій підпис під “Меморандумом порозуміння між владою та опозицією”. Однак, цей вчинок Президента України не змінив наслідків угоди. Відчуття слабкості центральної влади і безкарності фальсифікаторів виборчого процесу продовжувало зберігатися в суспільстві.

Наслідки парламентських виборів 2006 р. засвідчили, що протистояння між Сходом і Заходом України не припинилося, а подекуди поглибилося. Результати виборів, за словами екс-губернатора Луганської області Г.Москаля, стали “сигналом для центру, що зі Сходом треба працювати набагато більше”⁴⁹⁶.

Зростання авторитету опозиційної Партії регіонів на Донбасі стало наслідком також негативних тенденцій в економіці. Загалом упродовж січня-квітня

⁴⁹³ Дергачов О. Вісь Ющенко-Янукович виглядає реальною, як ніколи // Експрес. – 2006. – 2-9 лютого. – С.14.

⁴⁹⁴ Авдеев С. Янукович-федералісімус // Аргумент влада. – 2005. – 7-8 жовтня. – С.9.

⁴⁹⁵ Дергачов О. Вісь Ющенко-Янукович виглядає реальною, як ніколи // Експрес. – 2006. – 2-9 лютого. – С.14.

⁴⁹⁶ Москаль Г. Результати виборів на Луганщині були визначені наперед. І це є сигналом для центру, що зі сходом треба працювати набагато більше... // Дзеркало тижня. – 2006. – 20 травня. – С.3.

2006 р. відповідно до аналогічного періоду 2005 р. Донеччина виробила промислової продукції 96,4 відсотки, що є найнижчим показником за останні роки. Головною причиною того, що сталося було незадовільне забезпечення багатьох галузей природним газом. Лише за перший квартал промисловість області отримала цього енергоносія на 213 мільйонів кубометрів менше, ніж за відповідний період 2005 р. У вугільній галузі – обсяг видобутку теж скоротився в основному через те, що металурги зменшили попит саме на коксівні сорти палива⁴⁹⁷.

Так, в цілому по країні падіння вугледобування становило під кінець 2005 р. 2,5 млн. тонн⁴⁹⁸. У 2005 р. було видобуто усього 78 млн. тонн вугілля. Для порівняння 1991 р. видобули 135,6 млн. тонн, вкрай неблагополучного 1994 р.—94,4 млн. тонн. Боротьба із збитками галузі також не приносить результатів. У 2004 р. вони становили 1.2 млрд. грн., 2005 р.—1,710 млрд., а за дев'ять місяців 2006 р.—1,8 млрд. грн⁴⁹⁹. І це при тому, що всі ці роки у галузь щороку вкладали мільярди бюджетних коштів.

Зростала заборгованість по зарплаті. Так, за даними відділу вугільної промисловості Луганської облдержадміністрації на початок травня 2006 р. заборгованість по зарплаті на луганських шахтах склала 12 млн. 32 тис. гривень (з них заборгованість минулих років—6 млн. 247 тис. гривень)⁵⁰⁰.

У 2006 р. лише 15 державних шахт (11%) були фінансово збалансованими. Інші потребували дотацій—від 300 до 800 і більше гривень на кожен тону видобутого вугілля. Вибуття виробничих потужностей у вугільній галузі перевищувало їх введення. За 2005 р. їх вибуло на 2,8 мільйона тонн, а введено нових лише на 240 тисяч тонн, що в 11 разів менше⁵⁰¹.

Крім того, за 10 місяців 2006 р. у Вуглепромі країни, за даними Генпрокуратури, було викрито майже на 60 мільйонів гривень порушень з використання бюджетних коштів. Зокрема, помічено непоодинокі факти продажу вугілля на

⁴⁹⁷ Лісовенко М. На часі адміністративно-територіальна реформа // Урядовий кур'єр. – 2006. – 1 червня. – С.2.

⁴⁹⁸ Брикімова М. Шахтарі готові йти на барикади // День. – 2005. – 30 листопада. – С.5.

⁴⁹⁹ Афанасьєва Л. Суєта навколо вугілля // Дзеркало тижня.—2006.—4 листопада.—С.8.

⁵⁰⁰ Манько І. Шахтери идут на Киев // Реальная газета.—Луганск, 2006.—24 мая.—С.3.

⁵⁰¹ Княжанський В. Глибоке вугільне багатство // День.—2006.—18 листопада.—С.5.

збиток підприємству. На складах шахт і збагачувальних фабрик виявлено більш ніж на 100 тисяч тонн вугілля менше, ніж повинно було бути згідно з документами⁵⁰².

Внаслідок падіння рівня економіки в Луганській області у 2005 р., збереження впливу олігархічних кланів призвело до того, що після виборів 2006 р. зі 120 депутатів в облраді “регіонали” здобули 100 мандатів⁵⁰³. У свою чергу в Донецькій області “Наша Україна” набрала 1%, а Українська народна партія 0,2% голосів виборців⁵⁰⁴.

Виконуючи проросійські передвиборчі обіцянки і здійснюючи політичний тиск на Президента України, Партія регіонів розгорнула процес надання місцевими радами російській мові статусу регіональної, який фактично урівнював її в правах з державною. Так, рішення про надання російській мові на території області статусу регіональної прийняла Донецька облрада. За позитивне рішення питання в Донецьку проголосувала більшість—115 з 133 присутніх на сесії депутатів. Крім того, донецькі депутати вирішили направити в Верховну Раду України звернення з пропозицією про надання російській мові статусу державної поряд з українською⁵⁰⁵. Депутати Донецької міськради теж одноголосно прийняли рішення про регіональний статус російської⁵⁰⁶.

Донецька і Луганські обласні прокуратури здійснили спроби опротестувати рішення облрад про регіональний статус російської. Проте, 2 червня 2006 р. Луганська облрада відхилила протест прокурора Луганщини Ю.Ударцова на рішення від 24 квітня 2006 р. про надання російській мові статусу регіональної (за проголосували 99 із 106 депутатів)⁵⁰⁷.

Про утиски російської мови регіонали стверджували в умовах, коли діловодство в Луганській обласній державній адміністрації було переведено на

⁵⁰² Княжанський В. Глибоке вугільне багатство // День.—2006.—18 листопада.—С.5.

⁵⁰³ Москаль Г. Результати виборів на Луганщині були визначені наперед. І це є сигналом для центру, що зі сходом треба працювати набагато більше... // Дзеркало тижня. – 2006. – 20 травня. – С.3.

⁵⁰⁴ Дубова А., Геварін В. Чому у березні Донбас здали “регіонам”? // Українське слово.—2006.—2-8 серпня.—С.10.

⁵⁰⁵ Вести регіона.—Луганск, 2006.—24 мая.—С.7.

⁵⁰⁶ Куц П. “Міський язык” поперед інших справ біжить // Україна молода. – 2006. – 30 травня. – С.2.

⁵⁰⁷ Україна молода. – 2006. – 3 червня. – С.1.

українську мову лише у 2006 р.⁵⁰⁸. Відзначимо, що новообрані депутати Луганської облради, як і 10-15 років тому не могли б бути обрані без погодження з тогочасними керівниками області О.Єфремовим і В.Тихоновим. Тільки раніше вони не ставили питання про роль російської мови в області, що свідчить про кон'юнктурний демагогічний підхід до вирішення цієї проблеми⁵⁰⁹.

Офіційно в Луганській області проживає 58% українців, у Донецькій – 57%. Проте, як зазначав професор А.Погрібний, з врахуванням 955 українських класів у російських школах, а також тих 412 шкіл, що мають не стільки українську мову навчання, як вигаданий чиновниками “статус шкіл з українською мовою навчання”, усього у 2005 р. в м. Донецьку офіційно училося по-українськи 17,1%, в м.Маріуполі – 14,7% учнів, у м. Макіївці – 4%⁵¹⁰.

Прикладом порушення конституційних прав на задоволення потреби в здобутті освіти державною мовою стала історія С.Мельничука, котрий у 2005 р. вступив до Східноукраїнського національного університету імені В.Даля на кафедру журналістики, де викладання здійснювалося російською мовою. Після того, як неодноразові скарги до ректора не мали жодного результату, студент змушений був звернутися до суду й прокуратури про захист своїх прав на здобуття освіти рідною мовою. Хоч справу не було виграно, проте ця подія створила прецедент в східному регіоні країни й набула широкого розголосу в пресі⁵¹¹.

Натомість в Харкові станом на початок 2006 р. не існувало жодної української радіомовної радіостанції, жодного україномовного телеканалу. Більшість дитячих садочків та шкіл були російськомовними, а серед вищих навчальних закладів лише в Державній сільськогосподарській академії ім. Докучаєва більша частина предметів викладалася українською мовою⁵¹².

⁵⁰⁸ Гаврош О. Східна брама України // Україна молода. – 2006. – 8 червня. – С.11.

⁵⁰⁹ Скороход Н. Кто правит Луганской областью? // Ракурс-плюс.—Луганск, 2006.—24 мая.—С.5.

⁵¹⁰ Калиновська О. Мовна ситуація в сфері освіти / Оксана Калиновська // Мовна політика та мовна ситуація в Україні: Аналіз і рекомендації / За ред. Юліане Бестерс-Дільгер. – К.: Вид. Дім “Кієво-Могилянська академія”, 2008. – С.208.

⁵¹¹ Калиновська О. Мовна ситуація в сфері освіти / Оксана Калиновська // Мовна політика та мовна ситуація в Україні: Аналіз і рекомендації / За ред. Юліане Бестерс-Дільгер. – К.: Вид. Дім “Кієво-Могилянська академія”, 2008. – С.215.

⁵¹² Каратаєв О. Московська експансія в Харкові // Шлях перемоги.—К., 2006.—5 липня.—С.14.

Понад 90% органів преси Харкова видається російською мовою. Те саме ж можна сказати про видавництво книг, особливо науково-технічного спрямування. На початку ХХІ століття публікацій українською мовою виходило менше, ніж у 1990 р.⁵¹³

Для загострення суспільно-політичної ситуації в регіоні політичні сили використали навіть дії Луганського прикордонного загону на російсько-українському кордоні весною 2006 р. Прикордонники з ціллю боротьби з контрабандою розпочали риття суцільного рову на кордоні, що місцева влада розцінила як незаконний і недружній до Росії крок⁵¹⁴.

Кадрові перестановки в Донбасі після парламентських виборів (призначення губернатором Донецької області В.Логвиненка) стали ознакою консервації політичної ситуації і перекладання відповідальності за область на “регіоналів”⁵¹⁵. Після революції помаранчеві зайняли ключові посади в Донецькій облдержадміністрації, але не змогли переламати ситуацію на користь нової влади через війну за впливи і невисоку професійність⁵¹⁶.

Ознакою певного замирення центру з місцевою елітою стало те, що новий близький до Партії регіонів губернатор під час свого офіційного представлення зазначив, що “дії регіональної влади в жодному випадку не повинні розходитися з прагненням центральної влади...”⁵¹⁷.

Відзначимо, що після парламентських виборів 2006 р. розуміння необхідності об’єднавчих процесів по лінії Схід-Захід посилювалося і на Сході України. Так, депутат Донецької облради Ю.Савінков вирішив організувати поїздки мешканців Західної України до Донецька. Своїми діями політик

⁵¹³ Харків—моя мала Батьківщина: Навчальний посібник з народознавства / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди / За ред. І.Ф.Прокопенка.—Х.: ОВС, 2003.—с.31.

⁵¹⁴ Свиридовсков Л. Где граница, а где цивилизация // ХХІ век. Общественно-политическая газета.—Луганск, 2006.—24 мая.—С.8.; Олин Д. За дружбу с Россией, или за контрабанду-нон-стоп? // Молодогвареец.—Луганск, 2006.—24 мая.—С.2.

⁵¹⁵ Гармаш С. Новый губернатор Донбасу. Суто мужицький розрахунок // Дзеркало тижня. – 2006. – 20 травня. – С.4.

⁵¹⁶ Дубова А., Геварін В. Чому у березні Донбас здали “регіонам”? // Українське слово.—2006.—2-8 серпня.—С.10.

⁵¹⁷ Хрипункова А. Планета “Донецк”. Есть контакт! // День. – 2006. – 31 мая. – С.4.

прагнув довести, що в Донбасі “живуть добрі, працьовиті люди, які люблять Україну не менше, ніж галичани”⁵¹⁸.

Створення в липні 2006 р. антикризової коаліції в парламенті (Компартії України, Партії регіонів, Соціалістичної партії України) і підписання В.Януковичем “Універсалу національної єдності” відкрило шлях до обрання останнього прем’єр-міністром. У свою чергу, формування виконавчих органів влади відбулося фактично Партією регіонів, яка поновила владні позиції донецької політико-економічної еліти і здійснювала протекціоністський режим до свого базового регіону. Так, згідно проведеного у листопаді 2006 р. соціологічного опитування Центру Разумкова, 45% респондентів вважали, що уряд В.Януковича в значній мірі захищає інтереси Донецької області⁵¹⁹.

Повернення партії регіонів у владу характеризувалось також ініціюванням відновлення діяльності спеціальних економічних зон і територій пріоритетного розвитку. Такі кроки нового уряду стають зрозумілі з огляду на те, що більше всього інвестицій від таких зон було залучено в Донбас—53,7% від загального об’єму⁵²⁰.

Уряд В.Януковича збільшив також увагу до вугільної промисловості. Уже в серпні 2006 р. новий уряд повністю погасив заборгованість працюючим шахтарям на 133, 5 млн. грн. Було збільшено асигнування за бюджетною програмою державної підтримки будівництва і технічного переоснащення шахт. Якщо за перші сім місяців 2006 р. виділено 427 мільйонів гривень, то за серпень-жовтень їх надійшло майже стільки ж—397 млн. грн. На 117 мільйонів гривень зменшилося недофінансування із спеціального фонду держбюджету. Великий ефект мало також намір уряду з 2007 р. збільшити на 14,4% державне фінансування галузі⁵²¹.

Однак, 9 січня 2007 р. гірники шахтоуправління “Донбас” (м. Донецьк) заявили про початок безстрокового страйку. Шахтарі висували дев’ять вимог,

⁵¹⁸ Савінков Ю. На сто грам—у Донецьк // Експрес—2006.—20-27 липня.—С.6.

⁵¹⁹ Сирина Т. Дым после молнии // Зеркало недели.—2006.—18-24 ноября.—С.1.

⁵²⁰ Гец В., Семиноженко В. Специальные экономические зоны: “черные дыры” или точки экономического роста? // Зеркало недели.—2006.—18 ноября.—С.10.

⁵²¹ Княжанський В. Глибоке вугільне багатство // День.—2006.—18 листопада.—С.5.

переважно економічного характеру. Переговори з урядом завершилися підписанням підсумкового спільного протоколу, у якому Мінвуглепром беззастережно прийняв вимоги гірників. У цьому страйку проглядалися політичні мотиви— протест проти боротьби уряду з “вугільними генералами”, які були прихильними до “Нашої України” та БЮТ⁵²².

23 листопада 2006 р. активісти громадської організації “Донецька республіка” на центральній площі шахтарської столиці почали збір підписів за відокремлення Донбасу від України. У центрі міста було встановлено намет, де проводили збір автографів.

Планувалося набрати 3 млн. підписів, необхідних для проведення всеукраїнського референдуму; якщо б ЦВК не прийняв ці підписи мав ініціюватися місцевий, регіональний референдум про незалежність Донбасу. Сепаратисти були впевнені, що Донецька республіка є правонаступницею Донецько-Криворізької республіки⁵²³.

Акція проходила під гаслами “Ні бандерівській окупації”, “Змемо помаранчевих фашистів” і т. ін. Причиною її проведення стали нібито заяви міністра внутрішніх справ Ю.Луценка на з’їзді Нашої України, в яких за словами організатора акції О.Цуркана, глава МВС “закликав до збройного антидержавного перевороту”. Можна висловити здогад, що сепаратизм в Донецьку був ініційований певними близькими до правлячої коаліції політичними силами для противаги можливого другому Майдану.

Так, директор Донецького інституту соціальних досліджень і політичного аналізу В.Кипень в інтерв’ю газеті “Без цензури” зауважив, що сепаратистська акція стала репетицією на випадок можливих непередбачуваних обставин, перевіркою електорату Сходу і Півдня України та силових відомств, авторів якої слід шукати як і 2004 р. у Фонді ефективної політики Г.Павловського, а замовників в Партії регіонів. Проте, на відміну від 2004 р. агітація донецьких

⁵²² Шибалов Є. Бунт у “пеклі” // Дзеркало тижня.—2007.—20 січня.—С.10.

⁵²³ Міщенко О. Багатосерійний сепаратизм // www.bezcenzury.com.ua/ua/archive/8436/politie/8449.html.

сепаратистів була більш радикальніша, але не мала такого масового характеру⁵²⁴.

Правоохоронці та місцева влада не відреагувала належним чином на відкриті сепаратистські дії. Натомість Донецький міськвиконком дав сепаратистам офіційний дозвіл на збір підписів за відокремлення південно-східних земель від України. Місцева прокуратура та СБУ взагалі зробили вигляд, що їх не стосується ця тема.

Крім комуністів ніхто з політичних партій сепаратистів не підтримав. Та й представники КПУ надали радикалам лише намет зі своєю символікою для збору підписів і нібито сплатили друкарські послуги⁵²⁵. Так, за підтримки донецького обкому Компартії України видавалася спрямована проти ОУН-УПА брошура “Донецької республіки”⁵²⁶.

Натомість 11 правих політичних партій регіону засудили злочинну бездіяльність властей міста й області, силових відомств стосовно прямих закликів і дій, що зазіхають на територіальну цілісність України⁵²⁷.

28 листопада 2006 р. на центральній площі Донецька громадські організації “Донецька республіка”, “Союз народжених революцією”, культурно-історичне товариство розвитку Донбасу “Святогор” в межах постійно діючого фестивалю російської культури провели акцію на тему: “Історична правда, яка вона є—дворіччя Сіверськодонецького з’їзду”.

За словами О.Цуркана, в рамках акції планувалось проведення дискусії “Федералізація країни—як крок до демократії і свободи”. Проте акція не набула масовості і проводилася під лозунгами: “Об’єднаємо в єдиний союз Велику, Білу і Донецьку Русь!”; “Щоб Донбас процвітав в щасті і мирі, даєш російську мову в донбаському ефірі!”; “Честь і слава Артему! Першому Президенту Донецької республіки”; “Ми не янки, ми слов’яни, наші брати—росіяни”⁵²⁸.

⁵²⁴ Міщенко О. Багатосерійний сепаратизм // www.bezcenzury.com.ua/ua/archive/8436/politie/8449.html.

⁵²⁵ Міщенко О. Багатосерійний сепаратизм // www.bezcenzury.com.ua/ua/archive/8436/politie/8449.html.

⁵²⁶ Таврин А. Бандеровський фашизм. ОУН-УПА.—Донецьк: Самиздат, 2006.—26 с.

⁵²⁷ Міщенко О. Багатосерійний сепаратизм // www.bezcenzury.com.ua/ua/archive/8436/politie/8449.html.

⁵²⁸ <http://ura.dn.ua/28.11.2006/20678.html>.

Згідно ідеологів “Донецької республіки” наступив третій період “походу на Схід”, який здійснює “оранжевий фюрер” за допомогою штиків інтервентів з НАТО. Все це здійснювалося, на їх думку, щоб “заставити забути рідну російську мову, велику російську культуру, перетворити нас в слухняне стадо для утіх антинатовського дяді Сема”⁵²⁹.

Активісти “Донецької республіки” заперечували існування української мови і виступали за те, щоб не дати “можливості українським фашистам навіть висловлювати свої погані думки на південно-російській говірці великої російської мови (яку вони називають українською державною мовою)”⁵³⁰.

“Донецька республіка” активно звертається до досвіду існування Донецько-Криворізької республіки, переконуючи, що вона була створена виключно внаслідок ініціативи “знизу”. Ідеологи організації визнавали, що для них досвід Донецько-Криворізької республіки важливий, щоб пропагувати гасло: “Робіть життя для себе, а не для Києва, Москви і Вашингтона”⁵³¹.

У релігійній сфері донецькі республіканці закликали “суворо триматися Російської православної церкви і Святійшого Патріарха Московського і всея Русі”, а якщо це було б неможливо, то монастирі мали б перейти під самостійне ігуменське управління, чекаючи “світлих майбутніх часів єдності України і Росії”⁵³².

Одночасно регіональна влада всіляко відхрещувалася від сепаратистських тенденцій. Так, 18 січня 2007 р. голова донецької облради А.Близнюк в Донецьку під час наради з адміністративно-господарським активом за участю Президента України зазначив, що “в Донецькій області живуть патріоти” і попросив В.Ющенка забути “таке слово, як сепаратизм в Донбасі”⁵³³.

⁵²⁹ Донецкая республика. Великий Донецкий народ! Братья и сестры! Дончане! (Звернення від 15.04.2007—А.С) // Архів автора.

⁵³⁰ Дорогой Донбасс (помним, любим, скорбим) (Звернення від 18.06.2007—А.С) // Архів автора.

⁵³¹ Отчаянная республика.—Донецк: Без изд-ва, 2007.—16 с.

⁵³² Хранить верность Христу и Его Святой Церкви // Архів автора.

⁵³³ <http://www.proeuroa.info/news/?id=7717>.

У січні 2007 р. ухвалу Ворошиловського районного суду Донецька про незаконне надання російській мові статусу регіональної підтвердив і Апеляційний суд краю⁵³⁴.

Значне занепокоєння у україномовного населення України викликали заяви секретаря Донецької міськради М.Левченка, які він виголосив у лютому 2007 р. в інтерв'ю УНІАНу. Зокрема, донецький політик заявив, що з “наданням статусу державної російській необхідність говорити українською просто відпаде. Вона не помре, нею писатимуть пісні, розповідатимуть анекдоти, вона стане фольклорною. А російська мова— мова науки, мова цивілізації... В Україні державна мова повинна бути одна—російська”⁵³⁵. М.Левченко вважав недоцільним “сьогодні відмовлятися від світової мови, мови ООН на користь мови, яку продовжують вигадувати, на якій немає фактично науки”⁵³⁶. Безумовно заяви такого неадекватного змісту пошкодили авторитету самої Партії регіонів і не сприяли єднанню Сходу і Заходу України.

Активісти “Донецької республіки” взяли активну участь в мітингах на підтримку парламенту та урядової коаліції в результаті розпуску Президентом України парламенту в квітні 2007 р. Після цього В.Ющенко доручив Генпрокуратурі та СБУ розібратися з агресивними сепаратистами. Донецькі правоохоронці навіть затримали одного з лідерів згадуваної організації О.Фролова, який на стіні житлового будинку поблизу міськвиконкому виводив фарбою з балончика надпис: “Донецьку Київ не указ!”⁵³⁷.

27 травня 2007 р. “Донецька республіка” заявила, що не підкорюється “злочинному указу” Президента України від 16 травня 2007 р. про святкування сторіччя з дня народження Р.Шухевича і буде “поступати з авторами і виконавцями цього указу за законами військового часу”⁵³⁸.

Лише після звернення уваги на “Донецьку республіку” зі сторони СБУ активісти організації проголосили, що основна ціль їх діяльності “сприяти

⁵³⁴ Ганущак М. Донецьку—одну мову // Експрес. —2007.—18-25 січня.—С.8.

⁵³⁵ Скандал у партії Януковича // Експрес.—2007.—1-8 березня.—С.1.

⁵³⁶ Левченко М. Вся країна каже “рубель” // Без цензури.—2007.—1-8 березня.—С.8.

⁵³⁷ Міщенко О. Регіональні граблі сепаратизму // Без цензури.—2007.—19-25 квітня.—С.8.

⁵³⁸ Донецкая республика. Официальное заявление. (Звернення від 27.05.2007—А.С.) // Архів автора.

розвитку національної, духовної і культурно-історичної спадщини Донецького краю”. Вони закликали Генерального прокурора України захистити їх від утисків, Президента України “покаятися перед народом за свої злочини”, а СБУ офіційно вибачитися за моральну і матеріальну шкоду⁵³⁹. Тепер майбутню Україну вони вже бачили федеративною державою у складі: Федеративної республіки Галичини, Донецької федеративної республіки, Центральної Української республіки, Новоросійської республіки, Республіки Крим⁵⁴⁰.

Після ініціювання в квітні-травні 2007 р. розпуску парламенту Президентом України В. Ющенком донецька еліта організувала в Києві протестні акції, учасники яких виступали за єдність країни і стабільність. Але це не зашкодило голові Луганської обласної організації Партії регіонів О.Єфремову під час виступу 9 травня 2007 р. в Луганську порівнювати помаранчеві сили з “коричневою чумою” і розпалювати регіональні протиріччя⁵⁴¹.

Черговий сплеск антиукраїнських настроїв в Донбасі був пов’язаний з мовними рішеннями міськради Донецька. Так, 20 травня 2008 р. донецька міськрада прийняла рішення про недопущення подальшого розширення мережі україномовних шкіл та дитсадків. Проте, сама міська влада і призупинила дію цього рішення⁵⁴².

Одночасно, за даними опитування Донецьким інформаційно-аналітичним центром жителів міста, російськомовну школу вибрали 69% респондентів, україномовну—16%. Варто, однак, відзначити, що варіант відповіді “і згодні, і ні” набрав несподівано багато голосів тих, хто “не визначився”: 38% у першому випадку, 28%—у другому⁵⁴³.

Світова економічна криза, що розгорнулася восени 2008 р. ще більше ускладнила становище в експортноорієнтованому регіоні. Закриття підприємств металургійної та хімічної промисловості зумовило не виплати зарплат та

⁵³⁹ Официальное заявление ДООО “Донецкая республика” о защите прав и свобод членов организации // Архив автора.

⁵⁴⁰ Федеративная республика Украина // Архив автора.

⁵⁴¹ Єфремова та Голенка треба негайно виключити з Партії регіонів // Молодогвардеец.—Луганск, 2007.—16 мая.—С.6.

⁵⁴² Куц П. Пішла гулять Донеччина // Україна молода.—К., 2008.—23 травня.—С.4.

збільшення безробіття, на що накладалася бездіяльність профспілок. Натомість протиріччя і міжусобиці в центральній українській владі дозволяли місцевим олігархам спрямовувати вістря невдоволення трудящих проти республіканських органів влади⁵⁴⁴.

Так, уже на початок лютого 2009 р. в Донецькій області було зареєстровано 60 тисяч безробітних, гірникам на державних шахтах перестали платити зарплату і цифра заборгованості перед шахтарями сягнула 100 млн. гривень⁵⁴⁵.

Загостренням економічної ситуації і протиріччями в політичній сфері знову спробували скористатися радикали. 9 лютого 2009 р. близько 10 членів громадської організації “Донецька федеративна республіка” провели в Донецьку мітинг в честь 91 річниці з дня утворення Донецько-Криворізької республіки, який, однак, не викликав інтересу в городян⁵⁴⁶.

Лідери громадської організації заявляли, що ними проголошено державний суверенітет Донецької федеративної республіки. У листівці під назвою “Декларація про державний суверенітет Донецької федеративної республіки”, яку розповсюджували сепаратисти, значилося, що утворюється федерація у складі Донецької, Дніпропетровської, Запорізької, Луганської, Харківської, Херсонської республік. В політичній сфері основою суверенітету сепаратистського утворення мав стати “демократичний русизм, як єдина ідеологія суперетноса русів, в економіці – державний соціалізм”. Фактично ідеологи утворення поєднували крайньо праві шовіністичні засади в політичній сфері з радянськими стереотипами в економіці⁵⁴⁷.

У прагненні прийти до влади регіонали, скориставшись економічною кризою, організували у березні 2009 р. протестні мітинги. А місцеві ради Донбасу закликали до дострокових виборів парламенту і президента.

⁵⁴³ Шибалов Є. Школи Донецька: російською вже не можна, українською—ще нікому // Дзеркало тижня.— 2008.—20 січня.—С.4.

⁵⁴⁴ Шибалов Е. О народе, подлости и профсоюзах // Зеркало недели. 2008 – 20 декабря. – С.4.

⁵⁴⁵ Шибалов Є. Антикризіві танці // Дзеркало тижня. – 2009. – 7 лютого. – С.2.

⁵⁴⁶ В Донецьке провозгласили Федеративную республику // <http://www.ostro.org/news/article-56147/> (перегляд 12 лютого 2009 р.).

Квінтесенцією стратегії біло-синіх став знову “бюджетний федералізм” В.Рибака. Більше того, крім вимог “відставки всіх”, у тексти рішень було вписано вимоги завершити політреформу 2004 р. і законодавчо закріпити радикальне збільшення повноважень органів місцевого самоврядування⁵⁴⁸.

Отже, наметова і протестна активність прихильників В.Януковича після переголосування II-го туру президентських виборів стала наслідком поширення серед широких верств суспільства сепаратистських і федералістських ідей і сліпого копіювання попередніх дій помаранчевої опозиції, а також результатом розгубленості і відсутності подальшої програми дій.

Регіональні чиновники на кшталт Б.Колесникова продовжували зловживати федералістськими гаслами задля захисту особистих інтересів і уникнення відповідальності за зловживання. Підписання у вересні 2005 р. угоди порозуміння між В.Ющенком і В.Януковичем формалізувало замирення між Сходом і Заходом України, але й створило у донбасівців уявлення про безкарність і безпомилковість її регіональної еліти.

Спроби нової влади розв’язати проблему злочинності і вирішити соціально-економічні проблеми Донбасу не мали значних успіхів, а тому не зняли до кінця підстав для сепаратизму в майбутньому і не значною мірою сприяли соборності країни.

Прихід в серпні 2006 р. на посаду прем’єр-міністра В.Януковича за задумами політиків мав розпочати процес замирення між Сходом і Заходом країни.

Однак, процес боротьби за повноваження між Президентом України і проурядовою коаліцією не стабілізував ситуацію в країні, не покращив суттєво соціально-економічний рівень життя в регіоні та заставив окремі політичні сили в політтехнологічних цілях відродити гасла “Донецької республіки”.

Соціально-економічна криза, яка охопила весь і світ і Україну восени 2008 р. ще більше ускладнила стан економіки в регіоні, призвела до зростання

⁵⁴⁷ Декларация о государственном суверенитете Донецкой Федеративной Республики (ДФР) // <http://mignews.com.ua/data/Photos/Photo/13591-13592.JPG> (перегляд 12 лютого 2009 р.).

⁵⁴⁸ Шибалов С. Бажаємо, щоб усі... // Дзеркало тижня. – К., 2009. – С.3.

безробіття і не виплати зарплат. Натомість протиріччя, які не припинялися в середовищі центральної української влади навіть в умовах кризи, стали ще одним негативним подразником для населення Донбасу.

Висновки

Підсумовуючи, відзначимо, що донецькі бізнес-еліти використали тісні зв'язки з Росією, високий рівень індустріалізації Донбасу, поліетнічний національний склад та російськомовність регіону, щоб домогтися особливого статусу краю в складі України. Олігархічні групи Донбасу прагнули забезпечити контроль над краєм, високий рівень власних прибутків, а тому їх вимоги стосувалися більшої економічної незалежності регіону та його самоврядності. З цією метою населенню краю нав'язувалося уявлення про “особливий донецький характер”, “донецьку ментальність”, а також підживлювалася ідея надання російській мові статусу другої державної. Інтереси донецьких бізнесменів частково задовільнили надприбутки через формування спеціальних економічних зон і територій пріоритетного розвитку та “непрозора” приватизація економіки регіону донецькими бізнес-групами. Імовірність втрати економічних преференцій в результаті президентських виборів 2004 р. спровокували автономістські та сепаратистські заяви керівництва Донецької і Луганської областей.

Задля збереження влади і уникнення відповідальності за предвиборчі фальсифікації і зловживання керівництвом Донецької, Луганської і Харківської областей в умовах розгортання Помаранчевої революції спробувало перебрати у своє управління загальнодержавні повноваження та ініціювало створення Південно-Східної Автономної Української республіки.

Сепаратистські рішення Сіверськодонецького з'їзду та обласних рад Донбасу здійснювалися заради тиску на оточення В.Ющенка і не відповідали бажанням більшості населення Сходу і Півдня України. Свідченням кон'юнктурності проголошених автономістських ідей та відсутності серйозної соціальної бази у сепаратистів стало швидке згорання акцій протесту білоголубих прихильників В.Януковича після перемоги В.Ющенка на переголосуванні II туру президентських виборів.

Однак уже те, що політико-економічні еліти Донбасу не пішли на подальшу ескалацію конфлікту і не здійснили реальних спроб відокремити

регіон від решти країни, стало свідченням наявності у донецького політикуму певного рівня патріотизму і національної самосвідомості.

Проте після революційні зусилля нової влади для стабілізації ситуації в регіоні носять половинчастий характер. Так, боротьба зі злочинністю на Донбасі не увінчалася гучними судовими процесами над корумпованою частиною донецької політичної верхівки. Натомість утримання під вартою, а потім звільнення таких осіб, як Б.Колесников, може створити їм імідж переслідуваних за політичними мотивами. Крім того, ліквідація економічних зон з пільговим оподаткуванням і несприятливі тенденції на експортному ринку сповільнили темпи економічного приросту в краї.

Не відбулось також системних змін у владі, а боротьба за впливи в президентському оточенні В.Ющенко може серйозно послабити перспективи об'єднання між Сходом і Заходом України. Підписання В.Ющенком і В.Януковичем "Меморандуму порозуміння між владою і опозицією", окрім примирення, поновило позиції біло-синіх на Сході, а отже, і протистояння з помаранчевим Заходом і Центром держави.

Парламентські вибори 2006 р. і провал помаранчевої коаліції у Верховній владі змусили В.Ющенко призначити В.Януковича прем'єр-міністром, що реанімувало впливи його політичної команди не тільки на Донбас, а й на всю країну. Прихід до влади у серпні 2006 р. антикризової коаліції тимчасово зняв питання про статус російської мови і необхідність федералізації країни, але В.Януковичу не вдалося зробити привабливішим для українського суспільства термін "донецькі" і об'єднати країну. Натомість ситуація в самому регіоні значною мірою була повернута до стану до 2004 р.

Проте, ми вважаємо, у майбутньому в умовах надання реального самоврядування місцевим органам влади і панування закону в економічних процесах зникнуть будь-які підстави для економічного регіоналізму (федералізму), а тим більше сепаратизму. Перспективи подальших розвідок вбачаємо в детальному аналізі особливостей суспільно-політичного розвитку Донбасу в умовах становлення незалежної України.

Список використаних джерел і літератури

Архівні матеріали

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), ф.1, оп.32, спр.2751 (Записки, інформації, довідки, телеграми відділу організаційно-партійної і кадрової роботи ЦК Компартії України, Львівського і Чернігівського обкомів партії...). – 266 арк.
2. ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2764 (Записки, інформації, листи, телеграми ЦК Компартії України, його ідеологічного відділу, партійних і радянських органів...). – 196 арк.
3. ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2767 (Записки, довідки, інформації, телеграми відділів ЦК Компартії України, партійних, радянських органів, ЦК ЛКСМУ, громадських організацій, зборів партактиву і громадськості про тенденції у розвитку громадсько-політичних формувань на Україні, проведення установчого з'їзду Української селянсько-демократичної партії, інші питання діяльності неформальних організацій (22 січня 1990—30 серпня 1990)).—172 арк.
4. ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2772 (Записки, інформації, довідки, телеграми ЦК Компартії України, обкомів партії, первинних парторганізацій про морально-політичний стан у республіці на початку року, розвиток ситуації у Донецькій, Івано-Франківській, Львівській, Тернопільській областях, голодування студентів в Києві, реагування населення на політичні події в УРСР (2 січня 1990—16 листопада 1990 р.)).—150 арк.
5. ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2802 (Записки, довідки, інформації, телеграми ЦК Компартії України, Міністерства металургії СРСР до Ради Міністрів СРСР, соціально-економічного відділу ЦК Компартії України, Ради Міністрів УРСР, трудових колективів про загострення економічної ситуації на підприємствах чорної металургії, стан у вугільній промисловості, створення кам'яновугільного концерну “Донбасвугілля”, про енергозабезпечення республіки та інші питання важкої промисловості (12 січня 1990—31 жовтня 1990 р.)).—85 арк.
6. ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2803 (Інформації та звіти Міністерства вугільної промисловості СРСР про виконання постанови Ради міністрів СРСР від 3 серпня 1989 р. “Про заходи щодо забезпечення виконання спільних рішень, прийнятих урядовими комісіями за участю ВЦРПС і страйкових комітетів трудящих вугільних регіонів країни” (23 квітня 1990—10 серпня 1990 р.)).—110 арк.
7. ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2848 (Копії листів за підписом першого секретаря ЦК Компартії України до ЦК КПРС і Ради міністрів СРСР з суспільно-політичних,

соціально-економічних і кадрових питань (3 січня 1990—28 березня 1990 р.)).— 172 арк.

8. ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2860 ((Записки, довідки, інформації, листи ЦК КПРС, ЦК Компартії України, його відділів, Чернівецького обкому партії, товариства “Україна” про негативні тенденції у діяльності КПУ, які вимагають першочергової уваги, про характер запитань трудящих до лекторів парткомітетів, суспільно-політичну ситуацію в Донецькій області, про інтерес населення Буковини до подій в Румунії, про основні напрями української буржуазно-націоналістичної пропаганди за матеріалами зарубіжної преси, інші питання ідеологічної і контрпропагандистської діяльності). – 95 арк.
9. ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2872 (Записки, довідки, інформації відділів ЦК Компартії України, Ровенського і Чернівецького обкомів партії, правоохоронних органів України про суспільно-політичну обстановку в республіці та в її західних областях, про заходи по забезпеченню законності й громадського порядку в УРСР). – 190 арк.
10. ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2905 (Записки, довідки, інформації, ЦК КПРС, відділів ЦК Компартії України, партійних органів про діяльність політичних партій і формувань, про платформи в КПРС та заходи протидії опозиційним силам (17 січня 1991—28 червня 1991 р.)).—220 арк.
11. ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2907 (Записки, довідки, інформації, листи, телеграми відділів ЦК Компартії України, партійних органів резолюції, звернення і заяви партійних зборів, зібрань громадськості, ветеранів про суспільно-політичне становище в республіці та діяльність опозиційних сил, про ситуацію в вугільнодобувних регіонах України). – 166 арк.
12. ЦДАГО України, ф.1, оп.32, спр.2939 (Записки, довідки, листи ЦК КПРС, ЦК Компартії України, його відділу соціально-економічної політики, партійних органів, підприємств про заходи по забезпеченню металоломом підприємств металургійної промисловості, становище у вугільних регіонах СРСР, критичний стан справ на морському транспорті, відновлення прямого залізничного сполучення на лінії Гайворон—Москва (8 січня 1991—29 липня 1991 р.)).—106 с.
13. ЦДАГО, ф.1, оп.32, спр. 2969 (Записки, довідки, інформації секретарів ЦК Компартії України, його відділів, Івано-Франківського і Львівського обкомів партії з питань ідеологічної, масово-політичної роботи, зовнішньополітичної пропаганди, контрпропаганди, діяльності політичних партій і формувань (9 січня 1991—12 серпня 1991 р.)).—58 арк.

14. ЦДАГО України, ф.270, оп. 1, спр.3. (Книга протоколів засідань Великої Ради НРУ, оргкомітету з підготовки Установчого з'їзду Руху (чорнові записки) (5-28 серпня 1989 р.)). – 38 арк.
15. ЦДАГО України, ф.270, оп.1, спр.87 (Ухвали президії оргкомітету II Всеукраїнських зборів НРУ про розподіл мандатів і запрошень серед делегатів і гостей. Відомості про розподіл мандатів і запрошень на II Всеукраїнський з'їзд НРУ; анкета реєстрації учасника; заяви крайових делегацій і окремих членів Руху про перерозподіл чи заміну мандатів і запрошень (15.09.1990—25.10.1990)). —30 арк.
16. ЦДАГО України, ф.271, оп.1, спр.3 (Установчий з'їзд Української республіканської партії (типографський примірник) (29-30 квітня 1990 р.)). – 63 арк.
17. ЦДАГО України, ф.271, оп.1, спр.5 (Протоколи засідань Ради Української Республіканської партії (УРП). Виступ секретаря УРП П.Розумного “Проблеми партійного будівництва” (11 серпня 1990—18 листопада 1990 р.)). —24 арк.
18. ЦДАГО України, ф.271, оп.1, спр.6 (Протоколи засідань проводу УРП (13 серпня—9 жовтня 1990 р.)). – 5 арк.
19. ЦДАГО України, ф.271, оп.1, спр.18 (Протоколи, стенограми, резолюції, виступи учасників II з'їзду УРП (1-2 червня 1991 р.)).—265 арк.
20. ЦДАГО України, ф.271, оп.1, спр.20 (Протоколи засідань Проводу УРП (15 липня – 22 грудня 1991 р.)). – 38 арк.
21. ЦДАГО України, ф.271, оп. 1, спр.36 (Протоколи засідань проводу УРП (25 січня—16 грудня 1992 р.))—90 арк.
22. ЦДАГО України, ф.272, оп. 1, спр.41 (Звернення, відозви, листівки до громадян, Президента, Верховної Ради України про політичний та економічний стан в Україні (20 листопада 1990—27 березня 1994 р.)).—101 арк.
23. Державний архів Луганської області (далі—ДАЛуО), ф.П-5, оп.37, спр.12 (Протоколи №13-19 засідань бюро міськкому Компартії України).—104 арк.
24. ЦДАГО, ф.272, оп.1, спр. 8 (Заяви Національної Ради, її Президії, обласних осередків ДемПУ, інших партій та громадських об'єднань (19 листопада 1990—1994 рр.)).—66 арк.
25. ЦДАВО України, ф.5233, оп. 1, спр.398 (Документи про врегулювання взаємин між урядами України та Автономною Республікою Крим, проведення реформ в Криму та ін. (указ, розпорядження, постанова, рішення, протокол, заява, доповідні записки, інформації, листування) (18 січня – 7 липня 1994 р.)). – 111 арк.

26. ЦДАВО України, ф.5233, оп.2, спр.369 (Листування з Представництвом Президента України в АР Крим, Президентом АРК, Верховною Радою та Урядом АРК, обласними та міськими Радами народних депутатів. Т.1. (4 січня – 18 липня 195 р.)). – 175 арк.
27. ЦДАВО України, ф.5235, оп. 1, спр.1270 (Документи ресорту краєвих справ (статті “За правильне розуміння позиції Державного центру УНР у світлі сучасних подій в Україні”, розмова з М.Горбалем про Установчий з’їзд НРУ в Києві, резолюції конференції НРУ і протоколи засідання Центральної Ради УНР в Філадельфії (1989 р.)).—34 арк.
28. ДАЛуО, ф.П-5, оп.39, спр.7 (Протоколи №20-27 засідань бюро міськкому Компартії України).—104 арк.
29. ДАЛуО, ф.П-5, оп.41, спр.71 (Протоколи 7-12 засідань бюро міськкому Компартії України).—94 арк.
30. ДАЛуО, ф.179, оп.75, спр.12 (Протокол №3 засідання бюро обкому партії).—37 арк.
31. ДАЛуО, ф.179, оп.75, спр.20 (Протокол №6 засідання бюро обкому партії).—63 арк.
32. ДАЛуО, ф.179, оп.75, спр.28 (Протокол №9 засідання бюро обкому партії).—11 арк.
33. ДАЛуО, ф.179, оп.75, спр.37 (Протокол №13 засідання бюро обкому партії 23 вересня 1989 р.).—13 арк.
34. ДАЛуО, ф.179, оп.77, спр.28 (Протокол №20 засідання бюро обкому партії).—41 арк.
35. ДАЛуО, ф.179, оп.77, спр.47 (Протокол №7 засідання бюро обкому партії).—15 арк.
36. Державний архів Харківської області (далі—ДАХО), ф.2, оп.207, спр.577 (Стенограма зустрічі партійного активу м. Харкова з першим секретарем Львівського міськкому партії т. Мартинюком А.І. (26 грудня 1990 р.)).—70 арк.
37. ДАХО, ф.2, оп.207, спр.750 (Довідки відділів про виконання постанов секретаріату обкому партії з питань ідеології, 23 серпня 1985—21 травня 1991 р.).—51 арк.
38. ДАХО, ф.2, оп.207, спр.762 (Директивні листи, довідки, орієнтування обкому партії, спрямовані в міські і партійні комітети для виконання і використання в практичній роботі, 8 січня—15 серпня 1991 р.).—206 арк.

39. Державний архів Івано-Франківської області, ф.П-1, оп.1, спр.5620 (Листи ЦК Компартії України Кримському рескомуну, обкомам, Київському міськкому для використання в практичній роботі. Т.1. – 11 січня–21 лютого 1991 р.). – 263 арк.
40. Чернівецький обласний державний архів, ф.П-1, оп.60, спр.450 (Інформації партійних органів республіки і області про стан і працю суспільно-політичних організацій різних напрямків). – 133 арк.
41. Донецкая республика. Великий Донецкий народ! Братья и сестры! Дончане! (Звернення від 15.04.2007—А.С) // Архів автора.
42. Дорогой Донбасс (помним, любим, скорбим) (Звернення від 18.06.2007—А.С) // Архів автора.
43. Донецкая республика. Официальное заявление. (Звернення від 27.05.2007—А.С) // Архів автора.
44. Официальное заявление ДООО “Донецкая республика” о защите прав и свобод членов организации // Архів автора.
45. Хранить верность Христу и Его Святой Церкви // Архів автора.
46. Федеративная республика Украина // Архів автора.

Монографії та статті

47. Авдєєв С. Янукович-федералісїмус // Аргумент влада. – 2005. – 7-8 жовтня. – С.9.
48. Адамович С. Донецький регіон у суспільно-політичному житті України (1991 – 2004 рр.) // Визвольний шлях. – 2005. – №6. – С.10-25.
49. Адамович С. Донбас у суспільно-політичному житті України (1991-2005 рр.) – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2006. – 72 с.
50. Адамович С. Ідея економічного регіоналізму в суспільно-політичному житті Донбасу (1991-2004) // Вісник Прикарпатського університету. Політологія.— 2006.—Вип.1.—С.56-63.
51. Адамович С. Харківщина у суспільно-політичному житті України // Визвольний шлях. – 2006. – №1. – С.24-37.
52. Аласания З. С уважением, не В.А.Ш... // Зеркало недели. – 2004. – 11 декабря. – С.5.
53. Александрова Ю. О политиках и телеграфных столбах // Событие. – Харьков, 2004. – 23-29 декабря. – С.6.
54. Амоша О., Землянкін А. Проблема економічного розвитку Донбасу // Людина і політика.—2000.—№6.—С.78-82.
55. Андрухович Ю. Тринадцять слів з розгорнутим трактуванням // Україна молода. – 2004. – 20 серпня. – С.4.

56. Андрухович Ю. Шукаючи Dreamland // Критика. – К., 2005. – січень-лютий. – 2005. – С.3.
57. Антипова А. Стабільності хочуть усі. А хто розблокує ситуацію? // Голос України. – 2004. – 30 листопада. – С.5.
58. Аргументы и факты. – 2004. – №49. – С.4.
59. Артеменко А. Свободные экономические зоны: Черная дыра или маяк для инвестора? // Зеркало недели. – 2005. – 19 марта. – С.9.
60. Атаманчук Г. Держава Україна: випадковість чи необхідність // Еженедельник “2000”. – 2004. – 17-23 декабря. – С.В5.
61. Афанасьєва Л. Суєта навколо вугілля // Дзеркало тижня.—2006.—4 листопада.— С.8.
62. Балюк Н. Шантаж чи передумова надзвичайного стану? // Високий замок. – 2004. – 29 листопада. – С.1.
63. Бандрівський О. Старі олігархи нікуди не зникли. Вони і далі керують цілими регіонами // Експрес. – 2006. – 23 лютого-2 березня. – С.19.
64. Басай В., Адамович С. Єднання Донеччини і Галичини у боротьбі за незалежність України у 1991 р. // Українознавчі студії. – 2004-2005. – №5-6. – С.293-299.
65. Бахтєєв Б. А України все ж таки дві... // Сучасність. – 2004. – №10. – С.94-99.
66. Бень А. Надається шанс вивести державу з кризи // Голос України. – 2004. – 1 грудня. – С.2.
67. Близнюк А.М. В области состоялись демократические выборы // Газета в газете. – Донецк, 2004. – 4 ноября. – С.3.
68. Бобок С. Плюс федерализация всей страны? // Объектив-Но. – Харьков, 2004. – 27 декабря. – 2 января. – С.5.
69. Бойко О. Україна в останні місяці імперії (серпень – грудень 1991 р.): хроніка та аналіз // Людина і політика. – 2004. – №3. – С.74-82.
70. Бойко О.Д. Україна в 1985-1991 рр: основні тенденції суспільно-політичного розвитку: Монографія. – К.: ІПіЕНД, 2002. – 306 с.
71. Боклан А. Бесы // Известия Луганщины. Газета Луганского областного Совета. – 2004. – 21 декабря. – С.3.
72. Болбат Т.В. Виникнення громадських об'єднань національних меншин на Сході України (1989 р.) // Збірник наукових праць. Серія “Історія та географія” / Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди.— Харків: Майдан, 2007.—Вип.25-26.—С.92-94.

73. Болбат Т.В. Проблема государственного устройства Украины в деятельности общественных организаций Донбасса в начале 1990-х гг. // http://iai.donetsk.ua/_u/iai/dtp/CONF/1_2005/articles/stat22.html.
74. Бондаренко К. Эпоха вугілля. Новітня історія Донбаського регіону // Галицькі контракти. – 2004. – 6 грудня. – С.26-27.
75. Бондаренко К. “Ласкаво просимо!” // Політика і культура.—2003.—6-7 листопада.—С.8-9.
76. Бондаренко К. Розкольники. Кому вигідний “дерібан” України? // Галицькі контракти. – 2004. – №6. – 9 лютого. – С.26-27.
77. Бровченко Л. Міна сповільненої дії // Голос України. – 1991. – 13 квітня. – С.10-11.
78. Брикімова М. Шахтарі готові йти на барикади // День. – 2005. – 30 листопада. – С.5.
79. Брусилова А. Симпатії виборців розділилися, але ніхто не дозволить рвати на шматки державу // Голос України. – 2004. – 1 грудня. – С.4.
80. Бублик М. Де кордони для чужини // Україна молода. – 2005. – 21 липня. – С.8.
81. Бублик М., Іриніна А. Донбас із столицею в Харкові і рукою Москви у своїх нутрощах? // Україна молода. – 2004. – 30 листопада. – С.5.
82. Василенко Б. О цветовой гамме Запорожья и продажности журналистов // Суббота плюс. – Запорожье, 2004. – 23 декабря – 2 января. – С.6.
83. Василенко В.Н. Есть ли у Донбасса шанс? // Газета в газете. – – Донецк, 2004. – 16 декабря. – С.2.
84. Ваша судьба. Добас – Киев, 2004. – 23 декабря. – С.3.
85. Верес М. Донбас перетворюється на нещасливий острів для опозиційних ЗМІ // Без цензури. – 2004. – 18-22 липня. – С.11.
86. “Верю в чувство гражданского долга”. Выступление по украинскому телевидению председателя Совета министров УССР В.Фокина // Голос України. – 1991. – 28 лютого. – С.3.
87. Вести региона.—Луганск, 2006.—24 мая.—С.7.
88. Вечерние Вести. – 2004. – 2 декабря. – С.3.
89. Взаємоузгоджений протокол парламентської комісії ВР УРСР, уряду республіки і представників ради страйкуючих колективів шахтарів (17-18 квітня 1991 р.) // Голос України. – 1991. – 20 квітня. – С.2.
90. Відлуння шахтарського страйку // Урядовий кур’єр. – 1991. – травень. – №10. – С.3.

91. Віктор Янукович: п'ять принципів національної злагоди // *Голос України*. – 2004. – 21 грудня. – С.4.
92. Галичина. – 2004. – 27 листопада. – С.2.
93. Гаврош О. Східна брама України // *Україна молода*. – 2006. – 8 червня. – С.11.
94. Ганус А. Донбас готується // *Експрес*. – 2006. – 16-23 лютого. – С.5.
95. Ганущак М. Донецьку—одну мову // *Експрес*. –2007.—18-25 січня.—С.8.
96. Гармаш С. Ющенко в Донецьке не ждали // *Зеркало недели*. – 2005. – 12 февраля. – С.1, 5.
97. Гарань О.В. Убити дракона (3 історії руху та нових партій України).—К.: Либідь, 1993.—200 с.
98. Гармаш С. Новий губернатор Донбасу. Суто мужицький розрахунок // *Дзеркало тижня*. – 2006. – 20 травня. – С.4.
99. Геварін В. Синьо-білий синдром у Донбасі // *Українське слово*. – 2005. – 19-25 січня. – С.9.
100. Генсек ООН удруге закликає до єдності // *Голос України*. – 2004. – 1 грудня. – С.1.
101. Гец В., Семиноженко В. Специальные экономические зоны: “черные дыры” или точки экономического роста? // *Зеркало недели*.—2006.—18 ноября.—С.10.
102. Глобалізація. Регіоналізація. Регіональна політика. Хрестоматія з сучасної зарубіжної соціології регіонів / Укладачі Кононов І.Ф. (науковий редактор), Бородачів В.П., Топольсков Д.М. – Луганськ: Альма матер–Знання, 2002. – 664 с.
103. Голенко В.Н., Тихонов В.Н. Северодонецк: точки не будет / В.Н. Голенко, В.Н. Тихонов. – Луганск: ПЦ “Максим”, 2008. – 296 с.
104. Голоперов В. Главная цель – повышение жизненного уровня людей // *Вперед*. – Артемовск, 2004. –22-23 грудня. – С.3.
105. Голос Донбасса. – Донецк, 2004. – 12 ноября. – С.1.
106. Голос Донбасса.– Донецк, 2004. – 12 ноября. – С.2.
107. Голос України. – 1993. – 26 червня. – С.1.
108. Голос України. – 2004. – 30 листопада. – С.5.
109. Гордеева Л. Не добавите нас до суверенитета // *Еженедельник “2000”*. – 2004. – 3-9 декабря. – С.В3.
110. Гребенюк Я. Настоящие казаки уважают чужой выбор // *Вечерние вести*. – 2004. – С.9.
111. Грицак Я. Життя, смерть та інші неприємності / Ярослав Грицак. – К.: Грані-Т, 2008. – 232 с.

112. Гриценко З.І. Політична еліта Харківщини та проблеми націєтворення в регіоні / З.І.Гриценко // Розвиток демократії і демократична освіта: Збірник матеріалів ІV міжнародної наукової конференції 28-30 вересня 2006. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2007. – С.81-86.
113. Грицик Ю. Донецький синдром // Експрес. – 2003. – 6-13 листопада. – С.4.
114. Грицик Ю. Хто кого годує? // Експрес. – 2004. – 2-9 грудня. – С.6.
115. Гулик І. Про кролів, капусту і... велику політику // За вільну Україну.— 1991.—27 червня.—С.3.
116. Дашкович М. С.Хмара: “Свобода малим коштом не дається” // Молода Галичина. – 1991. – 10 квітня. – С.1.
117. День. – 2005. – 19 січня. – С.2.
118. Дергачов О. Вісь Ющенко-Янукович виглядає реальною, як ніколи // Експрес. – 2006. – 2-9 лютого. – С.14.
119. Джалагонія В. Выборы на Украине. В чьи ворота пенальти? // Эхо планеты. – 2004. – 10-23 декабря. – С.5-9.
120. Дмитренко О. Блиск та злидні Донбасу // Галицькі контракти. – 2004. – 6 грудня. – С.28-31.
121. Дмитричева О. Два Донецька – два образи думок // Зеркало неділі. – 2004. – 27 листопада – 3 грудня. – С.1, 7.
122. Донеччанам образливо // Молодь України. – 2004. – 14 грудня. – С.2.
123. Доценко Ю. Протиріччя залишаються // Голос України.—1992.—18 лютого.— С.7.
124. Доценко Ю. Страйк шахтарів набирає сили // Голос України. – 1991. – 13 березня. – С.4.
125. Дубова А., Геварін В. Чому у березні Донбас здали “регіонам”? // Українське слово.—2006.—2-8 серпня.—С.10.
126. Дубогриз Є. Просвічені феодали. Кому належить Донбас // Галицькі контракти. – 2004. – 6 грудня. – С.32-35.
127. Еженедельник “2000”. – 2004. – 3-9 грудня. – С.Е 8.
128. Єдині вимоги шахтарів Донецька // За вільну Україну. – 1991. – 20 березня. – С.1.
129. Ейсмонт В. Українська республіканська партія 1990-1994. Дати, події, факти.— К.: Укр. республіканська партія, 1994.—40 с.
130. Єфремова та Голенка треба негайно виключити з Партії регіонів // Молодогвардеец.—Луганск, 2007.—16 мая.—С.6.

131. Жовтяк Е. Чрезвычайное положение продлилось один час // Еженедельник "2000". – 2004. – 3-9 декабря. – С.А5.
132. За вільну Україну. – 1991. – 13 квітня. – С.1.
133. За вільну Україну. – 1991. – 16 квітня. – С.1.
134. За вільну Україну. – 1991. – 18 квітня. – С.1.
135. За нами правда // Известия Луганщины. Газета Луганского областного Совета. – 2004. – 21 декабря. – С.2.
136. Заблоцький В. Чому Донбас "порожняк не гонить", або як формувався ментальний ландшафт регіону // Віче. – 2004. – №11. – С.45-51.
137. Заставний Ф.Д. Географія України: У 2-х книгах. – Львів: Світ, 1994. – 472 с.
138. Затулин К. Родина Тараса Шевченко станет Бельгией? // Аргументы и факты. – 2004. – №49. – С.4.
139. Заява конференції представників робітничих і страйкових комітетів, громадських організацій і політичних партій демократичної орієнтації та народних депутатів України (9-11 травня в шахтарському Павлограді Дніпропетровщини) // За вільну Україну.—1991.—16 травня.—С.1.
140. Зберегти гідність, суверенітет і територіальну цілісність держави // Голос України. – 2004. – 2 грудня. – С.3.
141. Зварич О. "Махновщина" під проводом гаранта // Україна молода. – 2004. – 30 листопада. – С.4.
142. Зварич О. ПіСУАР не працює // Україна молода. – 2004. – 1 грудня. – С.5.
143. Звернення до західноукраїнського регіону // За вільну Україну. – 1991. – 5 квітня. – С.2.
144. Злазь С. "Рило" в "шабаші" // Україна молода. – 2004. – 3 грудня. – С.2.
145. Злобіна О. Латентні чинники регіональних опозицій (1994-2004 рр.) // Соціальні виміри суспільства. – Вип.8. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2005. – С.25-41.
146. Золотих Г. Це солодке слово "свобода" // Вечірній Харків.—1993.—21 серпня.—С.1.
147. Зоткін А. Роль регіональних еліт та столичного істеблішменту у формуванні владної еліти України // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2004. – №3. – С.95-108.
148. Зущик Ю. Запад – Восток // Корреспондент. – К., 2004. – 4 декабря. – С.32-36.
149. Зущик Ю. На осадном положении // Корреспондент. – 2005. – 13 августа. – С.24-25.

150. Исаченко С. Миллионы из угольной норы // Зеркало недели. – 2005. – 8 апреля. – С.10.
151. Ихельзон Е. Революция пришла в Донецк и Львов // Сегодня. – 2004. – 27 ноября. – С.2.
152. Интерфронт. Спочатку Прибалтика. А тепер Донбас? // Молода Галичина. – 1991. – 1 жовтня. – С.1.
153. Ісаєв В. Як ділять Україну? // Експрес. – 2004. – 9-16 грудня. – С.7.
154. Калиновська О. Мовна ситуація в сфері освіти / Оксана Калиновська // Мовна політика та мовна ситуація в Україні: Аналіз і рекомендації / За ред. Юліане Бестерс-Дільгер. – К.: Вид. Дім “Києво-Могилянська академія”, 2008. – С.196-233.
155. Камінецький М. Кому потрібен ПіСУАР? // Вечірня газета. – 2004. – 3-9 грудня. – С.13.
156. Камінський А. На перехідному етапі. “Гласність”, “перебудова” і “демократизація” на Україні / А.Камінський. – Мюнхен: Вид-во М.Баб’юка, 1990. – 623 с.
157. Карасев В. Низы не хотят по-старому, а верхи не могут по-новому // Еженедельник “2000”. – 2004. – 3-9 декабря. – С.А6.
158. Каратаєв О. Московська експансія в Харкові // Шлях перемоги.—К., 2006.—5 липня.—С.14.
159. Касьянов Г. Україна 1991—2007: нариси новітньої історії.—К.: Наш час, 2008.—432 с.
160. Квасневський О. Виявилось, у Кучми претензії до всього світу, до всього, що відбувається // Самостійна Україна. – 2004. – 18-31 грудня. – С.5.
161. Кириллов Д. В Харькове обошлись без Жириновского // Комсомольская правда. – 2004. – 7 декабря. – С.4.
162. Княжанський В. Глибоке вугільне багатство // День.—2006.—18 листопада.—С.5.
163. Ковальчук И. Донбасс займется самоопределением после Рождества // Сегодня. – 2004. – 2 декабря. – С.3.
164. Ковтун Т. Сіверськодонецьк планували в Росії // Україна молода. – 2004. – 4 грудня. – С.4.
165. Козловський Б. Велике бачиться здалеку // За вільну Україну.—1991.—18 травня.—С.1.
166. Колесников В. Час виконувати обіцянки. Роздуми депутата-шахтаря // Голос України. – 1991. – 10 липня. – С.7.

167. Колесніков Б. Ініціативність – ворог байдужості // Віче. – 2004. – №10. С.19-21.
168. Коновалюк В. Донецький досвід дуже згодиться для всієї країни // Політика і культура.—2003.—18-24 січня.—С.12-14.
169. Коновалюк В. Сепаратна криза // Галицькі контракти. – 2004. – 6 грудня. – С.36-37.
170. Кононов І. Громадський комітет підтримки перебудови у Ворошиловградському державному педагогічному інституті ім. Т.Г.Шевченка (1988-1989 рр.): проблеми ідейної еволюції // Бахмутський шлях. – 2000. – №3-4. – С.67-74.
171. Кононов І.Ф. Донбас в етнокультурних координатах України (соціологічний аналіз). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора соціологічних наук (22.00.04—спеціальні та галузеві соціології).—К.: Вид-інформ. Центр Луганського національного педагогічного університету імені Т.Шевченка, 2005.—31 с.
172. Кононов І. Донбас: етнічні характеристики регіону // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2003. – №2. – С.72-97.
173. Кононов І. Жителі Донбасу: особливості культури і здатність до самореалізації за умов суспільних змін (Аналізуючи матеріали сфокусованих групових інтерв'ю) // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2002. – №3. – С.80-102.
174. Кононов І.Ф. Донбас та Галичина: причини напруженості в стосунках та пошук історичного компромісу / І.Ф.Кононов // Стосунки Сходу та Заходу України: минуле, сьогодення та майбутнє: Матеріали Всеукраїнської конференції, Луганськ, 25-26 травня 2006 р. / Наук. ред. І.Ф.Кононов. – Луганськ: Знання, 2006. – С.5-27.
175. Кононов С. Запад есть Запад, Восток есть Восток... // Событие. – Харьков, 2004. – 23-29 декабря. – С.9.
176. Кораблев С. Донбас не хочет забывать русский язык // Соотечественники: русская культура вне границ. Информационный сборник. – М., 2000. – Вып.5. – С.45-47.
177. Кордоба О. “Донецький” проти “донецьких” // Експрес.—2006.—14-21 грудня.—С.11.
178. Коробчук С. Донецк: трудные уроки демократии // Вечерние вести. – 2004. – 2 декабря. – С.2.
179. Косів М. Не все зразу здійсниме...// За вільну Україну. – 1991. – 22 березня. – С.1.
180. Костіна Л. Старопромисловий регіон Донбас: реалії і можливості розвитку // Схід.—2007.—№5.—С.38-40.

181. Кравчук Л. Україна хоче мати реальний суверенітет // *Голос України*.—1991.— 3 квітня.—С.2-3, 6.
182. Красляньський А. Відкинемо ультиматуми // *Голос України*. – 1991. – 23 березня. – С.2.
183. Кремень В. Студенты, исключенные по политическим мотивам, восстановлены // *Зеркало недели*. – 2004. – 11 декабря. – С.14.
184. Круглий стіл – Захід-Схід // *Молода Галичина*. – 1991. – 17 вересня. – С.4.
185. Крымская правда. – Симферополь, 2004. – 1 декабря. – С.2.
186. Кузьміна С.В. Шахтарський страйковий рух України в 1989-1991 роках. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук (спеціальність 07.00.01—історія України).—Донецьк, 2007.—19 с.
187. Кульчинський Р. Начальник Донбасу // *Галицькі контракти*. – 2004. – 6 грудня. – С.22-24.
188. Куромая Гіроакі. Свобода і терор у Донбасі: Українсько-російське пограниччя, 1870-1990-і роки. – К.: В-во Соломії Павличко “Основи”, 2002. – 510 с.
189. Куш Л. Силкові сценарії і сепаратистські настрої // *Голос України*. – 2004. – 30 листопада. – С.5.
190. Куш П. “Януковича або Україну” // *Україна молода*. – 2004. – 30 листопада. – С.5.
191. Куш П. 1500 недемократичних діляниць // *Україна молода*. – 2004. – 24 листопада. – С.6.
192. Куш П. Атас! Знову згадали робітничий клас // *Україна молода*. – 2004. – 10 грудня. – С.3.
193. Куш П. Прогресивний антиПР // *Україна молода*. – 2005. – 18 січня. – С.4.
194. Куш П. “Міський язик” поперед інших справ біжить // *Україна молода*. – 2006. – 30 травня. – С.2.
195. Куш П. Пішла гулять Донеччина // *Україна молода*.—К., 2008.—23 травня.— С.4.
196. Лазаренко П. Гадаю книжка, над якою я нині працюю, вийде цікавою // *Дзеркало тижня*. – 2004. – 18-24 грудня. – С.6.
197. Ландик В. Знаю куда идем... – Донецьк, 1994. – 31 с.
198. Лебідь Н. Остання оціночна інстанція // *Україна молода*. – 2004. – 1 грудня. – С.2.
199. Левченко М. Вся країна каже “рубель” // *Без цензури*.—2007.—1-8 березня.— С.8.

200. Лелюх Е. За Донецкую Республику проголосуют в воскресенье // Сегодня. – 2004. – 30 ноября. – С.3.
201. Лемешко О. “Донецькі” виконують сценарій московських ляльководів // Високий замок. – 2004. – 8 грудня. – С.2.
202. Лилик С. Страйки – реальність. Що робити? // Молода Галичина. – 1991. – 25 квітня. – С.1.
203. Литвин В. Ми недооцінили власний народ // Голос України. – 2004. – 30 листопада. – С.3.
204. Литвин В.М. Історія України (У 3-х томах). Том III. Новітній час (1914–2004). Книга друга / В.М.Литвин. – К.: Альтернативи, 2005. – 640 с.
205. Лиховій Д. Тому що держава – це не Я // Україна молода. – 2004. – 11 грудня. – С.4.
206. Лісовенко М. На часі адміністративно-територіальна реформа // Урядовий кур'єр. – 2006. – 1 червня. – С.1, 2, 4.
207. Ліщенко Ю. Кушнарьов хоче проводити наступний з'їзд регіоналів у... Львові // Високий замок. – 2004. – 11 грудня. – С.5.
208. Ліщенко Ю. Сумчани і луганчани підтримали Віктора Ющенка // Високий замок. – 2004. – 1 грудня. – С.2.
209. Лобан Ю. Генерали піщаних кар'єрів // Політика і культура. – 2000. – 16-22 червня. – С.13-17.
210. Лозунько С. Ющенко в Донецьке // Еженедельник “2000”. – 2005. – 18-24 лютого. – С.А1, А6.
211. Луганськ – про незалежність // Молода Галичина. – 1991. – 31 жовтня. – С.1.
212. Луценко И. Кормильцы и иждевенцы // Корреспондент. – К., 2004. – 4 грудня. – С.47.
213. Львова Е. Камо грядеши? // Зеркало недели. – 2004. – 4 грудня. – С.5.
214. Малахов С. Единство – несмотря ни на что // Вечерний Донецк. – Донецк, 2004. – 24-30 грудня. – С.1.
215. Малый О.В. Украина: стоятъ, бояться! В стране выборы, Правительственный переворот или беспредел? // Наше місто Токмак. – Токмак, 2004. – 16 грудня. – С.1.
216. Мальгин А.В. Украина: Соборность и регионализм / А.В.Мальгин. – Симферополь: Сонат, 2005. – 280 с.

217. Мамонтова Э.В. Проблема билингвизма в Украине: регионально-политический аспект // Актуальні проблеми політики. Збірник наукових праць. – Одеса: Юридична література, 2004. – Вип.19. – С.124-132.
218. Манько И. Шахтеры идут на Киев // Реальная газета.—Луганск, 2006.—24 мая.—С.3.
219. Мардаренко О.В. Українсько-російські відносини у політичній діяльності Народного Руху України (1989-1988 рр.). Спеціальність 07.00.01—історія України. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук.—Одеса, 2007.—19 с.
220. Мармазов Р. Шахтеры требуют быть жестче // Комсомольская правда в Украине. – 2004. – 2 декабря. – С.4.
221. Марущенко В. Донбас – страна снов // Телекритика. – 2005. – №1-2. –С.72-74.
222. Маскалевич И. ПІСУАР –економика // Зеркало недели. – 2004. – 4 декабря. – С.4.
223. Мінаков М. Майдан і фронда // Критика. – К., 2005. – січень-лютий. – 2005. – С.16-17.
224. Міщенко О. Донецькі офшори // Без цензури.—2006.—13-19 квітня.—С.4.
225. Міщенко О. Білий комірець // Без цензури. – 2006. – 6-12 квітня. – С.7.
226. Міщенко О. Багатосерійний сепаратизм // www.bezcenzury.com.ua/ua/archive/8436/politie/8449.html (перегляд 9 грудня 2006 р.).
227. Міщенко О. Регіональні граблі сепаратизму // Без цензури.—2007.—19-25 квітня.—С.8.
228. Міщенко О. Фен Ямен // Без цензури.—2006.—16-22 березня.—С.3, 6.
229. Модель “сильные регионы” поддержали европарламентарии // Ракурс-плюс. Луганская областная независимая газета. – 2004. –18 декабря. – С.7.
230. Молода Галичина. – 1991. – 8 жовтня. – С.1.
231. Молодь України. – 2005. – 14 січня. – С.1.
232. Москаль Г. Результати виборів на Луганщині були визначені наперед. І це є сигналом для центру, що зі сходом треба працювати набагато більше... // Дзеркало тижня. – 2006. – 20 травня. – С.3.
233. Мостовая Ю. Площади и кабинеты // Зеркало недели. – 2004. – 27 ноября. – 3 декабря. – С.1, 2.
234. Мостовая Ю. Украина разбилась на счастье? // Зеркало недели. – 2004. – 11 декабря. – С.1, 4.

235. Мрінська О.В. Регіональна політика в країнах Європейського Союзу і можливості використання її досвіду в Україні. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук (11.00.02 – економічна та соціальна географія). – К., 2005. – 20 с.
236. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 р. / За ред. М.І.Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Каннон, А.С.К., 2002 – 1104 с.
237. Николаенко З. Станет ли Харьков альтернативой Беловежской пуше? // Вечірній Харків.—1993.—8 липня.—С.2.
238. Новели Помаранчевої Революції / [ред.-упор.: Дзіковський П., Миронов О., Солодько П.]. – Дрогобич: Вид. фірма “Відродження”, 2005. – 264 с.
239. Олійник М. Як у Сіверодонецьку у князьків бавилися // Вечірня газета. – 2004. – 3-9 грудня. – С.5.
240. Олин Д. За дружбу с Россией, или за контрабанду-нон-стоп? // Молодогвареец.—Луганск, 2006.—24 мая.—С.2.
241. Онисько Н. Русифікація східної столиці // Поступ.– Львів, 2002. –11-17 квітня. – С.1,5.
242. Осіпян О. “Голос Добасса” як дзеркало помаранчевої революції і використання локальної ідентичності у передвиборній кампанії Віктора Януковича // <http://forum.bukinfo.cv.ua> (перегляд 23 березня 2007 р.).
243. От сепаратизма до миротворчества – всего неделя // Зеркало недели. – 2004. – 4 декабря. – С.2.
244. Отчаянная республика.—Донецк: Без изд-ва, 2007.—16 с.
245. Павленко Ю. Кожне місто Донецької області є соціально неблагополучним і депресивним // Без цензури. – 2004. – 4-10 червня. – С.8.
246. Павлів П. Донецько-криворізька республіка: правда і вимисел // Голос України. – 1993. – 12 червня. – С.14.
247. Пасхавер А. Экономический кризис: не будите зверя // Зеркало недели. – 2004. – 4 декабря. – С.13.
248. Пасько В. Що краще: надзвичайний чи воєнний стан? // Дзеркало тижня. – 2004. – 18-24 грудня. – С.4.
249. Пахолко О. “Оранжевая гадина” // Експрес. – 2004. – 10-12 грудня. – С.13.
250. Пахолко О. Пародія на революцію // Експрес. – 2005. – 12-13 квітня. – С.1,2.
251. Пашина Н. Етномовний чинник політичної ідентичності в Донбасі // Політичний менеджмент. – 2005. – №1. – С.24-34.

252. Пересадько І. Око сепаратиста // Українська газета. – 2005. – 19-25 січня. – С.7.
253. Переяславская Р. Свои и “наши” // Литературная газета. – Москва, 2004. – 8 декабря. – С.2.
254. Першин Є. “Гордіїв вузол” Донбасу // Урядовий кур’єр. – 1991. – лютий. – №3. – С.1,3.
255. Печальне ремесло // Літературна Україна. – 1991. – 7 листопада. – С.6.
256. Писковий В. Крепчают правды – хиреет истина // Зеркало недели. – 2004. – 4 декабря. – С.5.
257. Підвисоцький Р. Сепаратизм – загроза економічної стабільності // Демократична Україна. – 2004. – 1 грудня. – С.7.
258. Попович М. Перед вічним Майданом // Критика. – К., 2005. – Ч.3. – С.2-4.
259. Попович Н. Політична смерть “донецьких” // Аргумент газета. – Львів, 2005. – 20 липня. – С.6.
260. Постанова Верховної Ради України “Про політичну кризу в державі, що виникла у зв’язку з виборами Президента України (27 листопада 2004 р., №2214 – IV)” // Голос України. – 2004. – 30 листопада. – С.2.
261. Постанова Верховної Ради України “Про стабілізацію політичної та соціально-економічної ситуації в країні та запобігання антиконституційним діям і сепаратистським проявам, що загрожують суверенітету і територіальній цілісності України (1 грудня 2004 р., №2215-IV)” // Голос України. – 2004. – 2 грудня. – С.2.
262. Постанова Верховної Ради Української РСР “Про становище в шахтарських регіонах республіки” // Голос України. – 1991. – 2 березня. – С.3.
263. Портнов А. Свобода та вибір на Донбасі // Критика. – К., 2005. – Ч.3. – С.5-6.
264. Постоюк Ю. За кого Донбас? // Експрес. – 2004. – 23-30 вересня. – С.17.
265. Примаченко А. Дело И.Брюховецкого...оказалось уголовным // Зеркало недели. – 2004. – 4 декабря. – С.4.
266. “Про запобігання проявам сепаратизму в Україні, які загрожують суверенітету й територіальній цілісності держави”. З виступу Голови Верховної Ради України В.М.Литвина 30 листопада 2004 року // Голос України. – 2004. – 1 грудня. – С.1-2.
267. Пукіш-Янко І. Боятися не страшно – страшно жити заляканим // Високий замок. – 2004. – 1 грудня. – С.5.
268. Путь к реформе через регионы // Информационный вестник Артемовского городского совета. – №44. – 2004. – 18 декабря. – С.3.
269. Ракурс-плюс. Луганская областная независимая газета. – 2004. – 18 декабря. – С.8.

270. Рахманін С. Усе не так // Дзеркало тижня. – 2005. – 24 вересня. – С.1,2.
271. Ревенко А. Ассиметрии регионального развития // Зеркало недели. – 2006. – 13-19 мая. – С.1, 7.
272. Регионы // Еженедельник “2000”. – 2004. – 17 декабря. – С.Е8.
273. Республика Крым.—Симферополь, 2004.—17 декабря.—С.3.
274. Рибак В. Місцеве самоврядування і фіскальний федералізм: теоретичний аспект // Схід. – 2000. – №6. – С.3-6.
275. Російські вояжери // Голос України. – 2004. – 1 грудня. – С.4.
276. Рудницкий Д. Бумажные тигры Донецка // Корреспондент. – К., 2004. – 4 декабря. – С.55.
277. Русакова С. Как нам обустроить Украину // Газета в газете. – Донецк, 2004. – 16 декабря. – С.1,4.
278. Русская правда. – Киев, 2004. – январь. – С.2.
279. Рыкова Н. Донецк пошел по стопам галичан // Еженедельник “2000”. – 2004. – 3-9 декабря. – С.В2.
280. Рябчук М. Дві України: реальні межі, віртуальні війни. – К.: Критика, 2003. – 336 с.
281. Савінков Ю. На сто грам—у Донецьк // Експрес—2006.—20-27 липня.—С.6.
282. Салімонович Л. Сепаратист перетворився на демократа // Україна молода. – 2004. – 1 грудня. – С.5.
283. Салімонович Л. Спроба номер два // Україна молода. – 2004. – 7 грудня. – С.3.
284. Салімонович Л., Іриніна А. Парад з'їздів рад // Україна молода. – 2004. – 4 грудня. – С.4.
285. Сбеглов А. Донбас – край підпільних металургів // Без цензури. – 2004. – 9-15 липня. – С.8.
286. Свиридовсков Л. Где граница, а где цивилизация // XXI век. Общественно-политическая газета.—Луганск, 2006.—24 мая.—С.8.
287. Сегодня. – 2004. – 30 ноября. – С.2.
288. Семків В., Куш П. Шокова терапія // Україна молода. – 2005. – 12 квітня. – С.5.
289. Сидоржевський М. Товариш генеральний секретар. Один з найодіозніших сепаратистів шукає шляхів у владу // Народне слово. – 2005. – 18-25 червня. – С.2.
290. Силина Т. Дым после молнии // Зеркало недели.—2006.—18-24 ноября.—С.1, 2.

291. Сирватка С. Не влізай—виб'є. Для чого і як Донецька промислово-політична група посилює свій вплив на український енергоринок // Політика і культура.— 2001.—4-10 грудня.—С.14-17.
292. Ситкін Є. Чому я не за Я, або підказки великого міста // Дзеркало тижня. — 2004. — 13 листопада. — С.6.
293. Скандал у партії Януковича // Експрес.—2007.—1-8 березня.—С.1, 6.
294. Скиба С. Коли консенсусу нема // Голос України.—1992.—23 червня.—С.2.
295. Скляр В. Мовна структура сучасного урбаністичного середовища в просторовому вимірі України // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія №6. Історичні науки: Зб. наукових праць—Вип.6.—К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2008.—С.43-47.
296. Скороход Н. Кто правит Луганской областью? // Ракурс-плюс.—Луганск, 2006.—24 мая.—С.5.
297. Соболев Б. Почему возник этот неприличный вопрос: “Кто кого кормит?” // День. — 2004. — 7 декабря. — С.4.
298. Соколов В. Думай і вибирай! Відкритий лист моєму донецькому другові // Літературна Україна. — 1991. — 21 листопада. — С.7.
299. Солдатенко В. Донецко-Криворожская республика — иллюзия и практика национального нигилизма // // Зеркало недели. — 2004. — 4 декабря. — С.19.
300. Соломка А. В Донецке больше думают о федерализации чем о новых выборах // Сегодня. — 2004. — 7 декабря. — С.3.
301. Старцев В. Съезд победителей // Зеркало недели. — 2004. — 4 декабря. — С.4.
302. Старцев В. Язык мій, чий ти ворог? // Дзеркало тижня. — 2003. — 1 березня. — С.21.
303. Статут Міжрегіонального союзу органів місцевого самоврядування України // www.federal.org.ua/node/4 (перегляд 8 січня 2007 р.).
304. Стецишин О. Останній бій // Експрес. — 2004. — 9-16 грудня. — С.4.
305. Стецишин О. Поразка Піскуна // Експрес. — 2005. — 4-11 серпня. — С.4.
306. Стріха М. Сепаратизм: останній козир агонізуючої влади? // Українське слово. — 2004. — 1-7 грудня. — С.2.
307. Сумкин В. Воспаление придатков // Еженедельник “2000”. — 2004. — 3-9 декабря. — С.В3.
308. Схід — Захід: разом назавжди // if. ua. — Івано-Франківськ, 2005. — 25 серпня. — С.2.
309. Схід України: чого він чекає? // День. — 2005. — 22 квітня. — С.5.

310. Таврин А. Бандеровский фашизм. ОУН-УПА.—Донецк: Самиздат, 2006.—26 с.
311. Телешун С.О. Державний устрій України: проблеми політики теорії і практики. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2000. — 344 с.
312. Терещук В. Шахтарі у Києві. А де ж галичани? // Молода Галичина. — 1991. — 18 квітня. — С.1.
313. Тертычный А. Почему мне так дороги “донбасяне”. Субъективные наблюдения на “малой” Родине // Зеркало недели. — 2005. — 12 марта. — С.20.
314. Титов В. Палатками озимые не накроешь, апельсинами трактора не заправишь // Вперед. — Артемовск, 2004. —22-23 грудня. — С.5.
315. Тихонов В. Есть ли выход из тупика? // Комсомольская правда в Украине. — 2004. — 17 декабря. — С.6.
316. Тихонов В. Манифест федерализма, или путь к демократическому государству.—Луганск: ТОВ ТВЦ “Картон-пак”, 2004.—64 с.
317. То бандитам – тюрьмы?// Україна молода. — 2005. — 24 вересня. — С.1,4.
318. Турчинов О. Схема Донецько-Криворізької республіки пророблялася аналітиками Пінчука // Високий замок. — 2004. — 30 листопада. — С.5.
319. Турчинов продемонстрував таємну складову Меморандуму // Вечірні Відомості. — 2006. — 24-31 січня. — С.4.
320. Україна молода. — 2006. — 3 червня. — С.1.
321. Фаріон І. Ющенко вимагає покарати сепаратистів // Високий замок. — 2004. — 29 листопада. — С.3.
322. Федералізм живий // Експрес. — 2005. — 17-24 березня. — С.2.
323. “Федералісти” збираються – “помаранчевих” б’ють // Україна молода. — 2004. — 11 грудня. — С.3.
324. Федів Л. “Ідеологам” світить 14 років в’язниці // Високий замок. — 2004. — 16 грудня. — С.2.
325. Харків—моя мала Батьківщина: Навчальний посібник з народознавства / Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди / За ред. І.Ф.Прокопенка.—Х.: ОВС, 2003.—544 с.
326. Харків подає голос // Вечірній Харків.—1993.—19 січня.—С.1.
327. Хмара С. І все ж оце перемога // За вільну Україну.—1991.—18 травня.—С.1.
328. Холманская Л. Лучше обмениваться мыслями, чем кричать с трибун майданов // Вечерний Харьков.—Харьков, 2007.—27 февраля.—С.7.
329. Хорошилов К. Авгиевы конюшни с углем и металлом // Власть денег. — К., 2005. — №1-2. — С.20-22.

330. Хочемо жити в єдиній державі // Голос України. – 2004. – 1 грудня. – С.1.
331. Хрипункова А. Планета “Донецк”. Есть контакт! // День. – 2006. – 31 мая. – С.4.
332. Хрусталеv А. За “самостийность” ответит? // Комсомольская правда в Украине. – 2004. – 1 декабря. – С.4.
333. Худан М. Чортополох // Літературна Україна. – 1991. – 7 лютого. – С.6.
334. Чалый А., Малиновский А. Изменение статуса специальных экономических зон: логика права или верховенство целесобразности? // Зеркало недели. – 2005. – 25 июня. – С.8.
335. Час руху Опору. – Київ, 2004. – листопад. – С.2.
336. Чепурнов Ю. Чи приміряти Луганську Донську папаху? // Голос України. – 1991. – 23 січня. – С.5.
337. Черников А. Экономика от Ю до Я // Корреспондент. – К., 2004. – 4 декабря. – С.50-51.
338. Чопенко В. “Сепаратная трапеза” // Зеркало недели. – 2004. – 4 декабря. – С.9.
339. Чумаченко Н. Больше самостоятельности регионам // Вечерняя Одесса.— Одесса, 1990.—21 апреля.—С.3.
340. Чумаченко М. Нові вирішення сучасних проблем регіоналістики // Економіка України. – 2003. – №2. – С.88-90.
341. Шибалов Є. Бунт у “пеклі” // Дзеркало тижня.—2007.—20 січня.—С.10.
342. Шибалов Е. Экономическая мифология Донецка // Зеркало недели. – 2007. – 8 марта. – С.10.
343. Шибалов Е. Неукраинская Украина // Зеркало недели. – 2007. – 22 декабря. – С.3.
344. Шибалов Е. Портрет шахтера: на осколках былой славы // Зеркало недели. – 2008. – 30 августа. – С.7.
345. Шибалов Є. Школи Донецька: російською вже не можна, українською—ще нікому // Дзеркало тижня.—2008.—20 січня.—С.4.
346. Шибалов Е. О народе, подлости и профсоюзах // Зеркало недели. 2008 – 20 декабря. – С.4.
347. Шибалов Є. Антикризіві танці // Дзеркало тижня. – 2009. – 7 лютого. – С.2.
348. Шибалов Є. Бажаємо, щоб усі... // Дзеркало тижня. – К., 2009. – С.3.
349. Шнаппер Д. Спільнота громадян. Про модерну концепцію нації / Домінік Шнаппер. – Харків: Фоліо, 2007. – 223 с.
350. <http://www.podrobnosti.com.ua/power/2004/11/28/161844.html>.

351. http://bel.com.ua/news/news.body.cgi?category_id=1&msg_id=45547.
352. <http://politfoto.org.ua/print.php?art=126732787>.
353. <http://www..strana.ru/stories/04/10/29/3567/234166.html>.
354. <http://www.investportal.spb.ru/schownews.php?sect=6&id=174>.
355. <http://www.kommersant.ru/doc.html?DocID=529792&Issued=18460>.
356. <http://www.kushnaryov.com/interviews/446434a6dcb24/> (перегляд 19 січня 2007 р.).
357. <http://www.ng.ru/cis/>.
358. <http://maidan.org.ua/static/news/2006/1163784445.html>. (перегляд 9 грудня 2006 р.).
359. http://ww.mediaport.info/news/service.php?action=print&news_id=5294&lang=ukr (перегляд 22 грудня 2006 р.)
360. <http://www.nrcu.gov.ua/index.php?id=4&listid=17919> (перегляд 10 серпня 2006 р.).
361. <http://www.nrcu.gov.ua/index.php?id=4&listid=35059> (перегляд 9 грудня 2006 р.).
362. <http://www.partyofregions.org.ua/pr-east-west/433293213c5fb/>.
363. <http://www.proeuropa.info/news/?id=7717> (перегляд 19 січня 2007 р.).
364. <http://pora.org.ua/content/view/3574/172/> (перегляд 18 серпня 2006 р.).
365. <http://www.rambler.ru/db/news/msg.html?mid=532388&s=15>.
366. <http://ura.dn.ua/28.11.2006/20678.html> (перегляд 9 грудня 2006 р.).
367. <http://www.versii.com.ua/telegraf/material.php?id=3434&nomer=241>.
368. <http://www.ostro.org/news/article-56147/> (перегляд 12 лютого 2009 р.).
369. <http://mignews.com.ua/data/Photos/Photo/13591-13592.JPG> (перегляд 12 лютого 2009 р.).

Додаток №1*

Зведена відомість надходжень доходів та асигнувань до загального фонду державного бюджету станом на 25.11.2004 року

(у тисячах гривень)

Область	Доходи (у загальний фонд)	Асигнування	Сальдо на 25.11.04
АР Крим	837965,30	1344120,43	-506155,13
Вінницька обл.	681818,30	1381337,51	-699519,21
Волинська обл.	476210,30	614483,47	-138273,17
Дніпропетровська обл.	3054353,60	1836229,55	1218124,05
Донецька обл.	3299813,60	3946341,25	-646527,65
Житомирська обл.	461112,20	881683,28	-420571,08
Закарпатська обл.	573851,10	572556,20	1294,90
Запорізька обл.	1336309,10	854168,31	482140,79
Івано-Франківська обл.	431162,90	575618,84	-144455,94
Київська обл.	2011669,50	2620620,03	-608950,53
Кіровоградська обл.	204880,20	672317,91	-467437,71
Луганська обл.	964400,70	2157631,59	-1193230,89
Львівська обл.	1810252,00	1806723,22	3528,78
Миколаївська обл.	620054,00	629239,07	-9185,07
Одеська обл.	2486061,40	1932635,32	553426,08
Полтавська обл.	1484193,10	793633,61	690559,49
Рівненська обл.	516049,70	668800,60	-152750,90
Сумська обл.	874143,50	652162,47	221981,03
Тернопільська обл.	283053,60	535820,25	-252766,65
Харківська обл.	2708417,00	1960146,80	748270,20
Херсонська обл.	323596,30	607698,19	-284101,89
Хмельницька обл.	475467,40	687111,06	-211643,66
Черкаська обл.	790967,00	716715,01	74251,99
Чернівецька обл.	261352,00	414496,12	-153144,12

* Україна молода. – 2004. – 7 грудня. – С.3.

Чернігівська обл.	1022364,20	1091725,98	-69361,78
м.Київ	15929974,70	6437243,40	9492731,30
м.Севастополь	239011,70	478507,39	-239495,69
Всього	44158504,40	36869766,86	7288737,54

Додаток №2**

Так і рветься назовні:

Донбасівець! Невже ти забув, як Ющенко минулого року в Донецьку вголос назвав нас “холуями”?

Невже ти не розумієш, що в випадку перемоги він “розірве” ненависний йому регіон?

Невже ти не бачиш, як нас роблять ворогами України, при тому, що ми забезпечуємо її добробут?

Невже ти дозволиш себе знищити? Ні? Ну так не сиди ж на дивані в надії, що все без тебе налагодиться!

Додаток №3***

Меморандум порозуміння між владою та опозицією

Усвідомлюючи відповідальність перед українським народом у час небезпечної для майбутнього країни політичної кризи, ми вважаємо своїм патріотичним обов’язком розпочати нині конструктивний діалог між опозицією та владою. Змістом цього діалогу є спільне вироблення стратегії подолання кризи і виведення України на шлях розбудови благополучного суспільства, на шлях громадянського примирення і консолідації державницьких політичних сил. Положення даного Меморандуму ми розглядаємо як наповнення конкретним змістом підписаної “Декларації єднання та співпраці заради майбутнього України”, як механізм реалізації Декларації, як крок у справі порозуміння над

** Голос Донбасса. – Донецьк, 2004. – 12 ноября. – С.1.

*** <http://www.partyofregions.org.ua/pr-east-west/433293213c5fb/>; То бандитам – тюрми?!// Україна молода. – 2005. – 24 вересня. – С.1,4.

поділами, як наше прагнення до конструктивного діалогу на благо українського народу. Таким чином ми вважаємо за необхідне і домовляємося про наступне:

1. Впровадження політичної реформи;
2. Недопущення політичних репресій проти опозиції;
3. Внесення проекту Закону України “Про амністію” з визначенням у ньому ст.157 та ст.158 Кримінального кодексу України;
4. Невідкладне введення в дію Закону про внесення змін до Закону України “Про статус депутатів місцевих рад”, яким передбачається законодавче врегулювання порядку притягнення депутатів місцевих рад до юридичної відповідальності;
5. Прискорення прийняття Закону України “Про статус та права опозиції” (із закріпленням за опозицією керівництва у парламентських комітетах; з питань свободи слова та інформації, з питань бюджету, з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією та Спеціальної контрольної комісії Верховної Ради України з питань приватизації);
6. Прискорення прийняття законів України “Про Кабінет Міністрів України”, “Про Президента України”;
7. Прозоре формування уряду на принципах професіоналізму та відокремлення влади від бізнесу;
8. Законодавче врегулювання гарантій прав власності;
9. Недопущення фактів чинення тиску на судові органи;
10. Невтручання органів влади та посадових осіб у хід підготовки та проведення виборів народних депутатів України, депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів 26 березня 2006 року, незастосування адмінресурсу.

Повне і беззастережне виконання підписаних домовленостей є свідченням можливості консенсусу між владою і опозицією, вмінням ставити інтереси народу над власними амбіціями.

в.о. Прем'єр-міністра України

Юрій Єхануров

**від Партії регіонів
Президент України**

**Віктор Янукович
Віктор Ющенко
(підписи)**

22.09.2005 р.

**Додаток №4 Листівка організації “Донецька республіка”, яка
використовувалася під час збору підписів за Донецьку федеративну
республіку в листопаді 2006 р. ******

Донецкая Федеративная республика
В составе Донецкой, Днепропетровской, Запорожской, Луганской,
Харьковской и Херсонской областей
Население—17 млн. чел.
Площадь—172 тыс. км.

Великий донецкий народ, в этот страшный час, мы обращаемся к тебе!

Очнись! Зло пришло в наш мир, подлой змеей вползло в наши души, затуманило наш мозг, сковало волю, требуя поднять белый флаг капитуляции. Что за зверье топчет нашу землю? Новые крестоносцы поганяют нашу веру. Заокеанские вожди сладостными речами отравляют сознание наших детей. Кругом ложь, подлость, предательство. Стервятники уже рвут наше тело, порочат наше имя. Стирают саму память о нас. Враг уже не у порога, он в каждом доме, враг в каждом из нас.

В спину стреляют здесь, продано все что есть—свои сдают.

Веру предков сожгли, но тень ее среди полей, слушай голос земли.

Вожди наши грызутся между собой, как стая шелудивых псов, забыв свой же лозунг “В единстве наша сила”. Какая сила? Где же ваш разум, лидеры?

**** <http://maidan.org.ua/static/news/2006/1163784445.html>.

Скоро вождей будет больше, чем народа на нашей несчастной земле. А может и не за народ вы вовсе, а за кусок косточки с барского стола грызетесь.

У Великой Руси во времена лихие **крестоносцы** были Александр Невский, вера и народ. Не уж то на донецкой земле перевелись богатыри, которые когда-то могли остановить набеги нечистых. Или мы уже не потомки тех, кто грудью защищал свою землю, кто стал непреодолимой преградой восточных кочевников и пустил под лед закованное в латы западное чванство.

Пришла беда, смутное время. Не пора ли бить в набат. Так по ком звучит колокол? Может он звучит по тебе. Будьте бдительны!

За родину!

Сергій Адамович

**Донбас в суспільно-політичному житті
України (1991-2005 рр.)**

Літературний редактор Адамович Г.М.

Підписано до друку 01.03.2006. Формат 60x84/16. . Умовн. друк. арк. 4.18.
Зам.№. №. 104. Тираж 100 прим.

А–28 Адамович С.

Донбас в суспільно-політичному житті України (1991-2005 рр.). – Івано-
Франківськ: Місто НВ, 2006. – 72 с.

ISBN 966-428-000-3

ББК63.3 (2 Ук 55)